

ئىحسان نوورى پاشا
مىژووى پيشه نژادى كورد

دهزگای چاپ و بلاوكردنهوهی

زنجیره ی روشنبیری

*

خاوهنسی ئیمتیاژ: شهوکهت شیخ یهزدين

سهزنووسه: بهدران شههمهده ههسیب

***

ناوونیشان: دهزگای چاپ و بلاوكردنهوهی ئاراس، گهړهکی خانزاد، ههولتیر

س.پ. ژماره: ١

www.araspublisher.com

ئىحسان نوورى پاشا

مىژووى پيشه نژادى كورد

وهرگيتير: وريا قانيع

ناوى كىتیب: مىژووى پيشه نژادى كورد

نووسىنى: ئىحسان نوورى پاشا

وهرگيتيرانى له فارسىيه وه: وريا قانيع

بلاوكراوهى ئاراس- ژماره: ۲۱۰

دهره ئىتانى هونهرى: به دران ئه حمده حه بيب

به رگ: ئاراس ئه كره م

خوشنووسى به رگ: محمه د زاده

هه له گرى: شيرزاد فه قى ئىسماعيل

هه له گرى سه ر كۆمپيوته ر: نسار عه بدوللا - دلاوه ر صادق ئه مین

سه ر په رشتى كارى چاپخانه: ئاوپه حمانى حاجى مه حمود

چاپى به كه م - چاپخانه ی وه زاره تى په روه رده، هه ولتير- ۲۰۰۳

له كىتیبخانه ی به رتبه به را به تى گشتى رۆشنبرى و هونهر له هه ولتير

ژماره (۳۱۹) ی سالى ۲۰۰۳ ی دراوه تى

پیشوتار

کەسانێک لە شانازی و شکۆداری پابوردووی نەتەوێکی خۆی بێ ئاگا بن ناتوانن هەر ئاواتێک کە بۆ بەرزبوونەوی گەلەکەیان دەست بدات لەسەر یانا پەروەردە بکەن.

بێ ئاگا بوون لە پابوردوو هۆی بێ دەربایسیبە بەتایندە دەلتین ناییت شانازی بە بەردی گۆرستانەکانەوه بکریت. بەلام. پەیدا بوون و بەهێزکردنی هەستی پاراستنی ئازادی لە نەتەوێکاندا پەيوەندی بەئاشناپەتی و ئاگاداریبوون لە کرداری پر لە شانازی باب و باپیرانەوه هەبە. لە جێی خۆپەتی کە بڵێن ئەو شانازییانە چرای پینومایی رێگای شکۆمەندی نەتەوێکانە. نووسەری ئەم وتارە لە کاتێکدا کە دان بەلاوای زانیاریەکانی خۆیا دەنیت لە هەمان کاتدا بەشێک لە ئەشکەنجە و ستەمی ئەم نەتەوێ ستەمدیدی لە ئەستۆداپە. سوودی لەو نووسراوانە وەرگرتوو، کە پەيوەندییان بەکورد و کوردستانەوه هەبە و لیکۆلێنەوهکانی خۆشی بێجگە لە نووسینی ئەم نامە، گەلێک بەهێزتر کردوو و بەو هیواپە سوودبەخش بێت.

نیازم ئەو نیبە مێژووی کورد و کوردستان بنووسم. بەلکو نیازم خزمەتی نەتەوێکی ئێرانی نژاد، کە کەسایەتی نژادی ئەو نەتەوێ لە نێو دەستی نژادەکانی دیکەدا لەسەر رێگە نەمان داپە. تەنھا بۆ ئەو تێ دەکۆشم ئەم نەتەوێ ئازا و سزا چەشتوو لە ونبوون بپاریزم و بەرگری لەو بکەم. کە لە شەرافەتی نژادی ئێرانییەتی بێ بەش نەبیت و بەلاو نەنریت.

هەرچەندە دەگونجیت لە بەرانبەر دۆخی کۆمەڵایەتی مەینەتیاریدا باسی باب و باپیران و کوردبوونی هۆزێک کە چەندین دەوڵەتی گەورە دامەزراندوو و چەندین زنجیرە پاشایەتی کە دەستیان بەکیشوەر گوشاری کردوو و پیغەمبەرانییەکی کە مرۆڤایەتییان بۆ سەر رێگای راست بانگ کردوو لە سەرەتاوە کارێک کە بەسەر دێتە بەرچاو ئەو دەیه، وایان نووسەر لەژێر تەوژمی هەستی زیادەرووی نەتەوێ تێیدا بوو بێت. بەلام لە دواي خۆتندنەوهیەکی ورد، دەرەکەو پیت کە رێگای زیادەرووی نەگرتوو.

مێژووی کورد و کوردستان بەزمانی کوردی بەرھەمی پینووسی بەھاداری نووسەری گەورە کورد و خوالێخۆشبوو ئەمین زەکی بەگ و کتیبی (کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی و) بەپینووسی مامۆستای زانکۆ، خوالێخۆشبوو رەشید یاسمی لە نووسینی

ئەم کتیبەدا نەک تەنھا بەندەیان لە لیکۆلێنەوه و بەدواداچوونی زۆر رزگار کردوو. بەلکو بەروونکردنەوهکانیان گەلێک کەسیان بێ نیاز کردوو. بەلام ئەو شەمان لە یاد نەچیت. نەتەوێبەک کە بەبریسکە شومشیری خۆی رووی تاریکی مێژووی رووناک کردبیتەوه لە هەموو سەردەمەکانیشدا بەدەنگی دلێر و قارەمانانی خۆی دۆژمانی هێناییتە لەرزین. مخابنە ئەو نازناوی مەردا پەتی و جەنگاوەرییە کە زاراوی (کوردە) لە لاپەرە مێژوودا سەلتەنەت و فەرمانرەوایی بەرز و پر لە شانازییەکی لە پیش چاوی دۆست و دۆژماناندا شاراو بێت؟!...

نەتەوێبەک کە بەردی بناغە گەورەیی و شکۆداری ئێرانی سەرەتایی بەخوینتی پیروزی جەنگاوەرەکانی خۆی ناییتە سەر یەک لە نێوان کورانی ئازیزی خۆیا پیغەمبەرەن و زنجیرە پاشایان و سەرداران گەورە و خاوەن شوین و شکۆداری پیگەیان دیت بێ وێژانییە کە لە شانازییە نەتەوێیەکانی خۆی بێ بەش بێت. بەنەتەوێبەکی بێ ناو نیشان بناسریت!

ئەگەر ئەم کتیبە بچوو کەم بتوانیت ئەو پەردە تاریکە کە بەرووی ئەم راستیانەدا راکیشراوه هەلبداتەوه، بەختەوهرم.

ئیحسان نووری

پیشهی نژادی کورد

نه ته وهی کورد له سه دهه دیرینه کاندای به شداری له هه موو هه لچوون و داچوونیکه مرۆفایه تیدا له ژیر ناوی جۆربه جۆردا کردووه. جله وی فه رمانه وایی به شیکه ئاسیای ناوه ندی و خۆرئاوای له ده ستابووه. میژووی هونه ر و دلاره ری و کیشوهر گوشایی نه م نه ته وهیه به هه مان ناوه سه ره تاییه کانییه وه تو ماره کراوه.

هه رچه نه ده (قرال لاگاشه ئاداناراری) له ۲۴۰۰ پ.ز. باسی هۆزی (کاردا)ی کردووه دووباره له ۲۲۰۰ پ.ز. (کمیل سین)ی پاشای ئوور ناوچه ی (کرده)ی به (ئه میر و ردنر) سپاردووه له ۱۳۷۰ پ.ز. (شوی لکه)ی پاشای هتیت هۆزیکه به ناوی (گرده Gurde) ناساندووه و پیرای نه مه ش نووسراوه کانی ئاشووریش ناوی ناوچه ی کاردا و هۆزی (کورگیه) و کورتییان بردووه هه رچه نه ده له ۴۰۱ پ.ز. گه زنه فۆنی سه ردار و میژوونووسی یۆنانی که فه رمانده ی ده هه زار یۆنانی بوو له کاتی که له ئیران ده گه راپه وه له دۆله کانی زاخۆ له نزیک چیا ی جوودی رووبه رووی نه ته وهی کاردۆ بوو که پاشاکه یان ناوی (ئه رونتاس) بوو به زمانی فارسی کۆن (ئه رونت ئه سپه) و به زمانی فارسی نه مپۆکه ش به (له راسب) ده خویندریتته وه له ۳۳۴ پ.ز. هه ر له و کاته دا که نه سه کهنده ری مه قوونی په لاماری ئیرانی دا نه ته وهی (کاردا) له پری سویای (داریوش) دا بوون، نووسه ری نه سه کهنه رنامه (ئارستوولس) که له گه ل نه سه کهنه ر دا بوو، ده نووسیت:

«کاتیک دارا بیستی که نه سه کهنه ر دیت سیی هه زار سواره و سی هه زار پیاده ی بۆ نه وه ری رووباری (پیناوس) ره وانه کرد تا کو به باشی خۆیان دامه زرتین سی هه زاری نارد بۆ به ره و رووی له شکره مه قوونی تا کو به ریان پین بگرن. له پشتیشه وه شه ست هه زار سه ربازی له کرداک ئاماده کردبوو کرداک هۆزیک بوون له باشووری ده ریاچه ی وان نیشه جین بووبون» به لام نه ته وهی کوردی نه مپۆکه ته نها له کاردۆکان نین به لکو کاردۆکان بۆ ناسینی ناسنامه ی کورده کانی نه مپۆکه رینوما ییمان ده کهن.

به گشته میژووه کانی، نیشتمانی کاردۆکان به ناوچه ی ژوووری دجله و فورات و ناوچه ی چیا ی جودی داده نین.

ئارامیه کانی نه م ناوچه یان به (کازاتا و کاردو) خویندووه ته وه له ئیتالیا له دووری ۲۰ میل له باکووری خۆره لاتی ناپۆلی شاریک هه یه ناوی (کازاتا) به.

میژوونووسه کۆنه کانی ده لێن: «دیی (بقردا) به که م دییه که که له دوا ی لافاوه که ی نوح له نزیک چیا ی جوودی ئاوه دان کراوه ته وه. به پیتی بۆجوونی (استرابون) ناوی کاردۆ ناوی نه و ناوچه شاخواوییه که ده که ویتته نیوان موش و دیاره کر. سیر مارک سایس ده لیت: «له ۶۰۰ پ.ز هۆزی (کوردۆن) له نیوان دیاره کر و سه رچاوه کانی زتی گه ورده دا ده ژیان»!

هه ندیکیش له و باوه ره دان که چیا ی جوودی ناوه که ی له ناوی هۆزی گۆتی (gute) یان له ژوو تیه وه وه رگه راره. که له پیش میژوودا له و ناوچه یه دا ژیاون و مانای قاره مان و جه نگاوه ری کورد ده گه یه نیت. نه مپۆکه گه وره ترین تیره ی کورد کرمانج، به کارزان و جه نگاوه ره ده لێن (ژهاتی) ده گۆجیت له ژوو تیه وه وه رگه رابیت. له به ره نه مه هۆزیک که ناوی به ناوی چیا ی جوودییه وه ناو ترابیت و دییه کیشی که به (بقردا) ناو نراوه هه ردووکیان به کیتکن نه ویش هه ر ژووتی گۆتی بووه. نووسراوه ده رکه و ته وه کانی چالاکی گۆتیه کانیان له و ناوچه یه ی سه ره وه دا ده گۆتیه وه بۆ ۳۱۰۰ پ.ز له و رۆژگا ره دا پاشای گۆتی (اننا توم) له گه ل عیلامیه کانی به جه نگ هاتوه. (لوگال زاکیس)ی پاشای گۆتی ۲۹۰۰ سال پ.ز (قرالی) نه رخ و سۆمه ر بووه. دکتۆر سپایزر ده لیت: «به پیتی ناوه تاییه تیه کانی سۆمه ر له رۆژگاری دیریندا له ولاتی سۆمه ردا که سانی گۆتییان له ناودا ژیاوه (۱)».

بابلیه کانی به باشووری نیوان دوو رووباریان دهوت سۆمه ر به ئاکاده کانی شیان دهوت سۆمه ر، که له ۴۵۰۰ پ.ز. شارستانییه تیکی شکۆدار و نووسینیان هه بووه یاسای به ناوبانگی هامواری له رووی یاسا کانی سۆمه ر نووسراوه ته وه مانگه قه مه رییه کانی پاشماوه و یادگاری سۆمه رییه کانه. دانیشتمانی بابل که له چه ند نژادیکی تیکلاو پینک هاتبوون. به زمانی جۆربه جۆر دهوان. شارستانییه تیان له سۆمه ره کانه وه بۆ به جن ما بوو. نه رته ئایینییه کانیان به زمانی سۆمه ری ده خویندووه و به جییان ده هیتا نووسینه کانی شیان له شیوه نووسینی سۆمه ری بوو.

وادن، که جاران مامۆستای زانکۆی له ندهن بوو. فه ره نه گیکه له ژیر ناوی (سۆمه ر ئاریان) دا بلا و کرده وه. سه لماندوویه تی که سۆمه رییه کانی ناری بوون (۲) به م پیه ئارییه کانی له پیش نه و میژووه دا که تانیستا زانراوه، له نیوان دوو رووباردا نیشه جین بووبون.

ناوی ناوچه ی لۆلۆییوم، گۆتیوم، له نووسینه کانی سه رده می سارگۆنی پاشای ئاسوردا به رچا و ده که ویت (۲۷۰۰ پ.ز) هه رچه نه ده لۆلۆیییه کانی به نه ژادی لوره کانیان داده نین، به لام لورستان به شیک بوو له ناوچه کانی (ئه نزان). دانیشتمانی له کۆندا

كوسو)كان بوون له دهووبهري له داكبوونيشدا ههر له شوپنهى خوينا مابوونهوه. له دوايشدا هيچ كهسيك دهري نهپهراوندوون. ليتهدا جارئ واز له كوسوكان ديتين، له دواييدا له بارهيا نهوه ئه دوپين.

لؤلؤيبه كان تاوه كوسه لم نهرى ستههم دهوله تيان هه بوو له ۸۲۸ پ.ز. دهوله تى شاور كوتايى به فهرمانه وايى لؤلؤيبه كان هيتا.

ئهمرؤكه ئه ندامانى هؤزى كرمانج ئه گهر بيانه ويت يه كتر بانگ بكه يان له كاتى گفتوگؤدا له گه ل يه كتر به زؤرى له باتى ناوى به رانه ره كهى زاراهى لؤلؤ به كار دههين به ناشكرا دهركه وتوه كه به شيك له تيرهى لؤلؤيبه كان له دواييدا له گه ل كاردؤكاندا تيكلا بوون ئهمرؤكه ش تيره بهك به ناوى لؤلؤوه له ويلايه تى كرمان له دؤخى كؤچهر يدان مال به كؤلن.

(لو - لور) ناوه كهى له ناوى شارتيكه وه وه رگيراوه كه له ناچهى خوره لاتي دزفولدا بووه. ياقوتى همموى دهنوسيت: «لور، تيره بهكى كورده له چيكانى نيوان خوزستان و ئه سفه هاندا نيشته جين» زبده التواريخ، دهنوسيت: «لور له بهر ئه وه پييان ده لئين لور له ويلايه تى (مانرود) اديبهك هه به ناوى (كرد = كورد) ه له نزىكى ئه وه ديبه دا ده ربه نديك هه به به ديالىكتى لورى پيى ده لئين: (كول) له وه ده ربه نده دا شوپنيك هه به پيى ده لئين: (لر = لور) وا دياره باب و باپيرانى ئه م تيره به له شوپنه وه هاتوون بؤيه پييان ده لئين (لران = لوران) هؤزى گؤتى له ناوه راستى سه دهى بيست و شيشى پ.ز. تا كاد و سؤمه ر و عيلامى داگير كر دووه ۱۲۰ سال ۴۰ رؤژ له بابل دا فهرمانه وا بوون. له دواييدا پاشاى شارى ئه رخ (۳) اؤتون لوگال = ئؤتون لوگال، به ناوه كه يا دياره له نژادى گؤتى بووه. شاهه نشاى خؤى (تيريكان) كه پاشاى گؤتى بوو شكاندوويه تى. له ئه نجامى له ناوچوونى دهوله تى گؤتى (ملوك الطوايف) شاتيره يى په يدا بوو. له باكوورى خوره لاتي عيلامدا، ويلايه تيك به ناوى (ئهنزان) يان ئه نشان سه ربه خؤ بوو. ئهنزان يانى (كيوسان) له كورديدا (زوزان) ه له سيماش (يانى كويستانه كانى به ختيارى) ميرتيكى سه ربه خؤ هه بوو ناوى (گير) بوو شوبى لكه مى پاشاى هتيت له نووسراوه كانى خؤبا ده لئيت: «ناوى خوايهك كه (گرده = كورد) ه كان ده پيه رستن (گير gif) ه له م رووه ده ده تانين بلئين ناوى خواى دانيشتووانى به ختياريش گيربووه. ئه ميره كه شيان ناوه كهى خؤى له ناوى خواكه يانه وه وه رگرتوه و. له گه ل كورده كانا ئه ندامى يهك نه ته وه بوون.

له بهر ئه وهى زاراهى كاردا له دواى تيكشكانى تيريكان په يدا بوون. ئه تانين بلئين له م كه رتسو نهى به شيكى گؤتبييانى ئه وانه يان له لاي ژوورووى ديجله وه مابوونه وه.

ناوى كاردايان له خويان نا. ئه كه د و سؤمه ريه كان پييان ئه وتن قاره مان، جهنگاور، پالنه وان. له دواييدا كارداكان ناوه كه يان گؤرا و بوون به غؤردو، كورده و.

ئهمرؤكه كورده كانى دانيشتووى ئه و ناچه يه به لاهه كان و پياوه كانيان ده لئين خورت له وانه به له غؤردو، وه هاتبيت. ميژووى كورد و كورده ستان دهنوسيت: «قرايى ئاشوورى - توكلتى ئينورتا - سه باره ت به رووداويك له دوو تابلؤدا روونى كر دووه ته وه له يه كنيكاندا زاراهى كوتى، له وى ديكه شياندا له باتى كوتى، كورتى به كار هيتاوه نووسه رى كتيبي (اقوام مزوپوتاميا) به به لگه سه لماندوويه تى كه كورد له نه وهى گؤتبييه.»

باوه رى خوره لاتناس (دراور) ئه وه به «كه يان گؤتى و كورتى هه روو ناوى يهك نه ته وه يان كورتى به گه وره ترين به شى گؤتبييه كانيان وتوه. زاراهى كورتى له سه رتاوه به هه موو گؤتبييه كان نه وتراوه.»

به لگه يهك دؤزاراوه ته وه كه تاكو سه رده مى كؤرش به شيك له گؤتبييه كان ناوى دپرينى خويان پاراستوه. به لگه ي ناوبراو سه باره ت به داگير كردنى بابل له لايه نى كؤرشه وه به، له ميژووه كهى مشير ئه لده وه دا. به م شپوه به هاتوه: «سالنامى ۱۷ى نوئيىد ناواى نووسيه (اوبارو ugbar =، گؤبرو) والى گؤتبييه كان به سوپاكه يه وه چوه نيوشارى بابل. نوئيىد له لايه ن گنديشه وه له بابلدا به ديلى گيرا. له دواييدا سوپاى ئيران چوه ناوشارى بابل تا كوتايى مانگ قلغاندارانى گؤتى درگاي په رستگاي اساهيل، يانى خانووى گوره ي (مهردؤك) يان گه مارؤ دابوو نه نيتزه و نه ئاليان نه برده ناو ئه و ماله پيرؤزه وه. له سيته م رؤژى (مه ره شوان) كه ناوى مانگيكي بابل يه. كؤرش بؤ خؤى چوه ناوشارى بابل شاره كهى دلنيا كرد و (اوبارو = ئوگبارو) كرد به والى شار له ۱۱ هه مان مانگدا (اوبارو = ئوگبارو) چوه بؤ جهنگ و كورى پاشاى كوشت له ۲۷ى نازار تا ۳۰ نيسان ئه كه ديبه كان ماته مينيان بوو. وا ده رده كه وپت هه روه كو داگير كردنى نه ينه وا چؤن بوو به نسيبى باب و باپيرانى كورد له بابل ييشدا يه كه م هؤزتيك كه به زه برى شمشيره كانيان چوونه ناو بابل وه و پاشاى بابلان به ديلى گرت گؤتبييه كان بوون. ميژووه كان دووباره شانازى گرتنى بابل ييشيان به ناوى پيشينيانى كورده وه تومار كر دووه، له كاتى رووخاندنى بابلدا، دوو ئاگاندارى بلا بووه وه، كه ئيستا دؤزاراونه ته وه. كاهنه كان و پيشه وا ئايينيه كان له يه كتيك له دوو ئاگاندار يه دا ده لئين: «له بهر ئه وهى پاشاى بابل به رانه ر مه ردؤكى پاشاى خواكان به ليتسوردن و پشتگوى خستنى قايل بوو ئه ويش كؤرشى به داد په روه ر زانى و فهرمانه وايى جيهانى پي به خشى گؤتبييه كان و ئومانمانداكانى هاويشته ژير پييه وه.»

بابلییه کان بهو که سانه یان دوت (ئۆماناندا) که خاکه که یان له عیلامه وه هه تاکو که ناری دهریای رهش پۆیشتیوو.

له سه ده کانی دوا ییدا ئیتر ناوی گۆتی نامینیت له هه مو شوینیکا به کاردا و کورتی و کۆسی ناویان دهریت. کتیبی میژووی ئه ده بی کوردی به زمانی کوردی دهنوسیت.

دکتۆر کونتینا و ده لیت: «له هه زاره ی چواره می پ. ز که سانیک له ده شته کانی باشووری سیبریای رووسییه وه کۆچیان یۆ چیاکانی زاگروس کرد له ویدا جیگیر بوون. ئه مانه (نازیا ئیک) ئاسیاییان پی ده وترا. له هه زاره ی سیته میشدا دووباره ده سته ی دوو هه م له و ناچانه وه به ره و چیاکانی زاگروس کۆچیان کرد. که زاناکان (ناری) یا هیندو ئه وروپاییان پی ده لیت و هه ر دوو ده سته که له دوا ی چهنه لیکدانیک تیکلاوی به کتریوون، نیوانی دوو رووباریان داگیر کرد. ئه مانه ش گۆتیو کۆسی بوون» له شوینیکی دیکه شدا به پیی بیرورای ئۆژن پیتارسولاک، فۆن لوشان دووباره دهنوسیت:

«به شیک له ئارییه کان له تورکستان ئه مرۆکه ی شووره ویدا کۆبوو بوونه وه. به ره و باشووری ئیران که وتنه ری له ویدا بوون به دوو به شه وه. به شیکیان له چیاکانی هیمالایا تیبیه رین و چون بو هیندستان و نه ته وه ی هیندیان پیکه نیا. به شه که ی دیکه شیان له ئیراندا مانه وه و ناوی ئیرانیان راگه یاند. دوو نییه که هاتنیان بو ئیران له سالی ۲۵۰۰ پ. ز. بوو بیت به شیکیان له ده شته کاندای فارسه وه مابنه وه به شیکی دیکه یان به ره و چیاکانی زاگروس رویشتن تیره تیره بووین و به ناوه کانی لۆلۆ و گۆتی و کۆسی و ماننای و کاردۆش و خالیدی و کاردۆ و ماد ناسرابن»

هه رچه نده له بیرورای ئه م زانایانه وه ده گه ینه ئه و ئه نجامه که تیره کانی زاگروس هه موویان له یه ک نژاد و یه ک نه ته وه ی ناری بوون. به لام ناوی نه ته وه یه ک که له پیتش گۆتییه کاندای له و ناوچه یه دایا ژیا بن هیشتا نه زانراوه، هه لکه نندن و به دواداگه ران و دۆزینه وه ی شوینه وار له و ناوچه یه دایا تا ئیستا بوونی نه ته وه یه کی کۆنتر له گۆتییه کانی نیشان نه داوه. له م روانگه یه وه، دکتۆر سپایزر ده لیت: «ماده کان له شه ش هه زار سال پیتش زاینییه وه له چیاکانی زاگروسدا نیشته جی بوون. هه ره وه له به ره ی هاوهره گه زی ماد و گۆتییه کانه وه ئامازه ی کردوه ئه مه ش لایه نگر ی راکانی میژوونوس و پیتسه وای ناسراوی کلدانی (برۆس) ده کات. که له سه ده ی سیته می پیتش زایندا ژیاوه. له باسی نژادی (زرتشرا = زهرده شت) دا ئه م پیغه مبه ره ئارییه به پیتشه نگ ی زنجیره ی ماد نژادان ده زانیت که له نیوان ساله کانی (۳۰۰ تا ۲۳۰ پ. ز) له کلده دا فرمانه ورا بوون.»

له راستیدا گۆتییه کان بوون که له وه سه دانه دا ده وروبه ری کلده یان دا بووه به ره هیش و په لاماره کانی خۆیان و ناو به ناو له و ناوچه یه دایا فرمانه ورا بوون. هه ر له به ره ئه مه شه که

هه ندیک کهس له رووی هه لئه وه ئه م هۆزه یان به کلدانی خویندوو ته وه. له دوا ییدا به وورد بوونه وه له ناوه تاییه تیبیه کانی گۆتییه کان هه موو زاناکان به گشتی ئه مانه یان به سامی نژاد نه ناسیوه. هه ندیک تیره ی نازائیک و کوسیه کان که له دوا ییدا ناسراون تیکلاوی به کتریوون که نازائیک و ئاریایی بوونیان سه لماندوه نازائیک به وه هۆزانه ده وتريت که له کۆندا و له داوینی چیاکانی زاگروسدا نیشته جی بوون و سامی نژاد نه بوون.

بیجگه له توژیینه وه ی خۆره له تناسان که له سه ره وه ئامازه مان بو کردن، توژیینه وه یه کی وردتر ده یسه لمینیت که گۆتییه کان کۆنترین نژادی ئاریایی بوون. کتیبی بایه خداری (ادبیات مزدیسنا پشت ها) که له لایه ن مامۆستای داشگا و پسپۆری زمانی (زند و ناویستا) و سه ره وکی ئه نجومه نی ئیران ناسی ئیبراهیم پور داوده وه نووسراوه، له به شی فه ره ردین یه شتی کتیبی پیروزی ناویستا و ده رگرتوه له وه رگیرانی باسیکدا له ژیر ناوی (گۆتیه دا) نووسیوه تی به پیی و ته کانی ئه م کتیبه یه کی که له نه یاره کانی زهرده شت. گۆتیه ی ناو بووه. له سانسکریتیدا به ده سته ی سرود بیژانی ویدا یه کانیا ن ئه وت گۆتیه. ناو نیشانی دامه زرتیه ری بوودائیه کانیش گۆتیه بووه.

به پیی بوچوونی به نده ش زاراوه ی گۆتی له گۆتییه وه هاتوه که مانای (گاب = گا) ده گه به نیت. له کتیبی گاته کانی زهرده شتا. به ریز پور داود دهنوسیت: «گۆش اوروان. له ئیستادا (گۆش گۆنیم) چواره هه مین رۆژی هه موو مانگیکه و به م فریشته یه سپیتر داوه. له ناویستادا گۆش اوروان، رۆحی یه که م دروستکراوی ئاهورامزدا یه - مه به ست گایه.

ئیستا (گوش) ی پیی ده وتريت (کوسی) یه، وه کو چۆن که گۆش له به کاره یانانا بووه به گوش و گۆشیش بووه به کوسی. گۆته ی ناویستاش گۆتی بووه. که له گه ل گۆشه دا یه که و مانای گا ده گه یه نیت.

له ناو خۆره له تناسان و کارناسه ناسراوه کاندای (ئه شپیگل) له وه رگیرانی ناویستاکه یدا له برگه ی ۱۶ فه ره ردین یه شت گۆتیه ی به ناویکی تاییه تی نه زانیوه به مانای جووتیاری دانه ناوه. (گلدنر geldner) مانایه کی دیکه واتا به (دانیشتوانی تیره) ی داناه. (یوسنی) ش دوا ی ئه وه ی گۆته ی به یه کی که له نه یارانی مزده سنا ناو بردووه. ده لیت له وه ده چیت که زاراوه ی ناویرا له بناغه دا ناوی کالای بیت نه ک ناویکی تاییه تی (۴).

ئه م زانایانه ش زاراوه ی گۆتیه یان به ناوی به ره باب زانیوه که له سه ره تای میژووه وه تا

سهردهمی ناویستا له نیشتمان و دراوسیتی نیشتمانی زهردهشتا بیجگه له گۆتیبهکان هیچ هۆزیکه دیکه بهم ناوهوه نهبووه.

ناسووربهکانیش ئهم هۆزهیان به (گۆتیوم) ناوبردوه. له بهر ئهمه ئهم گۆتیهی ناویستا دهتوانین به گۆتی دابنیتین.

حهزهرهتی بوودا له نزیکه سنووری باشووری نیسپال له دایک بوو باوکیشی له سهردارهکانی (سودهودان sudhodan) و له بهر بهایی سکيا بووه. هه ندیکیش ناوی ئهسلتی به (سیدههیتا sidhita) و ناوی بهر بهایی به گۆتیه دهزانن.

له بهر ئهوهی له سهردهمی لهشکرکهشی داریوشدا بو سهر تورکیا ناوی هۆزهکانی گۆت و بوژین له ناو سکاییهکاندا بهرچاو دهکون له وانهیه بهر بهایی سکيا. سکاییهکان بووبن هر چۆنیک بیت زاراوهی گۆتیه، گۆته، گوت، که له بناغهدا له گهڵ گۆتیدا یهک دهگرهوه له ناو ناوه ئارییهکاندا بهرچاو دهکون.

ناشکرايه که گۆتیبهکان بانگهێشتهکهی ههزهرهتی زهردهشتیان پهسه ند نه کردوه و به نه یاری زهردهشت ناسراون. زهردهشتیش ناچار بهر هه خۆرهللات رۆیشتوه؟!...

سهره پای ئهمهش:

۱- له شوینه دیرینهکانی بابلدا ستایشی که نیهکی گۆتی نژاد کراوه (مامروتی) یان پین وتوون. خوالیخوئشبوو رهشید یاسمی لهم رووهوه دنووسیت: «له گهڵ زمانی سوومهری و ئاکادیدا جیاوازییهکی تهواویان هه بوو. دهتوانین بلتین زاراوهی (مامرو) له گهڵ زاراوهی (مارو) زۆر له یهکتتری دهچن و له یهکهوه نزیکن. یهک ماناشیان ههیه.

۲- له نیوان ناوی پاشاکانی گۆتیدا. «شرلک، لاسیراب، تیریکان» مان بهرچاو دهکهویت دهبیت به ئاریاییان دابنیتین. له زاراوهی شرلکدا و بهشی یهکهمی واته (شر = شهر) هاتوه له گهڵ زاراوهی (گر guerre) ی فهره نسیدا یهک مانایان ههیه، و یانی جهنگ نه تهوهی کوردی ئه مرۆکهش به جهنگ دهلین شهر. بهشی دووهمی زاراوهکه (لک) ه که له زمانی ئارییهکاندا یانی سهدهزار له زمانی کوردی و هیندیشدا به کار دههتیریت. له سهردهمی دهولت سالاریدا که له کوردهکانی دیلهمی بوون ناوی هه ندیک له سهردارهکانیان (شرمن = شهرمهزن) بوو ئهم وشهیه مانا و ناوه رۆکی شرلک به دهستهوه دهوات که به زمانی کوردی ئه مرۆکه یانی شهری گوره.

(مزن = مهزن) له (مها) ی سانسکریتیهوه وه رگیراوه له ناویستادا (مازا) یه و له کوردی ئه مرۆکه شدا به (مازن) به کار دههتیریت. مانای گهوره دهگه به نیت. له

ناوهکانی وه کولاسیراب، تیریکانیشدا نیشانهی ئاریایی دههتیریت. له سهردهمی ساسانییهکاندا جهژنی تیر (ماه) یان به جهژنی تیریکان ناوبردوه.

۳- له سهردهمی نارامسیندا ئه مرۆقهی که له گهڵ ئه که دییهکاندا دوژمنایهتی هه بوو. ناوی (پوتی مادال) بوو ناوی ویلایه ته کهشی (غر) بوو فهره نسبییهکان به بچووک دهلین پوتی کوردهکانی باشوور به کچی ساوا دهلین (پتی piti) ئهمهش زاراوهیهکی ئاری کۆنه. له کوی ده زانریت له ناوی (پوتی مادال) دا بهشی یهکهمی زاراوه که مانای بچووک و بهشی دووه میشی (مادال) وه کو میتراواترا ناوی خواجهکی ئارییه کۆنهکان، نه بیت. زاراوه کهش به سه ربه کهوه پوتی مادال یانی خواجهکی بچووک، لیره دا جیگه ی خۆیه تی مه سه له ی نه مرود بیتینه وه کایه که له گهڵ زاراوهی نهر و خوی بچووکدا بهراوردیان بکهین ئهم بابه ته له م کتیبه دا بابه تیکتی سه ربه خۆیه لیره دا له مه زیاتر له سه ری نارۆین و، واز دههتین.

زاراوهی نهر له گهڵ زاراوهکانی فارسی ئه مرۆکه دا یهک دهگریتته وه بو نمونه کوردهکان له باتی (زنده باد) ی فارسی نهر به کار دههتین.

۴- له زاگرۆسدا ئه که سه ی که خۆی به پاشا دانابوو ناوی (اریزن = ئاریزن) بوو ئاریزن له گهڵ زاراوهی (اریزن = ئاریزن) که ناوی تیره به کی مادهکان بوو هیچ جیاوازییهکی نییه.

۵- اوتون لوکال = ئوتون لوکال. ناوی پاشای (ارخ = ئرخ) بوو له سه دهی ۲۵ پ. ز دا ژیاوه له کۆتایی سه دهی نۆه می زاینی ناوی پاشای ئه لمانیا (اوتون = ئوتون) بوو ئوتونی دووه م له سالی ۹۸۲ ی زاینی (تیتوفانوا tiophano) ی کچی ئیمپراتۆری رۆمی خواست. به م لیکچوونانه دا ده بیت دان به وه دابنیتین که ئهم زاراوانه ئاریایی و ئه وه ژانیهی که ئهم ناوانه یان به کار هیناوه هاو نیشتمان و هاوسج و هاو نژادن ته نانهت خودی گۆتیبهکان بوون که زاراوهی ئاریاییان به کار هیناوه یانی له نژادی ئاری بوون.

له دواییدا له به شیکه نیشتمانی گۆتیبهکاندا کۆسییهکان هاتوونه ته سه ر شانۆی رامیاری له سه ر شانۆی رامیاری نیوان دوو رووباردا خویان نیشان داوه. ناوی خواکان و پاشاکانی کوسی زۆریه یان له زاراوهی ئاریایی بوون. پاشای لولوبی (ئانو بانینی) له پاش تپه رپوونی چهن دین سه ده به پاشای گۆتیبهکان ناسراوه. به شه هیری گوته ژمی سردراوه. له سه وه وا دینه بهرچاو که زاراوهی (گۆتی) به درژیایی رۆژگار له به کار هینانیا له هه ندیک شویندا (کوتی، کاسی، کوسی) یان بو به کار هیناوه له راستیدا له سه رده می کدا که گۆتیبهکان له زاگرۆس و ئه زاندا ده بنین شوینیک له

باکووری عیلامدا به (کاشن) ناو دهبرا که له بناغه دا کاسیبه .

تویژه دهدهی ئه لمانی هرتسفلد. ده لیت: «دهریای خزر ناوه ئه وروپیبه که ی (کاسپین) ه له ناوی هۆزیکه وه و ده رگیراوه که له پیش میژوودا له خۆرئاوا و باشووری ئه م ده ریا به دا ده ژیان. ناویشیان کۆسی، کاسو، کیسی، بووه له بهر ئه مه که کۆی زا راوه ی کاسو له (کاسپ، کسپ، کسپین) ه وه دیت. بۆ به کا، ده ریای خزربش ناوی کسپینی لی تراوه» ته نانه ت به بیرووی ناویرا ناوی قه زوین له کسپینه وه و ده رگیراوه (۵).

به پیتی ناوه رۆکی گاته کانی زه رده شت. که له لاپه ره کانی پیشه وه دا لپی دواین ئه م زا راوه ی کۆسیبه که له میژووه فارسی و عه ره بیبه کاندایه نه ته وه ی کوسی ناسراون (۶) له ناو یستادا به شتیوه ی (گئۆش) به مانای گاب = گا هاتوه. له گه ل گوته، گئۆقه، گئۆقه دا یه ک مانا ده به خشن. هه ره موویان ناوی یه ک نه ته وه بوون. له دیالیکتی ناوچه جزیره جوره کاندایه گئۆته، گئۆشه، به شتیوه ی گوتی و گوشو، کوسی، خوتندراونه ته وه.

ناوی گوتی له شوتنه وار و پاشماوه کۆنه کانی ئه که د و ناسور ده بیستین نووسه رانی ئه م نووسراوانه په یوه ندیشیان به چیاکانی خۆرئاوا ی ده ریاچه ی خزره وه نه بووه چونکه ده بوا به له ویشدا ناوی گۆتیبیان به یتیا به . بۆ نمونه له ویلا په تی وه زبری ئه فغانستان که له نزیک ی سنووری هیندستانه هۆزیک به ناوی (پیرگوتی) له ویدا ده ژین...!

هه ندیک له کارناسان ده لپین: به شتیک له هۆزه کانی هیند و ئه وروپایی له هه زاره ی دووه می پ. ز دا له دهشتاییه کانی تورکستان و له بیابانی باکووری قه ققاز و ده ریای خزره وه جوولاون و چونه ته ناو ئیران له شوتینی نیشته جیتی کاسۆکان نزیک بوونه ته وه. تیکلاوی ئه وه هۆزه بوون...» مسیۆ (اندرکدا = ئانده رکدا) و به رپه به ری گشتی شوتینه وار و مووزه خانه کانی ئیرانیش و تاریکی له ژیر ناویشانی (حفریات علمی در ایران) له سالنامه ی پاريسدا له سالی ۱۳۱۰ک. بلا بووه ته وه له م و تاره دا پرونی ده کاته وه ده لیت:

(ئه وه که لویه لانه ی له لورستانا له ژیر خاکدا دۆزراونه ته وه چیا نشینه کان دروستیان کردوون. که له رۆژگارێکی نادیاردا له ناو چیاکانی خزردا ده ژیان. له دواییدا له ئه نجامی هیرشی هۆزه داگیره که کاندایه له باکووره وه هیرشیان ده هیتا نیشتمانی خۆیان چۆل کرد. نزیکه ی چار هه زار سال له مه و پیش چونه ته لورستان و له و کاته دا به ناوی کاسیت ناسرا بوون. ئه م هۆزه بابلیان داگیر کرد و نزیکه ی شه ش سه ده له و ناوچه یه دا فه رمانه و بوون له دواییدا گه رانه وه بۆ ناو چیاکانی نیشتمانی خۆیان، به به ختوکردنی ئاژهل و بازرگانی ئه سپ که به له شکر ی سواره ی ئاشووریان ده فرۆشت

ده ولته مه ندیوون. ئه م که لویه له کانزاییبانه و گرانبه هایبانه و ئه م نامیرانه ی جهنگ و له غاوی ئه سپ و جه و اهیرات ده فری سواله تی هه ورگه ری و گه لیک شتی دیکه ش به لگه ی سه لیفه و، ورده کاری و زیره کی و پیشه سازی و هونه ری ئه وان نیشان ده دات و یادگاری سه رکه وتن و سامانی ئه وه هۆزه ن.» ناویرا به م و تاره ی لایه نگری له بۆچونه که ی هرتسفلد ده کات.

به م پتیبه ئه وه هۆزه هیند و ئه وروپیبانه که له شوتینی خۆیان هه لکنران و چونه ته لورستان، شوتینه دیرینه که شیان به سنووری باکووری ئیرانه وه لکابوو. هه روه ها به پتی و ته کانی هرتسفلد. له سه ره تاوه ناویان کوسی بوو، یانی له گه ل دانیشتوانی باکووری ئیراندا هاونا و بوون به به لگه ی هاوناوی و نزیکیشیان له یه کتری هاوزمان و هاونژاد بوون.

له رووی جیاوازی زمانی دانیشتوانی خۆرئاوا ی ئیران و ده ریای خزر له هه زاره ی چواره م و سته م و دووه می پ. ز ده بیت ئه وه شمان له یاد نه چیت، که زمانی ئیران له سه رده می هاخامه نشیبه کاندایه گه ل زمانی سه رده می ساسانیبه کاندایه زمانی ساسانیبه کانیش له گه ل زمانی ئیرانی ئه مرۆکه دا چه ند جیاوازیبه کی گه وره و ئاشکرایان له نیتواندا هه یه؟!...

له کاتیکدا که له و سه دانه دا کتیب و نووسراوه کان که هۆبه کی گرنگ و زیندوون بۆ هیتشته وه ی دیالیکت و زمان که م و زۆر له بره ودا بوون. به پتیچه وانه ی هه زاره ی سته م و دووه می پ. ز هۆزه کانی زاگروس له م نیعمه ته بیبه ش بوون ئه گه ر زمانی گۆتیبه کان و کوسیبه کان که نوینه ری زمانی هۆزه بچوکه کانی هاوسی و هاو نیشتمانی خۆیان بوون و به هۆزه کانی ئازیائیک ناسرا بوون، و به زمانی سه ره تا یی ئاریبه کان یان دابنن هه له مان نه کردوه. ئه وه ده سته و تا قمانه ی که له دواییدا هاتوونه ته چیاکانی زاگروس له زماندا هه ندی شتی نویشان دا هیتا وه چونکه له بناغه دا هه ره موویان له یه ک نژاد بوون له یه کتری گه یشتوون تیکلاوی یه کتر بوون. له ماوه یه کی که مدا یه کیستی نه ته وابه تی خۆیان نیشان داوه په یه وه ی رامیاری پیشینیانی خۆیان کردوه.

له باره ی گۆرانکاریه کانی زمانه وه و تاریکی به رپه ز مامۆستا ره شید یاسمی که له گۆقاری (ایران امروزه) ی ژماره ۹ له ژیر ناویشانی (زندگی زبان = ژبانی زمان) دا نووسراوه بخوتنه ره وه. بیجگه له مانه ش خۆره له لاتناسه کان شوتینی نیشته جیتی سه ره تا یی هۆزی گه وره ی ئاریایی (کورتی cyrti) یه کان به خۆره له لاتنی ئیرانی داده نیتن ئه لپین یه که مین به شی ئه وه هۆزه که هاتوون بۆ خۆرئاوا ی ئیران ساکارتیبه کان بوون، که ئاشووریبه کان پتیبان ده وتن زا کروتی، له هه مان کاتدا پاشای ئاشوور (توکولتی -

اینورتا) گۆتیبیه کانی دراوسیتی خویشی به کورتی ناوبردوه.

له باره ی بوونی که سایه تی گۆتیبیه کانه وه نووسینه کانی پاشای ناشوورییه کانی راستترین زانیارییه که دۆزراونه ته وه و خویندراونه ته وه. له بهر ئه مه ناتوانین گومان له وه دا بکه ین که زاراوه ی کورتی له گۆتیبیه وه ها تووه. به گه ورتیه ترین به شی گۆتیبیه کانیان دهوت کورتی.

ئه گه ر و ته ی خوژه له لاتناسه کانی ره چا و بکه ین ده بیت دان به وه دا بنیین که نیشتمانی گۆتیبیه کانی تا وه کو خوژه له لاتنی ئیران درێژ بووه ته وه. له وایشدا به شیکی کورتیبیه کانی له ویتوه به ره و خوژئاوای ئیران رۆبیشتون و په یوه ندییان به کورتیبیه کانی خوژئاوای ئیران و باکووری نیوان دوو رووباره کردوه. هیچ گومانی تیدا نییه که له زمانی کورتیبیه کانی خوژئاوایشدا هه ندی زاراوه ی نوێ داهینراوه.

به شیکی دیکه ی ئه م کورتیبیه کانی له خوژه له لاتنی ئیران و باشووری ده ربای خزر مابونه وه. له سه ده کانی دواییدا به شیکی دیکه یان دووباره به ناوی (کورتی، کرد = کورد) وه له وه دوروبه ره دا مابونه وه. ئه بو موسلیمی خوژاسانی ناسراو له وه کوردانه ی خوژه له لاتنی ئیرانه.

به شیکی له گۆتیبیه کانی که له کۆندا له باکووری عیلام ده ژبان له وه گۆتیبیه کانی بوون که له سه ره ده میتکدا له عیلامه وه تا کو چیا ی (ئامانوس) له ناوچه ی ئاتنه ی که ناری ده ربای سپی ناوه راستیان داگیر کردبوو. له ناوچه فراوانه دا فه رمانه وه ابوون ئه وانه شیان که له چیاکانی باکووری عیلامدا نیشته جێ بوو بوون له دواییدا ده وله تیکی سه ره به خوژیان به ناوی (انزان = ئه نزان) یان ئه نشان دامه زران.

له هه رتیمی به ختیاری و له ناوچه ی (مالامیر) (۷) له (کول فره) (۸) و له ئه شکه وتی سلیمان (۹) چه ندین نووسرا و دۆزرایه وه که په یوه ندییان به سه ده کانی ۱۲ و ۱۳ پ. ز وه هه به. که له (تخی خی گو تو ئه ماردی پادشای خنی) به جێ ماوه که خوێ به پاشای ئه نزان ناساندوه. له وه سه ره ده مه دا که کۆسییه کانی گه یشتبوونه لوتکه ی ده سته لات یان پاشای ئه نزان، له شوینی ئه سلئی دانیشتونانی کوسیه کانی دووباره خوێ به پاشای گۆتی و ئه ماردی که یه ک هۆزی کوردبوون دا وه ته قه له م. ئه مه ش خوێ له خویدا به لگه یه کی ئاشکرایه که دانیشتونانی ئه نزان له گۆتیبیه کانی بوون کوسی و گۆتی جیاوازیان نییه و یه ک نه ته وه ن.

له سه ره ده می ئه که د و سۆمه ر و، ناشوور، له چیاکانی زاگروسی و دامینه کانی گه لیک ناوی تیره ی غه یه سامی و ناکوکییه کانی نیوانیان و بوونی گه لیک نژادی جوړبه جوړ و په رشوبلاوه له راستیدا ئه وه ده گه به نیت ناتوانین ئه و تیرانه له گۆتی و کۆسییه کانی جیا

بکه ینه وه. به نژادی دیکه یان بژمییرین.

له وه سه ره ده مه دا که پانتایی نیوان چیاکانی زاگروسی و چیا ی ئامانوس له ژیر ده سته لاتنی گۆتیبیه کانی بوو. له هه مان شویندا سۆباریه کانی په یدا بوون. سنووریان له باکووری عیلامه وه تا کو چیا ی ئامانوس درێژبووه. نارامسین به سۆبارتیمی خوین و نه ته وه. ئه م سۆباریه کانی تیره به ک بوون له گۆتیبیه کانی. ته نانه ت هه ندیک له کارناسان، سواری به پایته ختی گۆتیبیه کانی و هه ندیکی دیکه شیان سواریان به ناوی جوگرافیایی نیشتمانی گۆتیبیه کانیان زانیوه. له دواییدا هه ر له م ناوچه یه دا، (ناری) یه کانی بره ویان په یدا کردوه. سه رچاوه کانی دیجله و فورات و نیوان چیاکانی بتلیس و گوروسیان گرتوه، به پیتی نووسینه کانی کتیبی (کارنامه ایرانیان در عصر اشکانیان) پاشاکانی ئۆراتووش خوژیان به پاشای ناری داناهه. زۆر نزیکه ئه وانه (فر، نمری) هکانی دیرین بن، که له سه ره وه لیبیان دواین ناوی ناوچه ی (نه هری) له ناوچه ی شه مدینیان یادگار و پاشماوه ی ئه م هۆزه بیت. ئه م نایرینه ه له به ره ی هۆزی گۆتی و سۆباریه کانی بوون. له کتیبی میتووی ئه ده بی کوردی لاپه ره ۲۲ دا نووسراوه میتجه رسۆن ده لیت: «ئه گه ر ته ماشایه کی سه ره ده می گۆتیبیه کانی بکه ین. له نیوان سه ده کانی ۱۵-۱۲ ی پ. زه بیینین ئه م نایرینه که له وه و پیتش له (مدیان) بوون له کوردستانا ژبانیکی خویشیان هه یوه. ترسیان خستوه ته نیو دلی دراوسیکانیانه وه. هه ر ئه م هۆزه یه که له دواییدا ناوی خوژیان گۆزی و زاراوه ی (کورد) = بیان کردوه به ناو بو خوژیان. له راستیدا چونکه نایرینه کانی له گۆتیبیه کانی بوون و گۆتیبیه کانی ئه م ناوچه یه ش له دواییدا به کورتی ناسران. له دوای کۆتایی هاتنی فه رمانه وایی ناری ئه م هۆزه ش له ژیر ناوی گشتی میلیلی خوژیان به کورتی ناسران. بی گومان ماوه یه ک هه ره وه کو کرمانج و لوپ و که له سوپ ناوی به ره بابی خوژیان ده پاراست.

له سالی ۱۵۰ پ. ز هۆزی موشکی بوون به ده سته لاتدار، و بلیایه تی کوردستانی باکووریان خسته ژیر رکیتی خوژانه وه. له ۱۱۰ پ. ز قبادوکیه و کلیکیایان داگیرکرد. قبادوکیه له کۆندا (کپودوکیه، یان، کات پتو) یان پێ دهوت خه ربوت و ئاتنه = اطنه و به شیکی باکووری هه له ب، و به شیکی له باکووری سیواس و قونیه، لای باشووری بوون، له باکووریه وه به کیلیکیه و باکووری پانت گه مارۆدرا بوو، شاری موشی ئه مرۆکه به ناوی ئه و هۆزه وه ناوئراوه. له سه ده ی هه شته می پ. زدا (میداس) ناوتیک له لیدییه بوو به فه رمانه وه ئه ویش له میتووی میتانی موشکیدا ناوی براوه. ئه مه ش به لگه ی یه کیتی نیوان میتان و موشکییه کانه. هه ره ها به لگه ی ده سته لاتداری موشکی و میتانییه کانی شه به سه ر لیدییه کانه وه، له دوای ناری و موشکییه کانی

ئاراراتىيەكان لە باكووردا ناسراون. لۆلۆبىيەكانىش لە باشووردا لە كۆنەوه دەولەتى ناوچەيى و سەرەخۆيان ھەبوو. فەرمانرەواكانى ئاسورى لە سەدەكانى ١٩ و ١٨ پ. ز. لە نەتەوہى لۆلۆبىيەكان بوون. سەردەمىتىك لۆلۆبىيەكان لە سووربەدا دادەنیشان. ناوى پاشايەكى لۆلۆبى (ئىماش گۆش) بوو. زاراوہى گۆش ناوئىكى دىكەى كوسىيەكانە لەبەر ئەمە ئەم ھۆزانە لە گەل مانائى، ميسانى، پارسوا و مادەكاندا كە لە قەفقاز و كەنارى دەرياي پەش تاوہكو شوشى خۆرھەلاتى ئىيران و ئاتنە و ھەموو ناوچە شاخاوبىيەكانيان داگير كەردبوو، بەپىيى پراوچوونى (ئۆژەن پىتار سۆلاك و فۆن لۆشان) كە لە كتيبي ميژووى ئەدەبى كوردىيەو ھەرمان گرتووە و لەسەرەوہ لىيى داووين ئەندامى بەك نەتەوہ و ولات بوون. كە ئەژداديان لە سەردەمىتىكى نادياردا ناوچەى ناوبرايان خستووەتە ژيەر دەستەلاتى خۆيانەوہ ئەو بەشەيان كە لە قەفقاز و خۆرھەلاتى ئىيران و خۆرھەلاتى دەرياي پەشدا نىشتەجى بوون لە بەرانبەر فشارى ھۆزەكانى دىكەدا كۆچيان كەرد بۆ ناو ھاوونژادەكانى خۆيان. كە لەناو چىپاكانى زاگروس و نىفاتس (١٠)دا بوون ھەندىك جار تىرەيەكيان بەھىزبووہ و پىيى ناوہتە سەر شانۆى كاروزار، بۆ بەرگري لە دوژمنانى دەرەكى بەزۆرى يارمەتى بەكتريان داوہ.

كوسىيەكان لە كاتىكدا پەلامارى بابليان دا نمونەى يارمەتيدانى تىرەكانى لۆلۆ و گۆتبيەكان بوون. لە سەردەمى ئاكادەكاندا. ئەم ئاكادانە نىشتەمانى لۆلۆكانيان داگير كەردبوو. لەشكرى گۆتى ئاكادەكانى لەناو برد. لۆلۆكان سەرلەنوئى سەربەخۆبىيان بەدەست ھىنايوہ. بەپىيى نووسراوہكانى ئادانيرارى پاشاي ئاشور گوايە لەگەل سوپاكانى كاسى و گۆتى و لولوم و سوپاريدا جەنگبوو. تىكى شكاندوون. ئەم پاشايە بوو كە گۆتى بەكوتى خۆيندووہتەوہ. وەكو وتمان پاشاكانى ئاشوور بۆ ئەوہى خۆيان بەبەھىز نىشان بەدن. لە كاتىكدا كە لە جەنگدا دەشكان رووداوى ئەو جەنگ و تىكشكانەكەى خۆيان بەشپۆەى سەركەوتنىكى گەورە بۆ خۆيان دەنووسىيەوہ. نووسراوہكانيان بەبادگار بەجى دەھىشت. لەم رووہوہ لە گۆقارى (ايران كودە)ى ژمارە ھەشتدا ئەم روونكردەوہ و چەند نمونەيەك نووسراوہ. ئەمە ئەگەر راست بىت يان درۆ بىت ئىمە ھىچ نىيازىكىمان بەم نووسىناى پاشاكانى ئاشوور نىيە. شتىك كە بۆ ئىمە پىوستە ناوى تىرەو كەسايەتى و شوپىن و ميژووى نزىك لە رووداوەكەيە. لە كۆتايى و رووخانى دەولەتى بابلدا بەدەستى كۆرش. گۆتبيەكانىش بۆ يارمەتيدانى ئىرانىيەكان ھاتبوون. لەشكرى گۆتى بابلى گرت و نابوونىدى پاشايى بابليان بەدىل گرت. لە ھەموو بەلگەكان رووناكترييان بەلگەكەى ميژوويىيەكە دەيسەلمىنيت ھەموو ناوہكانى خالىدى و ئاراراتى و سوپارى و نايرى و ميسانى و موشكى و...ھتد ھەموويان گۆتى بوون ئەم

بەلگەيە نووسراوہكەى سەلم نەسرى يەكەمە كە لە ميژووى (كرد كرديستان = كورد و كوردستان)دا بەم شپۆەيەى خواروہو ھەرمان گرتوہ. ئەم پاشايە لە سەلەكانى ١٢٨٠ و ١٢٦١ پ. ز دا فەرمانرەوا بوو.

لە نووسراوئىكى ھەلكنراوى سەر بەرددا دەنووسىت: (ھۆزى گۆتى كە لە ئاسمانى ئەم سەردەمەدا وەكو ئەستىرەيەكى پەشنگداربوو نەك تەنھا بەھۆزى زۆربىيەوہ بەلكو بەھۆزى ورە و نازايەتى و كاولكارىيەوہ بەناويانگ بوون. لە رووى مندا دريژەيان بەياخىبوون و دوژمنايەتى دەدا.)

لە دواى جەنگكردن پىيان دەلئيت: «لە سنوورى ئاراراتوہ تاوہكو (كەموشى) و طور عابدين لەناو ئەم ولاتە گەورەيەدا خويىنى گۆتى وەكو ناو دەريژرا.»

نووسەرى بەريژى ميژووى كورد و كوردستان خوالىخۆشبوو ئەمىن زەكى بەگ دەنووسىت: «لەمەوہ تى دەگەين كە ناوچەى ياخىبوونى ھۆزى گۆتى لە ئاراراتوہ تاكو چىيى طورعابدين دريژبووہتەوہ. بەپىيى ئەم بەلگە و سەربەدەى تۆكۆلتى - اينور تا ھەموو ناوچەى زاگروس نىشتەمانى ھۆزى گۆتى بوو.»

نووسراوہكەى مالامىرى بەختيارى كە لە پيشەوہ ئامازەمان بۆ كرد، دەيسەلمىنيت ناوچەى ناوبراو، واتە (ئەنزان)يش شوپىنى نىشتەجىيى ھۆزەكانى گۆتى بوو. ئەم ناوچانە كە نووسراوہ كۆنەكان بەنىشتەمان و ملكى گۆتبيەكانى نىشان دەدەن. ئەمەركەش دانىشتوانى ئەم ناوچانە بەتەواوى كوردن.

ئەم دەولەتانەى گۆتى و سوپارى و لۆلۆبى و كوسى و ميسانى و نايرى و موشكى و خالى و مانائى و ماد كە باب و باپىرانى كوردى ئەمەركە بوون لە نىشتەمانى خۆيانا دامەزرابوون.

خوالىخۆشبوو ئەمىن زەكى بەگ لە ميژووەكەيدا روونى كرووہتەوہ داوا لە خويىنەر دەكەين كە بىخويىنەوہ. گەلنىك جىگەى داخە كە ئەم كتيبە بەنرخە. كە پەيوەندى بەنژادى ئارىيەوہ ھەيە وەرگىردراوہتە سەر زمانى عەرەبى و چاپكراوہ كەچى ھىشتا وەرەنگىردراوہتە سەر زمانى فارسى.

ئاشكرايە كە نەتەوہكان لە تىرە و بەرەبابى جىيا پىكھاتوون، ھەر بەكەيان ناوى تايبەتى و سەربەخۆى ھەيە. بەتتيبەروونى پۆژگار مرۆف و ژمارەى تىرەكانىش لە زۆر بووندان لەناو ئەو نەتەوانەى كە ھىشتا بەشپەكيان بەشپۆەى كۆچەرى دەژين ئەم بۆچونەمان بەشپۆەيەكى ئاشكرا دەردەكەويت بۆ نمونە: «بەشى زۆرى كوردستانى باكوور بەدو تىرەى گەورە دا بەش بوو. بەكەميان (زىلان) زىل لە كورديدا بەگيايەكى ناسك دەلئين كە رووبەرى چىپاكان دادەپۆشيت. دووھەميان (مىلان) مل = ملە، لە

کوردیدا به هیتلی سهر ئاسۆی چیاکان ده لئین.

تیره ی زیلان. ناوی سه رۆکی تیره که بیان زیل بوو. به ئەندامانی تیره که شیان وتووو زیلان. زیل له کوره گه وهری خوالیخۆشبووی نهو په یه کی هه بوو که ناوی جه لال بوو دوو کورپی دیکه شی هه بوو په کیکیان ناوی هه پدهر بوو ئەوی دیکه شیان. می = مەمی ناو بوو. له دوا ی مردنی زیل کوره کانی له یه کتری جیابوونه وه ههر یه که بیان به ره بابی خۆی به ناوی خۆیه و ناو نا. به م شیهو په تیره کانی (جه لالی و هه پدهری و مه مان) پیتک هات ته نه ها به شیکیان به ناوی زیلان هه مانه وه ئەم چوار تیره به ش به هه مان شیهو به چه ند تیره ی دیکه دابه ش بوون و لقیان لئ بووه وه. به لام له هه مان کاتیشدا ههر هه موویان زیلانین. ئەو به ره بابیه یان که ناوی زیلانی پاراستوو له رووی ژماره وه له وانی تریان که مترن. ئەمانه گه لیک جار له ناو خۆیا نا لیکیان ددها له ئیستادا به هۆی بیی یه کیتی نه ته واپه تیه وه بۆ به ده سه ته هینانی نازادی له کوردستانی تورکیادا نیوانیان باشر بووه.

ئایا به هۆی ئەم لیکدان هه نیوانیه وه ده توانین بلتین نژادیان جیا وازه و له یه ک نه ته وه نین؟... تا بگه رتیه وه به ره و پاش ئەم بۆچوونه روونا کتر ده بیته وه.

یه ک پیک له ناوی خوا دتیره کانی کوسیه کان (هۆژا) بوو له سه ره ده می ساسانییه کانی شدا خواجه هه بوو که (خوذا) و (خوذا ی) یان پت ده وت. بۆ نمونه: (خوذا ی نامک) یه که م ناوی ناو شانامه یه له دوا ییدا بووه به خودا چونکه خودا و خودان له کوردیا یانی خاوه ن. به مه دا دهرده که ویت که هۆژا به مانای په ره رده کار هاتوه.

به ده سه ته لاتنترین پاشای کوسی (کوش) له بابلدا (اگوم کاک ریم) بوو له سالی ۱۷۰۰ پ. ز له سه ر ته خت دانیشتوو ه. هه موو ناوچه و ویلایه ته کانی سۆمه ری داوه ته دهم سنووری ئاکاد و ناوی کاردونیا شی لئ ناوه... میژووی کورد و کوردستان روونی کردوو ه ته وه و دهنووسیت: «هه ندیکیش ده لئین کاردونیا ش ناوی (کاسائی) شاری بابل بووه.

سیر کیغی خۆزه لاتناس ده لیت: «مانای کاردونیا ش بریتیه له ناوی دوو ویلایه تی یه کگرتووی سۆمه ر و ئە کاد.» سیر سیدنی سمیت ده لیت: «دونیا ش یه ک پیک بوو له خواکانی کاسای (کاریش به مانای زهوی و زار و ولات هاتوه.) کاردونیه ش یانی ولاتی یه زدانی دونیا ش.» ئایا ناگو نچیت که کارادو، کاردو، له گه ل کاردونیا ش په یه ندییان به یه که وه هه بیت؟ له ئە نجامدا بووبیت به کاردونیش. نیش، نیژ له زمانی کۆنی ئیرانییه کاندای مانای (مه نسوبیه ت، ناو خۆ و، رسکاندن) ده گه یه نیت. له ۱۴۵۰ پ. ز ناوی پاشایه کی کوسی (کارا اینداش) بووه له دوا ییدا کارداکانیان به کاردوش خۆنדרا وه ته وه.

میژوونووسی عوسمانی ئەحمه د ره فیق به گ له (تاریخ عمومی) خۆیدا کوسیه کانی به ئەژدادی کورده کانی ئەمرۆکه داناوه. کتیبی (ایران نامه، یا، کارنامه ی ایرانیان در عصر اشکانیان) بهرگی دووه م ئەویش له به شی کوردستانه که یا (سوچره ی ایران) دا دهنووسیت: «ده گونجیت ئەو ئاریبانه ی که له ۱۸۰۰ سال پ. ز له بابلدا فه رمانه روا بوون. یاساناس و فه یله سو فیان له ناوا په یدا بووبیت که به ناوی کاسۆ، یان کاسیته وه له میژوودا ناسراون باب و باپیرانی کورده کانی ئەمرۆکه بوو بن.»

تاج العروس له باره ی کورده کانه وه دهنووسیت: «کورد کوری که نغانی کوری کوش کوری حام کوری نۆحه» کوش ناویکی دیکه ی کوسیه که ئەمیش لایه نگری ئەوه ده کات که ئەژدادی کورده کان کوسی بوون.

له سه ده ی ۱۶ پ. ز له ناوچه ی ژوورووی دیجله و فورات یانی له نیشتمانی گوتیه کاندای له به شیک خاکی سۆاریدا ده ولته تی به هیزی میتانی دامه زرا و که وه به ر هیرشی (نه هۆمسی یه که م) ی فه رعه ونی میسری، شکا له دوا ییدا پاشای میتانی (کوشان ریشی ناسام) سووریه ی داگیرکرد و هه شت سال له ژتیر ده سه ته لاتیا مایه وه. له خۆزه لاتیشدا ئاشوورستانی داگیرکرد. سنووری ولاته که ی تانزیکی که رکوک درتیز کرده وه ئەم ده ولته ته له په یمانامه یه که دا که له گه ل ده ولته تی هیستدا له سالی ۱۳۵۰ پ. ز دا به ستوو یه تی و ده قی ئەم په یمانامه یه له (بوغازکوی) پایته ختی دتیرینی هیتیه کاندای دۆزابه وه په یما قوولانی میتانیان سویتدیان به خوای (ئیندروا ورون - یان ئاندرای - ارونا) خواردوو ه. له بهر ئەوه ی ئاندرای خوای ئاریبه کانی هیندیش بوو ده بی بلتین ئەم هۆژانه له گه ل ئەو هۆژانه که بۆ هیندستان رویشتبوون په یه ندییان به یه که وه هه بووه. ده ولته تی میتانی له خۆرئاوا و باشووری خۆرئاوا وه له گه ل ده ولته ته کانی هیت و، میسر، هاوسنوور بوو.

له کاتیکدا لیکدان و پیکاهه لپژانی کاسیه کان یه که م جار له گه ل هیتیه کاندای بوو. له م رووه وه ده بوا یه میتانییه کان هاوسنووری میسریه کان نه بوونایه. ئە ی چۆن له نیوانی میتانییه کان و میسریه کاندای هاوسنووری و لیکدان رووی داوه؟ له بهر ئەمه ده بیت بلتین یا میتانییه کان له گه ل کۆسییه کاندای به جه نگ هاتوون و پاشه کشییان پت کردوون و خۆیان گه یاندره وه سه ر سنووری میسر یان کۆسییه کان به ئاره زووی خۆیان شوینه کانی خۆیان بۆ میتانییه کان چۆل کردیبت. یان له بناغه دا میتانییه کان و کۆسییه کان هاو نژادبوون. یان ههر له خۆیان بنه ماله یه کی سه رۆکایه تییان هه بووه و ههر به ناو سه ر به کۆسییه کان بوون، له کاروباریان سه ره خۆ بوون. چونکه هپج به لگه و شوینه واریکمان له به رده ستا نیبه که نامازه بۆ ناکۆکی

نیوان میتانی و کۆسییه کان بکات. ئەم بۆچوونەى دواييمان بەنزیکترین و راستترین دەکەوتە بەرچاوی. لە راستیدا سیرکیغی خۆرەھەلاتناس. میتانییەکانی بەکۆسی زانیو (جەنس)یش دەلێت: «میتانی بنەمالەى فەرمانرەوا بوون. ریچەلەکی ھۆزەکانیان دەچیتەو سەر سۆبارییەکان». ماموستا ئەمین زەکی بەگ، لە بەشی سۆبارییەکاندا ئاماژەى بۆ بەکبوونی کۆسییەکان و میتانییەکان کردووە.

ناوی (ئارتاقە)ش لە لیستەى پاشاکانی کۆسی و ھەم لە لیستەى پاشاکانی میتانییەکانیشدا بەرچاوی دەکەوت. ھەر ئەم (ئارتاقە)ى پاشای میتانی بوو کچەکەى خۆى دا بەفیرعەونى میسر. یەکیەک لە کارناسان. بەناوی (دلاپۆرت) ئەویش میتانییەکانى بەخزمى کۆسییەکان زانیو. میژووی کورد و کوردستان پرونى کردووەتەو و دەنووسیت: «ئەو ھۆزە سەرەتایییە کە ناوی (اومان-ماندا) بوو لە تیرەکانى ماد و سیت بوون. لە کەنارى خۆرەھەلاتى دەریای رەشدا نیشتەجێ بوون. لە نژادی ھیند و ئیرانین. دەستەبەکی بچووکیان بەرەو خۆرئاوای کوردستان رۆیشتوون. بنەمالەى کەیان بەناوی میتانی دەولەتیان پێکھێناوە.»

لە ئەنجامدا دەبیت بلێین کۆسییەکان بەکۆمەکی ھاوئزادەکانیان یانى سۆباریەکان لە کاتى داگیرکردنى بابلدا لە خۆرئاوای دەولەتەکانى ھیت و میسردا، لیکیان داو لە دوايیدا تیرەبەک لە سۆبارى و بەرەبابى نایرى لە بەشى باکوورى خۆیان کە لە کەنارى خۆرەھەلاتى دەریای رەشدا نیشتەجێ بوون. یان بۆ سوودەرگرتن لە سەرکەوتنەکانیان یا لەگەڵ ھاوئزادەکانیان بەنیازی یارمەتیدانیان راستەوخۆ چوونەتە بەرەکانى جەنگ و رۆیشتوونەتە پێشەو، خۆیان گەباندووەتە ناوچەى ژوورووى دیجلە و فورات. بنەمالەى سەرۆکەکانى ئەو تیرە ناوی خۆیان لە ناوی خواکەیانەو کە (میتەرا) بوو وەرگرت و دەولەتیکیان بەناوی میتانى دامەزراند و دەستیان بەلیدانى دوژمنانى کۆسییەکان کرد. یانى لەگەڵ دەولەتەکانى ھیت و میسردا کەوتوونەتە جەنگەو. لە دوايشدا ئاشورستانیان ھیناوەتە ژێر دەستەلاتى خۆیانەو.

لەو سەردەمەدا کە میتانییەکان لە باکوورى ئاسوردا لەگەڵ ئاشورییەکاندا ھاوسنوور بوون، پاشای ئاسور لە بارەى ناوچەى میتانییەکانەو دەلێت: «خوینى گۆتییەکان وەکو ئاوی رێژا.» لێرەدا ھەموویان بەگۆتى دەخوینیتەو. لە راستیدا لە ناوچەى دەرسیم کە تورکەکان لەم دوايییدا (گونجلی)یان ناو ناوە خاکی باکوورى میتانییەکان بوو. دەربەندى گرنگ و بەناوبانگى تێدايە ئەمپۆکەش بە (دەربەندى کوتى - کوتى دەرسى) ناسراو. ھۆزى میتانى کتیبى پیرۆزى یەھوود بە (ئارمھارم) تۆمارکردووە ئەو ناوچانە کە لە باکوورى فەلەستین داھون لە خۆرەھەلاتەو دیجلە و لە

باکوورەو بەکۆمەکانى تووروس دەورە درابوو. (ئارم)ى ناو بوو. عیبیریەکان پێیان دەوت (ئارم نھرىم) (کتیبى پیدایش ۲۴: ۱۰) یان، (پدن ئارم) یانى دەشتى ئارامیان پێ دەوت.

بە ھۆیەو دەردەکەوت کە میتانییەکان بەشێک لە خاکی ئارامییەکانیان داگیرکردبوو. (کتاب مقدس = کتیبى پیرۆز)ى یەھوودییەکان ئەم ھۆزەیان بەئارام نھارم، یانى بەناوی جۆگرافىیى ناوچەکەو ناوبردووە. میسرییەکان ناھارییان پێ دەوت زاراوہکانى (نھارم و نھارى) گەلێک لە ناوی (نايرى)ى دەچن. کە لە نەوہى سۆباریەکان بوون. پاشاکانى ئاراراتیش خۆیان بەنايرى دادەنا و، و شۆینەوارى خالدى کە بەدانیشتوانى ئاراراتەو نرابوو. لە قەفقاز و کەنارەکانى دەریای رەش و تەنانەت لە پالو، و مەلاطیەکە نیشتمانى میتانییەکان بوو بۆ ئەوانیشیان بەکار دەھینا. دەتوانین بلێین لە کەنارى باشوورى خۆرەھەلاتى دەریای رەش ھۆزى نایریەکانیش نیشتەجێ بوون. میتانییەکان لەوتیو بۆ باشوور رۆیشتن لەم پرووہو لە سەرەو ئاماژەمان بۆ ھۆزى نایرى کردووە.

ناوہکانى کۆسى، گۆتى، کورتى جیاکردنەویان لە یەکترى ناسان نییە. ئەو ناوچانە کە نیشتمانى گۆتییەکان بوو ھەر لەویدا کورتى و کۆسییەکان و ئەو ناوچەبەش کە شۆینى کۆسییەکان بوو وەکو ئەزان لورستان لەویشدا ھەم کوتى و کورتییەکان و ئەو ھەرئەمەش کە کاردۆ و کورتییەکان تیايا نیشتەجێ بوون کۆسى و گۆتییەکانى تێدا دەبینین. لەبەر ئەمە بەیى دوولتى ئەم سى ناوہیان ناوی یەک نەتەوہ بوون. یان کۆسى و کورتى بەگەرەترین تیرەى گۆتى دەژمێردرێن. کە پێکەوہ دەژیان و لە ئەنجامدا تیکرا ناوی کوردیان لێ نرا. لەکۆندا نیشتمانەکەشیان لە خۆرەھەلاتى ئیرانەو تاوہکو ئاطنە و قەفقاز و کەنارى دەریای خزر و دەریای رەش و تاوہکو شوش درێژ دەبووہو. ئەم نەتەوہیە بەناوی گوتى و سۆبارى لە باکوورى شووشەو تاوہکو ئاطنە. فەرمانرەوایبوون. لە دوايیدا کۆسییەکانى دانیشستوى ناو چیاکانى خۆرئاوا و باشوورى دەریای خزر بەناوی تیرەى (کى خودکاسیت) لە دوو ھەزار سال پ.ز کۆچیان بۆ باشوور کردووە. رۆیشتوونەتە لورستان لەگەڵ بەشێکی دیکەى خۆیان و کۆسییەکانى باکوورى ئەزان و بەکۆمەکی گۆتییەکان پەلامارى بابلیان داو. ھیتییەکان کە لە باکوورەو ھاتیوون دەریان کردن و زنجیرەى دەستەلاتى خۆیان لە بابلدا بەھیتز و پایەدار کرد و دەولەتى کاردۆنیاشیان دامەزران کەمیک دواى ئەمە خانەدانى میتانى لە باکوورى جزیرەدا دەولەتى میتانییان دامەزراند. کە ھەردووکیان یەک نەتەوہ بوون. لە ھەلکۆلین و توپزینەوہکانى لورستانا (کارد)یکى نەخشداری برۆزى دۆزرایوہ. لەسەر دەسكى

کارده‌که‌ن. ناوی به‌خته نه‌سری پاشای کاسیته‌کان نووسراویوو.

کتیبی (القضية الكردية) له بلاوکراوه‌کانی (خۆبسون جقات ولات کورد) ده‌نووسیت: «تیره‌ی که‌له‌ور به‌پیتی ئەو شویتنه‌وارانه له ناوچه‌که‌یاندا دۆزراوه‌ته‌وه. خۆیان به‌نه‌وه‌ی (جودرز = گۆدرز)‌ی کوری گیسو ده‌زان. ئین په‌حامی پتی و تراوه. له‌لایه‌نی به‌همه‌نی (گیانی = که‌یانی) بۆ‌کاولکردنی قودس و به‌دیگرتنی به‌هودی ره‌وانه‌ کرا. هه‌روه‌ها په‌حام له‌ کتیبه‌ عه‌ره‌بییه‌کاندا. په‌بخت النصر ناسراوه. له‌ دواییدا نه‌وه‌کانی به‌پاشای (جوران = گۆران) باسیان لیتوه ده‌کرا. به‌خت النصر له‌ ساڵه‌کانی ۶۰۴-۵۶۲ پ. ز پاشای بابل و زاوای ئیختوی گوی پاشای ماد بوو له‌ خوزستانا سه‌رکه‌وتنی زۆری به‌ده‌ست هینا ئەم پاشایه‌ بوو له‌به‌ر خاتری ژنه‌که‌ی که‌ کچی پاشای ماد بوو. باخچه‌ هه‌لواسراوه‌کانی دروست کرد. دوور دیته‌ به‌رچاو که‌ گۆدرزی کوری گیسو بوو. کتیبی ناوێستا ناوی له‌راسی به‌کیله‌راسب تۆمار کردوه و به‌نه‌وه‌ی گیانان = که‌یانانی ده‌ژمیریت. اسب = ئەسپ هه‌مان ئەسپه‌ که‌ له‌ ناو ئارییه‌کاندا خۆشه‌ویست بووه. زۆریه‌ی پیاوه‌ گه‌وره‌کانی ئەو هۆزه‌ زاراوه‌ی ئەسپیان ده‌خسته‌ سه‌ر ناوه‌کانی خۆیان وه‌کو له‌راسب و گشتاسب و اشب بره ... ئەسپینوداتا (۱۱) هتد... ئەگه‌ر له‌ زاراوه‌ی کیله‌ر ئەسپ زاراوه‌ی ئەسپی لی لا به‌ین کیله‌ر ده‌مینیتته‌وه‌ ده‌گوفجیت تیره‌ی کله‌ر = که‌له‌ور ناوی خۆیان له‌ ناوی کیله‌ره‌وه‌ وه‌رگریت...

.....
۱- تاریخ کورد و کوردستان.

۲- گۆفاری ایران کوده.

۳- له‌ باشووری چیا‌ی جودی له‌ ناوچه‌ی بوه‌طان شاریکی کۆن به‌ناوی ئەرخ هه‌یه.

۴- ادبیات مزد یسنا یشت ها: له‌ دانانی به‌رێز پوور داود.

۵- ایران باستان.

۶- کرد و پیتوستی نژادی و تاریخ او.

۷- ئەم زاراوه‌ی (مالامیر) کوردییه‌ یانی مالی میر.

۸- یانی (کۆلیکی زۆر) زاراوه‌یه‌کی کوردییه‌.

۹- ئەشکه‌وت: زاراوه‌یه‌کی کوردییه‌.

۱۰- نیفاتیس ناوچه‌ی دیاربه‌کره‌، خویفت، ده‌رسیمه‌.

۱۱- اسب نوتادا، ناوی برای گوماتای موغه‌ بوو له‌ هه‌مه‌دان له‌ دیارنه‌بوونی کوری

کورشدا له‌سه‌ر ته‌خت دانیشت.

به‌شی دووه‌م

میژووی کورد

به‌و شتیوه‌یه‌ که‌ له‌سه‌ره‌وه‌ ئاماژه‌مان بۆ کرد له‌ سه‌ده‌ دێرینه‌کاندا گه‌لیک تیره‌ی جیاجیا له‌ باب و باپیرانی کورد له‌ سه‌رده‌مه‌ جیاجیاکاندا له‌ کوردستاندا ده‌وله‌تی جیاجیاپان پینک هیناوه‌. بۆ نووسینه‌وه‌ی ته‌واوی میژووی کورد پیتوسته‌ میژووی فه‌رمانه‌وایی هه‌موو تیره‌کانیان بنووسریتته‌وه‌. شویتنه‌واره‌ دۆزراوه‌کانی ژێرزه‌مین و نووسینه‌ کۆنه‌کان که‌ له‌ ئێراندا له‌سه‌ر به‌رده‌کان نووسراونه‌ته‌وه‌ هیشتا مه‌به‌ستیکی ته‌واومان به‌ده‌سته‌وه‌ نادن. ته‌نها نووسینه‌ کۆنه‌کانی ئاسوورییه‌ که‌ ئیسه‌ به‌ره‌و بناغه‌ی میژووی کورد ریتنمایی ده‌که‌ن.

به‌پیتی ئەو روونکردنه‌وانه‌ی که‌ به‌ده‌ستمان گه‌یشتوه‌. فه‌رمانه‌وایی نژادی ئارییه‌کان له‌ ئێراندا و له‌ باکووری عێراق و سووریه‌دا له‌ گۆتییه‌کانه‌وه‌ ده‌ست پتی ده‌کات. به‌پیتی ناوه‌رۆکی شانامه‌ سه‌بارت به‌چۆنییه‌تی و رووداوه‌کانی خۆزناوای ئێران. ئەوه‌مان بۆ روون ده‌پیتته‌وه‌ که‌ جه‌مشید جگه‌ له‌ پاشاکانی (کاسیت) و نه‌ته‌وه‌که‌شی جگه‌ له‌ کۆسییه‌کان که‌سی دیکه‌ نییه‌ و نه‌پوون. سه‌رچاوه‌ی شانامه‌ که‌ (خوژای نامک)‌ی په‌هله‌وی و داستانه‌ میلییه‌کانی کورده‌. ناییت چاویان لی بقوئجینین. کۆنترین خوژای نامه‌ هه‌مان نیسکی دوازه‌هه‌می ناوێستایه‌ که‌ له‌ سه‌ده‌ی سیهه‌می کۆچیش یانی له‌ سه‌رده‌می (ئانز فرن یغ) که‌ دانه‌ری کتیبی (دین کرد) هه‌بووه‌ (۱) له‌ پۆژگاری ئەسه‌که‌نده‌ری مه‌قدوونی کتیبه‌ ئێرانییه‌کان وه‌کو کتیبی ناوێستا که‌ به‌پیتی ته‌که‌نی میژوونووسی رۆمی پۆلین، له‌ سه‌ده‌ی یه‌که‌می زاینی ناوێستا بریتی بووه‌ له‌ دوو ملیۆن شیعر و به‌پیتی سه‌رچاوه‌کانی په‌هله‌وی و عه‌ره‌بی له‌سه‌ر دوازه‌ هه‌زار پیتست نووسرا‌بووه‌ و له‌ کۆشکی شاهانه‌ی هاخامه‌نشییه‌کاندا بوو به‌خۆراکی ناگر و سووتا. ئەشکانییه‌کان و ساسانییه‌کان له‌ هه‌ندیک نووسراو و سه‌ربرده‌ ده‌مییه‌کانه‌وه‌ که‌ له‌ زاری ئەفسانه‌ و چیرۆکییه‌کانه‌وه‌ وه‌ریان گرتبوو به‌ره‌مه‌ت‌کیان به‌زمانی په‌هله‌وی نووسییه‌وه‌ له‌ کاتیکدا که‌ له‌شکری عه‌ره‌ب چوونه‌ ناو ئێرانوه‌، باوه‌ری ئاینی خۆیان به‌سه‌ر دانیشتواندا سه‌پاند و موسولمانیان کردن. وتیان ئەمانه‌ کتیبی کافران. فریپان دانه‌ نیو ناگره‌وه‌ و سووتانیان. تا ماوه‌یه‌کیش زمانی په‌رسی له‌ ئێراندا بوو به‌عه‌ره‌بی. سه‌رده‌می بلا‌بوونه‌وه‌ی ئیسلامییه‌ت سه‌رده‌می شیعر و په‌وانبێژی بوو. له‌به‌ر ئەمه‌

زمانی (دری) فارسی ده‌باری، له زمانی په‌هله‌وی ئاسانتز و پاراوتر بوو. به‌زمانی نه‌ده‌بی ده‌باری ئیران په‌سند کرا و بناغی داریژرا، فه‌مانه‌وایانی ساسانییه‌کان هم زمانه یان به‌زمانی په‌سمی ئیران په‌سند کرد. خو‌شبه‌ختانه کتیبی (خو‌ذای نامک) له زیانی عه‌ره‌به‌کان پاریزراو مایه‌وه. له سالی ۳۶۴ی کۆچیدا به‌فه‌رمانی سوپاسالاری خو‌زستان نه‌بو مه‌نسور محه‌مه‌دی کوری عه‌بدولره‌زاقی طوسی و، وه‌زیره‌کشی نه‌بو مه‌نسوری مه‌عه‌مه‌ری و چند شاعیریکی ناسراو و ئاگادار (نامه‌ی دلاوه‌ری) میللیه‌کانیان کۆکرده‌وه، نه‌مانه خو‌ذای نامک یان وه‌رگیتراپه سه‌ر زمانی فارسی و زانیاریه‌کانی خو‌شیان خسته‌سه‌ری، و به‌ناوی شانامی نه‌بو مه‌نسوره‌وه کتیبی‌کیان نووسیه‌وه. چند سالیکی دوا‌ی نه‌وه. فه‌رده‌وسی خو‌لیخ‌خوشبوو. سوودی له‌م کتیبه وه‌رگرت. بو‌هاندان و بره‌ودان به‌هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی و ئیرانچییه‌تی چیرۆک و نه‌فسانه‌کانی به‌خه‌یالی شاعیرانه رازنده‌وه و نارایشی دا. ناوی شانامه‌شی له‌سه‌ر دانا. هه‌رچه‌نده ناوه‌کانی ناو شانامه له‌گه‌ل ناوه نه‌سلییه‌کاندا به‌ته‌وا‌وی یه‌ک نین زۆربه‌ی شوپن و رووداوه‌کان به‌ته‌وا‌وی هه‌له و پیچه‌وانه‌ن. ناوی نه‌و پاشایانه که له ئاویتسادا باسیان کراوه له‌گه‌ل ناوی پاشاکانی خو‌ذای نامک و شانامه‌دا یه‌ک نین. له نووسینه‌کانی ئاویتس‌تاوه ئاشکرایه نه‌وانه‌ی پاشای تیره‌کانی خو‌زتا‌وا و باکووری خو‌زتا‌وا‌ی ئیران بوون زۆربه‌ی شانوی چالاکییه‌کانیان له ده‌وره‌به‌ری ده‌ریاچه‌ی چیچست = په‌زانییه و ده‌ریاچه‌ی (هوسه‌روه = وان) یانی له زاده‌گای حه‌زرتی زه‌رده‌شتی پیغه‌مه‌ری ئارییه‌کاندا بووه. له‌م رووه‌وه له شوپنی خو‌یا زیاتر لیپانه‌وه ده‌دوین. هه‌ر چۆنیک بیته‌گه‌ر به‌بی بنج و بناغه‌یان دابنپن له نووسینی میژووی نژادی ئیرانییا به‌کاریان نه‌هینین. عه‌قل و ویردان له دۆزینه‌وه‌ی راستیه‌کانه‌وه دووره. هه‌رچه‌نده میژووه‌ کۆنه‌کان، نه‌مپۆکه له شپوه‌ی نه‌فسانه و خه‌رافاتدا دپنه به‌رچاو، له راستیشدا له نه‌فسانه دپینه‌کان و کتیبه‌کانی (ودا) و ئاویتس‌تاوه سه‌رچاوه‌یان گرتوه. به‌لام، نه‌ته‌وه‌ی کوردی نه‌مپۆکه نه‌وه‌ی ده‌ست تپوه‌نه‌دراو و خاوپنی نه‌و په‌سه‌ن زاده دپینه‌نان. به‌وردبوونه‌وه له دۆخی ناوچه جیاییه‌کان و ریگای سه‌ختی ئامشۆکردنیان. به‌زۆری زمانه‌که‌یان و خاسیه‌ت و دابونه‌ریته‌کانی دپیرینی خو‌یان پاراستوه. یه‌ک‌یک له نه‌ریته‌کانیان. نه‌وه‌یه که جه‌نگ و پیکدادانی باب و باپیرانیان به‌شپوه‌ی چیرۆک و گۆرانی گیتراوه‌ته‌وه. له‌راستیدا گۆرانییه‌ کوردیه‌کان له ۶۰٪ یان له به‌ری نه‌و جه‌نگانه‌وه‌یه که باب و باپیرانیان بو‌پاراستنی نیشتمان‌که‌یان به‌رپایان کردوه گۆرانیبیتانی کورد وه‌کو میژوویه‌کی زیندوون له‌و پۆژگاره‌ کۆنه‌دا که خوینده‌واری

که‌مبوو، کرداری پاشاکان و شیره مه‌ردانی خو‌یان به‌شپوه‌ی گۆرانی سینه به‌سینه پاراستوه و بلاویان کردوه‌ته‌وه. تاکو گه‌یاندوویانه‌ته گوتی میژوونووسه‌کان. نه‌یانه‌پشتتوه له گۆشه‌ی فه‌رامۆشیا گه‌ردی فه‌رامۆشی و له‌بیر چونه‌وه‌یان لئ بنیشیت. هه‌رچه‌نده به‌دريژایی سه‌ده و سه‌رده‌مه‌کان گه‌لیک گۆرانیان به‌سه‌ردا هاتوه کورت بوونه‌ته‌وه ناوی که‌سایه‌تیه‌کان و شوپنه‌کانی هه‌ندیکیان گۆرانیان به‌سه‌ردا هاتوه. به‌لام بناغی رووداوه‌کان به‌ته‌وا‌وی له‌ناو نه‌چوو. له‌به‌ر نه‌مه قوولبوونه‌وه له‌م باسه‌دا نه‌ک به‌ته‌نها زمانی نییه به‌لکو بو‌دۆزینه‌وه‌ی راستیه‌کانیش پتویسته.

به‌بو‌چوونی به‌نده که‌سایه‌تیه‌ میژووییه‌کانیان به‌قاره‌مانه نه‌فسانه‌ییه‌کانی ناو ئایینیان چوواندوه. به‌رگیکه‌ی دیکه‌یان به‌به‌ردا کراوه. خراونه‌ته ناو لاپه‌ره‌ی میژووه‌کانه‌وه. یانی میژوونووسه‌کان که‌سانی نه‌فسانه‌ییان له‌گه‌ل قاره‌مانه‌کانی ناو گۆرانییه‌کان ریک‌خستوه. به‌مه‌ش خزمه‌تیکه‌ی گه‌وره‌یان به‌میژووی دپیرن کردوه...؟! بو‌نمونه (کیومرث = که‌یومرس) که ئاویتس‌تا به‌ (گیومرث) ناوی ده‌بات و به‌یه‌که‌م مرۆقی داده‌نیت. به‌پیتی وته‌کانی ئاویتس‌تا (مشیا و مشیانه) یانی ئاده‌م و حه‌وا له دوا‌ی مردنی له‌و که‌وتونه‌ته‌وه. میژوونووسه‌کان بو‌نه‌وه‌ی له عه‌قله‌وه نزیک بیته به‌پاشماوه‌ی نۆحیان داناوه. جه‌مشید که به‌شای شکۆداری ئیران ناسراوه و ناوی له نه‌ده‌بیاتی سانسکریتیدا هه‌به. له‌گه‌ل (می = یه‌می) هاوسه‌ری به‌یه‌که‌مین جووتی مرۆق ناسراون.

نه‌وه‌ی وا له شوپنه‌واره ده‌رکه‌وتوه‌که‌مانه‌وه بو‌مان ده‌رکه‌وتوه ده‌سته‌لات و فه‌رمانه‌وایی ئیران له ده‌روونی کوردستانا له دایک بووه. گۆران و ژیر و ژووری به‌سه‌ر داها‌توه. چونکه نه‌م ناوچه شاخاویبانه‌ی کوردستان. له‌کۆنه‌وه شوپنی نیشته‌جیتی گۆتی و کۆسی و ماد و پارسه‌کان بوون. پتویسته پاشا کۆنه‌کانی ئیران له‌ناو سه‌رۆک و پاشاکانی نه‌م تیرانه‌دا بو‌یان بگه‌رپین. تاکو داریوش و کۆرش و که‌یخوسره‌و روونه. ته‌نانه‌ت به‌پیتی وته‌ی زۆربه‌ی زاناکانی میژوو. یه‌که‌م پاشای که‌یانی (که‌یقوباد) به‌ناوی (دیاکو، یا، دیوسیس) هه‌و دامه‌زرتنه‌ری ده‌وله‌تی ماد بووه. که سه‌رۆکی هۆزی ماننا‌ی بووه. فه‌ریدوونی کورد (ئاریاس)ی ناوه له ده‌وره‌به‌ری ۸۰۰ تا ۹۰۰ پ.ز دا هاتوه ده‌لپن به‌م حیسابه‌ی بیت سه‌رده‌می زوحاکه‌کان له ۹۰۰ سال پ.ز به‌ره‌و ژوورتر بووه که به‌رانبه‌ره به‌سه‌رده‌می فه‌رمانه‌وایی کۆسییه‌کان له بابل. له‌پیش زوحاکدا جه‌مشید هه‌بوو، که به‌رانبه‌ره به‌سه‌رده‌می فه‌رمانه‌وایی کۆسییه‌کان له بابل. له‌پیش کۆسییه‌کانیشه‌وه. سه‌رده‌می فه‌رمانه‌وایی گۆتیه‌کان بووه. میژووی زاگرۆسیش

سه‌بارت به‌گۆتییەکان رووناکه. بەم پێیە مافی ئەومان هەیه. که که‌یومرس بە‌یه‌که‌م پاشای (ژۆتی = گۆتی GUTI) کورد، دابنێن. هەرچە‌نده‌ مێژووه‌کان له‌ پێش که‌یومرسیشه‌وه‌ ناوی فەرمانه‌روایانی (جیانیان) بردووه‌ و که‌یومرسیش به‌‌نه‌وه‌ی ئەو ده‌زانن. ده‌لێن له‌پێش که‌یومرسیشدا پیغه‌مه‌ره‌کان هه‌بوون که (مه‌هاباد)یان پێ ده‌وترا که‌ مانای گه‌وره‌ ئاوا ده‌گه‌یه‌نیت. فەرمانه‌روایی و پیغه‌مه‌راهه‌تی ئەمانه‌ له‌ سه‌رده‌می (ناذرئاباد) کۆتاییان هات. ناذرئاباد ده‌ستی له‌کار که‌شایه‌وه‌ و به‌‌ئه‌رکی به‌زدان په‌رسییه‌وه‌ خه‌ریک بوو. نازاوه‌ و پشێوی له‌ناو دانیشتووانا په‌ره‌ی سه‌ند کابراهیگی گۆشه‌گیر و خواپه‌رست هه‌بوو، ناوی (جی افرام) بوو (جی) له‌ زمانێ پهلوه‌یدا یانی پاک. پیاو عاقلان و ریش سپییه‌کانی ئەو سه‌رده‌مه‌ داویان لێ کرد که‌ به‌یت به‌سه‌رۆکی ده‌ولت و نایینی مه‌هاباد زیندوو بکاته‌وه‌. له‌ سه‌ره‌تاوه‌ قایل نه‌بوو له‌ داویدا جه‌به‌رئیل دروودی خوای لێ بیته‌ (سروش = وحی)ی بۆ هیتا ئه‌ویش ئیتر ملکه‌ج بوو. جی ئەفرا کوری ناذرئاباده‌ ئه‌و زنجیره‌ پاشایه‌تییه‌ که‌ له‌ نه‌وه‌ی ئەون پێیان ده‌لێن (جیانیان) ئەفرا زۆر له‌ ئیبراهیمه‌وه‌ نزیکه‌. له‌ راستیشدا کوری (ناذر)ه‌ لێته‌دا ده‌گۆنجیته‌ زاراوه‌ی (جی) له‌ جووتیه‌وه‌ داتاشرا بیته‌ که‌ له‌ دیالیکتی سامیه‌کاندا (گۆتی)یه‌.

به‌وته‌ی شانامه‌ له‌ که‌یومرسی به‌که‌مه‌وه‌ تاکو که‌بقیواد - دیاکو ۲۴۴۱ سالی خایاندووه‌. مێژووی له‌سه‌ر ته‌خت دانیشتنی دیاکو، به‌ ۷۰۵ پ. ز دانراوه‌ به‌م شێوه‌یه‌ پاشایه‌تی کیومرس پێکه‌وتی سالی ۳۱۴۶ پ. ز ده‌کات.

یه‌که‌م پاشای گۆتییەکان که‌ تا ئیستا ناسراوه‌ ناوی (ئانناتوم)ه‌ له‌ سه‌ده‌ی ۳۱ پ. ز دا ژیاوه‌. به‌م پێیە چیرۆکییه‌کان به‌که‌م ده‌سته‌لاتداری گۆتییەکانیان وێرای تیه‌ره‌بوونی رۆژگاریکی دوور و درێژ زۆر باش به‌ئیمه‌یان راگه‌یاندووه‌ له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا گۆتییەکان له‌وه‌و پێشتریش فەرمانه‌رواییان کردووه‌. مێژووی (جیانیان) مه‌هابادیان نیشان داوه‌. شتییک که‌ هه‌بیته‌ ئەوه‌یه‌ هێشتا به‌لگه‌یه‌کی مادی نه‌دۆزراوه‌ته‌وه‌ جگه‌ له‌و فەرمانه‌رواییه‌یان که‌ له‌ سۆمه‌ردا کردوویانه‌!...

کیومرس که‌ له‌ ئاوێستادا به‌ (گیه‌مرتین) ناو ده‌بریت و به‌یه‌که‌مین مرۆڤیش ده‌ناسریت له‌ زمانێ پهلوه‌یدا (کیومرد)ه‌ مێژووی یه‌هوود به‌نه‌وه‌ی نۆچی داده‌نیت (زینة التواریخ) ده‌لێت: کوری (پسان ناجام)ی نه‌وه‌ی نۆحه‌ له‌م ده‌رپه‌نه‌ مێژوویانه‌دا وا ده‌رده‌که‌وتی که‌ کیومرس و نه‌ته‌وه‌که‌شی له‌ نزیکێ ولاتی نۆحدا بووبن و له‌گه‌ڵ ئەو نه‌ته‌وه‌دا که‌ له‌و ناوچه‌یه‌دا داده‌نیشتن له‌ یه‌ک نژاد بوون. نووسراویکی سۆمه‌ریه‌کان

دۆزراوه‌ته‌وه‌. له‌ باره‌ی تۆفانی نۆحه‌وه‌ ده‌دویت. هه‌زرتی نۆح به‌ (زیوکیدو) ناوده‌بات. ناوی ولاته‌که‌شی به‌ (پاتزی) ناو ده‌بات.

کۆسییه‌کان به‌حاکمه‌کانیان ده‌وت پاتزی شوینی دێرینی گۆتییەکانیش (زتی کویه) بووه‌. تیره‌یه‌کیش که‌ له‌ سه‌رده‌می ناسورییه‌کاندا له‌و ناوچه‌یه‌دا ده‌ژیان. (زیکرتو)یان پێ ده‌وترا.

تۆفان له‌ نیشتمانی گۆتییەکاندا هه‌ستا هه‌زرتی نۆح زیوکیدویه‌ و پاشای گۆتی بووه‌. رووداوی تۆفان زۆریه‌ی نه‌ته‌وه‌ دێرینه‌کان له‌ ناوچه‌کانی خۆباندای سه‌بارت به‌که‌سایه‌تییه‌کی ئەفسانه‌یی به‌چه‌شیتیک که‌ له‌ شێوه‌ی یه‌کترییه‌وه‌ نزیکن باسیان لێوه‌ کردووه‌. له‌به‌ر ئەوه‌ ئەم رووداوه‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی بابه‌ته‌که‌مان دا به‌ ئیمه‌ له‌مه‌ زیاتر لێوه‌ی نادوین. بنجونه‌وانیشی که‌ ئایا له‌ کام ناوچه‌وه‌ سه‌ری هه‌لداوه‌ هێشتا نازانریت.

له‌سه‌ره‌وه‌ سه‌بارت به‌ئاریبوونی سۆمه‌رییه‌کان ئاماژه‌مان کرد. ناسورییه‌کان له‌ نه‌ینه‌وا دایانی له‌ نیشتمانی نۆحدا و له‌و سه‌رده‌مه‌دا که‌ کۆسییه‌کان له‌ بابل فەرمانه‌روا بوون. ده‌رکه‌وتوون و په‌یدا بوون. ده‌بیته‌ بلێین بابل که‌ له‌ لایه‌نی کۆسییه‌کانه‌وه‌ داگیرکراوو. به‌شیک له‌ دانیشتووانی بابل که‌ له‌ نژادی سامی بوون. کۆچیان بۆ باکوور کرد، له‌ ده‌وره‌یه‌ی نه‌ینه‌وا دانیشته‌جێ بوون. به‌پێی نووسینه‌کانی دکتۆر، ژ. به‌رۆز، که‌ له‌ گۆفاری (ایران کوده‌)دا بلاوی کردووه‌ته‌وه‌ له‌ به‌شی هه‌شته‌میا ده‌یسه‌لینیت که‌ ئەو شوینه‌واره‌ شارسناییه‌ته‌ کۆنه‌ که‌ له‌ ناوچه‌ی نه‌ینه‌وا و ده‌وره‌یه‌ی دۆزراوه‌ته‌وه‌ شوینه‌واری دانیشتووانی بوومی ئەو شوینه‌یه‌ و له‌ نژادی سۆمه‌ری و خه‌لکی بانه‌کانی ئێران بوون. ئەم ناوچه‌یه‌ چهن ماوه‌یه‌ک له‌ژێر ده‌سته‌لاتی (ختی میتینی کاشی)دا بووه‌ دانیشتووانی ئەو شوینه‌ خه‌تی میتینی بوون.

کتییی پیرۆزیش سه‌بارت به‌تۆفانی نۆح ده‌دویت و روونی ده‌کاته‌وه‌ که‌ که‌شتیه‌که‌ی نۆح به‌پێی فەرمووده‌کانی قورئانی پیرۆز. له‌ چیاى جوودی و به‌وته‌ی مه‌سیحیه‌کانیش له‌ چیاى ئارارات نیشته‌وه‌ته‌وه‌. گه‌لێک که‌س جوودی و ئاراراتیان به‌هۆی نیشته‌وه‌ی که‌شتیه‌که‌ی نوحه‌وه‌ به‌یه‌ک چیایان داناوه‌. ته‌نانه‌ت (قاموسوس کتاب مقدس) له‌ وه‌رگێران و دانانی میسته‌ر (هاکس)ی ئەمریکایی له‌ باره‌ی زاراوه‌ی ئاراراته‌وه‌ هه‌له‌ی کردووه‌. که‌ ده‌نوسیت: «ئهم چیا بلنده‌ ئه‌رمه‌نیه‌کان پێی ده‌لێن (میسسیس) تورکه‌کانیش ئاگری داغ و ئێرانییه‌کانیش چیاى نۆحی پێ ده‌لێن که‌چی ئەوروپاییه‌کان به‌زۆری ئارارات و عه‌ره‌به‌کان جوودی پێ ده‌لێن. له‌ کاتیکدا ئارارات له‌ ناوچه‌ سنورییه‌کانی نیوان ئێران و شووره‌ی و تورکیا. جوودیش له‌ باکووری مووسل و له‌

ناوچه‌ی نیوانی سنووری عیراق و تورکیه دایه. هەر دوو چیاکه له نیشتمانی دیرینی گۆتییەکاندا، بەنده‌ی (نوسەر) شوینەوار و نیشانەبەک لەسەر ڕینگای چیاکانی (ئەرخ - شراخ) که نیشتمانی کارداکان بوون و له باکووری جوویدایه دیتوووه که دەتوانیت بەبەلگه‌ی تۆفانی بژمیرین. دانه‌وێڵه‌یه‌ک که به‌هۆی تۆفانه‌وه له‌ناو ئاودا ماونه‌ته‌وه. له‌ دوای نه‌مانی ئاوه‌که له‌سەر رووی گل و لیته نیشتوووه‌ته‌وه قورای بوون به‌تییە‌ری‌بوونی رۆژگاری چه‌ندین سه‌ده‌ بوون به‌به‌رد. ئەم‌رۆکه‌ش له‌ شیبوه‌ی به‌ردا ده‌رده‌که‌ون ده‌توانین به‌دانه وێڵه‌یان دابنیتین. یان له‌وانه‌یه‌ ئەمانه‌ شیبوه‌ی جوژه گیانله‌به‌ریکی بچووک‌ی سه‌ره‌تایی بن. له‌ناو قوردا ماونه‌ته‌وه و بوون به‌به‌رد و له‌ شیبوه‌ی دانه‌وێڵه‌دا دینه‌ به‌رچاو. له‌ راستیدا ئەتوانین بوونی تۆفان له‌ ده‌وروبه‌ری چیا‌ی جوویدا، دابنیتین.

ده‌لێن چیا‌ی جوودی له‌ خوارووی چیاکانی ئەرخ و شراخ له‌ ده‌شتاییدا هه‌لکه‌وتوووه ده‌گۆنچیت چیاکانی بۆطان و شه‌مدینیان، ره‌واندوز. یانی ئەو چیا به‌رزانه که به‌سه‌ر ده‌شتی هه‌ولێر و جزیره و مووسلدا ده‌روانن چه‌ن ده‌ریاچه‌به‌کیان له‌نیواندا بوویت. به‌یه‌ک بوومه‌له‌رزه‌ی به‌هێز له‌ رووکاری ده‌شته‌کانه‌وه درزیان تی بوویت و ئای ده‌ریاچه‌کان له‌گه‌ل تاوه‌ بارانی به‌هێزدا هێرشیان بۆ ده‌شته‌کان بردی. دانیشتوان و ئازله‌لبان له‌گه‌ل خۆیان رامالی بیت. هه‌زهرتی نۆخ دانیشتووی ناو چیاکان و سه‌رۆک تیره‌ بوویت. ئەگه‌ر له‌ دانیشتووانی ده‌شتاییه‌کان بوايه‌ ئاوه‌ شتییه‌که‌ی به‌ره‌وه‌ ده‌ریا ده‌بردنه‌ ده‌گه‌راپه‌وه‌ بۆ چیا‌ی جوودی. که له‌ ژوو ده‌شتاییه‌کانه‌وه‌یه. هه‌ستی به‌مه‌ترسی کردوووه‌ به‌وه‌ که‌شتیه‌ی خۆی که له‌ناو ده‌ریاچه‌کاندا بووه‌ خۆی و هاوڕێکانی رزگار کردوووه. که‌شتیه‌یه‌که‌ی گه‌ییوه‌ته‌ ده‌شتاییه‌کان و له‌سه‌ر چیا‌ی جوودی نیشته‌ته‌وه!

له‌ راستیدا رووباری ره‌واندز. له‌ دوای تییە‌ری‌بوونی له‌ شارۆچکه‌ی ره‌واندوز به‌یه‌ک دۆلی قوولدا تیده‌په‌ریت. ئەم‌به‌ره‌ و به‌ری دۆله‌که‌ بریتیه‌یه‌ له‌ تاشه‌به‌ردی دابراو ئاشکرایه‌ ئەم دۆله‌ له‌ ئەنجامی رووداوتیکدا له‌ یه‌ک جیابوووه‌ته‌وه. بووه‌ به‌ئاوه‌رۆگه‌ی رووباره‌که‌ ئەمه‌ش له‌گه‌ل بۆچوونی میژوووه‌کاندا که ده‌لێن کیومرس له‌ نه‌وه‌ی نۆحه‌ ته‌واوی راسته‌. چونکه‌ تۆفان له‌ نیشتمانی گۆتییە‌کاندا رووی داوه‌.

(کیه‌مرت) له‌ ژیان و مردن گه‌یشته‌وه. مانای ژیان و مردنی لیک داوه‌ته‌وه. له‌ کاتییکدا به‌پیتی وته‌کانی ئاویستا ئەگه‌ر گا و مرۆف به‌یه‌که‌م گیانله‌به‌ریک له‌ هه‌ردوو به‌ری رووباری (ودائیت) به‌راست بزاین. هه‌یج گومانیک له‌وه‌دا نامینیتته‌وه‌ که

به‌ئه‌فسانه‌ی دابنیتین و به‌گئومرت خویتراییتته‌وه‌ به‌مانای گا و مرۆقیان دابنیتین ئەگه‌ر به‌وردی سه‌رنج له‌ مانای زاراوه‌کان بده‌ین هه‌ر به‌وه‌ شیبوه‌یه‌ که له‌ به‌شی به‌که‌می ئەم کتییە‌دا روونمان کردوووه‌ته‌وه. ده‌گۆنچیت دانی پیدایین که زاراوه‌ی گۆتی له‌ راستیدا له‌ (گۆتی) یه‌وه‌ ده‌رگیراوه. که به‌شی به‌که‌می (گۆتی) یانی گا، ئەم گیانداره‌ له‌لای دانیشتووانی زاگرووس له‌ کۆنه‌وه‌ تاكو ئەم‌رۆکه‌ بۆ نه‌وه‌کانی ئەم هۆزه‌ گه‌لێک کاری گرنگی ئەنجام داوه‌ و ده‌یدات. سه‌ره‌رای کیتلانی زه‌وی له‌ کاتی کۆچکردندا و له‌وه‌ختی چوونه‌ کویستاییشدا هۆی گوازتنه‌وه‌ بووه. باریان پێ گۆتزاوه‌ته‌وه. هۆکانی گوازتنه‌وه‌ی پێکه‌یناوه. گرنگی گا له‌لای نه‌ته‌وه‌کانی ئاری نژاد له‌ پله‌یه‌کدا بووه. له‌ کتییە‌ی ئاینیپاندا وای داده‌نیتن که گا و مرۆف له‌یه‌ک کاتا دروست بوون.

ئەگه‌ر لیکچوونی ریزمانی و هاوبه‌شی له‌ هه‌ندێ زاراوه‌ی نه‌وه‌کانی گۆتی له‌گه‌ل زمانی تیره‌کانی (گوت)ه‌کانی باکووری ئەوروپا له‌گه‌ل ناوی هاوبه‌شی خوا کۆنه‌کانی هه‌ردوو لادا که به‌کێکیان (گوت) و ئەوی دیکه‌یان (گوتیوم) بووه‌ ئەم‌رۆکه‌ش ئەلمانیه‌کان هه‌ر به‌م ناوانه‌وه‌ و کورده‌کانیش به‌ (خودی) که له‌ زاراوه‌ی گۆتی ده‌چیت ده‌خویندریتته‌وه. ده‌توانین بلێین زاراوه‌ی گوت، گۆتی له‌ یه‌ک سه‌رده‌می نادیاردا له‌ژێر ئاسمانی یه‌ک ناوچه‌دا له‌ژێر یه‌ک ناودا ژیاون له‌ دواییدا له‌ یه‌ک جیا بوونه‌ته‌وه.

هه‌رۆدۆت له‌ به‌شی له‌شکرکه‌شی داریوشدا بۆ سه‌ر ولاتی سکاکان له‌ تورکیا باسی ولاتی (گت)ه‌کانی کردوووه. خودی ئەلمانیه‌کانیش (کت)ه‌کان به‌دانیشتووانی که‌ناری ده‌ریای ره‌ش ده‌زانن. که بۆ باکوور رۆیشتون.

کیومرسیس به‌ (کیومرز) ده‌خوینته‌وه‌ که مانای پاشای زه‌مین و سنوور ده‌گه‌یه‌نیت. به‌م پێیه‌ ئەم زاراوه‌یه‌ زیاتر له‌ نازناو ده‌چیت تا ناو.

شانامه‌ ده‌نوسیت: «سیامک کوری کیومرس سه‌رداری سوپابوو. له‌ جه‌نگی دیواندا کوزرا. له‌ راستیدا گۆتییە‌کان له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی ۲۷ی پ.ز له‌گه‌ل ئاکادییه‌کاندا به‌جه‌نگ هاتوون. سه‌رۆکه‌که‌ی خۆیان له‌ ده‌ست داوه‌ نووسراوتیک له‌ نه‌وه‌ی نارامسین (شارکالی شاری) له‌ ۲۷۱۱-۲۶۸۸ پ.ز دۆزراوه‌ته‌وه‌ و ا راده‌گه‌یه‌نیت، پاشای گۆتی (شرلک)ی ناو بووه‌ به‌ده‌ستی ئەم پاشایه‌ به‌دیل گیراوه. هه‌رچه‌نده‌ سه‌رۆکه‌که‌ی خۆشیان له‌ ده‌ست دا به‌لام ده‌ستیان له‌ هه‌لمه‌ت و په‌لاماردان هه‌لنه‌گرت. له‌ کۆتاییدا بابلیان داگیرکرد و خستیانه‌ ژێر رکیتی خۆیانوه‌وه. لهم جه‌نگه‌دا گۆتییە‌کان په‌لامارده‌ر بوون. له‌به‌ر ئەوه‌ی گۆتییە‌کان ده‌ستیان به‌فراوانکردنی ولاته‌که‌یان کرد بوو لهم جه‌نگه‌یاندا پاشاکه‌یان که ناوی (شرلک) بوو له‌ ده‌ست دا دانیشتوان ده‌ستیان کرد

به گورانی پیا و تنی. به تیپه پوونی رۆژگار، زارادی شرک بوو به سیامک له دیالیکته جزیره جوړه کاندای به زوری پیتی (ش) له باتی پیتی (س) و پیتی (ی) له باتی پیتی (ر) و پیتی (م) له باتی پیتی (ل) به کارهاتوه. له ناوېستادا سیامک به کورپ (مشیا) ی نهوی کیومرس دانراوه.

شانامه دهنوسیت له دوی کیومرس هوشه ننگ بوو به پاشا نهمهش دووباره له ناوی (ایکش هوش) ی پاشای گۆتی دهچیت.

له ناوېستادا ناوی نهم پاشایه (هوشنگه) په نازناویشی (پرزات perexat) ه هوشنگ ههر به کورپ فرداکی کورپ سیامکی کورپ مشیانی کورپ کیومرس ناسراوه بهیه کهم پاشای پرووی زوی دانراوه.

پرزات له په هله ویدا پشدات و له زمانی دری پیشداده، نهو پاشانه له دوی نهمانه هه هاتون. پیش دادیبیان پچ و تراوه.

بهوتی شانامه له دوی هوشه ننگ (طهمورث = ته همورس) ی کورپ دیت که دیوان بهند دهکات. ته همورس نازناوی دپویه نندی هه بووه. وا دهرده که ویت که به هیترین پاشای گۆتی بوو پیت.

گه وره ترین پاشای گۆتی (ناری داپزیر) ی ناو بووه. که ولاته که ی خۆی گه لیک فراوان کرد و تا سنووری نارامسینی گرت. کرده و کانیشی وه کو کرده کانی ته همورس بوو. ناوه کانیشیان له یه که وه نزیکه زارادی داپزیر له گورانییه کاندای به دریزایی رۆژگار بووه به (دپر، دمرز، طهمورث) ناوی نهم پاشایه له ناوېستادا (تخم اورپ) ه و نازناویشی (ازینه و نت = نه زینه و نت) بوو. له دوا پیدا (زیناوند) یان پچ دهوت. که مانای چه کدار ده گه به نیت، تخم یانی به هیتر و توانا (نه زینه) ش یانی ناسن، نه مړ که ش کورده کان (هسن = ناسن) ی پچ ده لپن که له گه ل تازن به کیکه.

نهمانه پاشای به رجسته و دیاری گۆتییه کان بوون. که ناو و رابوردوویان له رۆژگار کانی پاش خویانه وه به سهر زمانی نه وده کانیانه وه بووه.

له دوی ته همورس جه مشید بوو به پاشا. هه ندیک له میژووه کان جه مشیدیان به برای ته همورس داناوه. نه بوو حه نیفه ی دینه و هری ده لپت. جه مشید نه ووی (نه رفحشد) ه نه رفحشد برای کیومرس بوو عه جهم به نه رفحشدیان دهوت ئیران.

ناوی جه مشید له ناوېستادا به (یم خش تته) نووسراوه، بناغه ی ناوه که (یم) ه (خشسته) له وانه یه ناوی به ره باب = فامیل بیت، کورپ (وی ونکه و نت) ه له شوینه واره کانی سانسکریتیدا به (یم وی و سنت) ناوبراوه به نهمر و جاویدانی ناسراوه.

له ناماز که ی نه بوو حه نیفه دا دهرده که ویت له نیوانی ته همورس و جه مشیدایی دهریایسییه ک هاتوه ته پیش و فرمانر ه وایی که وتوه ته دهست نه وده کانی برای کیومرس له بهر نهمه عه جهم به (نه رفحشد) یان وتوه ئیران ده بیت جه مشید له سهرده می بلاو بوونه و هی زارادی (ناریان) دا له زاگرو سدا بوی بگه رپین. له کونه وه تا کو نه مړ که ناوی جه مشید به سهر زمانه و ده شویتیکی میژوویی ئیرانیش ناوی ته ختی جه مشیده.

میژوونووسه کان دهنوسن: جه مشید سنووری فرمانر ه وایییه که ی گه لیک فراوانتر کرد و بوو به جیهانگیر. له خۆی بایی بوو، داوای خوایه تی کرد، خواهش زوحاکی به سهردا زال کرد. ته مهنی جه مشیدیشیان به ۷۰۰ سال دانراوه. حهوت سه د سال بو ته مهنی تنها که سیک گه لیک ناسروشتییه و دووره له عه قله وه. نهمه ده بیت به ماوه ی فرمانر ه وایی زنجیره ی پاشایه تی نه ووی جه مشیدی دابنپین. نهک تنها به ته مهنی یهک که سی دابنپین!...

له ناو تیره کانی خورناوای ئیراندا له دوی گۆتییه کان کۆسییه کان ناویانگیان پیدا کردوه و ماوه یه کی دوور و دریز بابلان له ژیر ده ستا بووه. نهمانه به کۆمه کی گۆتییه کان سنوری ولاته که یان، گه یان دبووه سووریه. نهم هۆزه له سالی ۱۸۹۶ پ. ز په لاماری بابلان دا له سالی ۱۷۴۹ پ. ز پاشای کۆسییه کان که ناوی گاندیش بوو کۆتایی به ده و له تی بابل هینا و خۆشی به پاشای چوار گۆشه ی جیهان دانا. له سالی ۱۷۱۱ پ. ز به دهستی پاشای عیلام تیکشکان و دووباره به ره و چیاکانی خویان پاشه کشییان کرد. ده و له ته که شیان که له نیوان دوو رووباردا بوو. ده و له تی (کاردونیش) یان پچ دهوت له ناو چوو. له ناو نهم هۆزه دا سی و پینچ پاشایان له بابلدا فرمانر ه وایییه کان کردوه. گرنگترینیان (اگوم کاک ریم) بوو، نهو شارانهش که هیتیه کان له وهو پیش له گه ل ده و له تی بابلدا له سهری ناکوک بوون هه مووی گرت.

به پیتی نهم حیسابه له ۱۸۹۶-۱۱۷۱ که ده کاته ۷۲۵ سال فرمانر ه وایییه کان کردوه که له گه ل ۷۰۰ ساله که ی ته مهنی جه مشید به رانه ره. له بابلدا ۵۷۸ سال ماونه ته وه. به پیتی سهر برده کانی په هله وی، جه مشید ۱۱۰ سال خۆی شارده وه ۶۱۶ سالیش فرمانر ه وایی کردوه (۳) له گه ل ماوه ی دهسته لاتدارییه که یان که له بابل بوون تنها ۳۸ سالیان فهرقه (خدای نامه ی په هله وی) له باری نه و رۆزه وه دهنوسیت: «جهم فرمانی به دیوان دا، که ته ختیکی بو دروست بکه ن پاش نه ووی بویان دروست کرد، له کۆلیان نا، له ده ماوه نده وه بردیان بو بابل دانیشستوان به یینینی جه مشید که له ناو ته خته که یا وه کو خۆز دهرده وشایه وه سهرسام بوون و ایان ده زانی که خۆزه که ی ناسمانه،

له يهک پوژدا دوو خوړ له ناسمانی ناوچه که یاندا په پیدا بووه. ئەم پروداوه له پیکه وتی پوژي هورمزد، که یه کم پوژي مانگی (فهروهردین = خاکه لپوه = نه ورپوژ) ه پرووی دا، له پرووه دانیشتون له دوری ته خته که کوونوه. هه موویان وتیان، ئەمه پوژتیکی نوپیه یانی نه ورپوژ...

له پروونکردنه ودا دهره که ویت که پایته ختی جه مشید بایل بووه. که ناوهندی فه زمانه وایی کوسیه کان و کاسیته کان بووه.

له سهروه وتمان کاسیته کان به شیکن له کوسیه کان، له ۲۰۰۰ سال پ. ز له چیاکانی خوړتاوای دهریای خزه وه پویشتون بۆ لورستان. له گه کوسیه کانئ ئو ویدا و به کومه کی گوتیه کان و لؤلکان په لاماری بابلیان داوه. هه ندی زاراهوی نوپي ئارییه کانیاں له گه کۆخانا بردووه. له ناو هۆزه کانی زاگرۆسدا بلایوان کردووه ته وه، یانی به پیتی خویندنه وهی و ته کانی ئه بو حه نیفه دینه وهی ئه وان ناوی ئارییان، له ئیراندا بلاو کردووه ته وه که (ئه رفحشد) ی عه جمی، به ئیران زانیوه و به راستیش دپته بهرچاو. به پیتی نووسراوه کانی (دلایورت) کوسیه ئاریه کان که له بابلدا فه زمانه واپوون په یوه ندییان به میتانییه وه هه بووه.

له باره ی جیهانگیری جه مشیدوه

سنوری خوړتاوای کوسیه کان له دواي داگیرکردنی بایل و به ره و پاش بردنی هیتی و میسریه کان به هوی میتانییه کانه وه به نی ئیسرا ئیلیان خسته ژیر دهسته لاتی خو یانه وه، له کتیبی (ایران و اهمیتش در ترقی و تمدن بشر) که له لایه ن (پ. پ. بلسارا) ی زاناه نووسراوه ده لیت: «به وردبوونه له دابونه ریتی ئایینی دپیرینی هیند و ئیرانییه کان دهره که وتوه پیتش ئه وهی داریوش هیندستان داگیر بکات په یوه ندیییه کی کوتر له نیوان هیند و ئیراندا هه بووه. به لگه ی په یوه ندی له نیوان ئەم دوو هۆزه دا له په کچوونی ره وشت و خو، نه ریتی باب و باپیرانیانه له گه ل بیروباوه و مه راسمی ئایینیان هه بووه.

کارناسان هه موویان له سه ره ئه و رایه ن که ئارییه کانی هیندی نزیکه ی ۱۵۰۰ سالتیک پ. ز له ئارییه کانی ئیران جیا بوونه ته وه. ته نها (سمیت) ی دانشمه ند ئه و ماوه یه به نزیکتر زانیوه. ده لیت له ناوه راستی سه ده ی حه وته می پ. ز دا بوو ئەمه ش که ناوه راستی سه ده ی حه وته می پ. ز یان وتوه. ده گونجیت تیره یه ک له هۆزه کانی (ماد، و بۆدین) هکان بووین. هه ندیک له میژوو نووسه کان ناماز یان بۆ ئه وه کردووه. که ئه وان هه چوون بۆ هیندستان.

سالی ۱۵۰۰ پ. ز سه رده می کیشوهر گوشایی کوسیه کان بوو. وا دهره که ویت له خوړه لات و ناوه ندی هیندستانا بووین له راستیدا به خوی (ایندو-اورون) سویندیان خو اردووه. پیاو گه ورانی میتانییه کانیش لایه نگری ئەم توپینه وه به ده کن.

کتیبی ناوبراو، له ناو به لگه نامه کانیا که هیناویه ته وه ده لیت:

(جه مشید له ئەفسانه دپیرنه کانی ئیرانییه کاند (یما) یه له ناو هیندییه کاند (یاما) ی ناوه، که هه ر دوو لا به قاره مانیتی خو یان ده پیمین. ئەمه ش به لگه یه که که جه مشید پاشایه تی هه ر دوو ناوچه که ی کردووه. به م پتیه ئەم فراوانییه له گه ل ده نگویاسی فراوانبوونی سنوری ولاته که ی جه مشید له و سه رده مه دا، که باسی جیهانگیرییه که ی بلاو ده بووه، یه ک ده گرتیه وه، کتیبه ئایینییه کانی (وودا) و ئاویستا گرنگییه کی زوریان به م پاشایه داوه. به ئەندازه یه ک که به ژیا نی نه مری = جاویدانیان گه یان دووه. له شوینه واری سانسکریتیدا به یه که مین پاشای ئارییه کان ناسراوه، له راستیدا ناوی ئاریا له جیهانی ئه و پوژگارده دا پاشاکانی کاسیت به رزیان کرده وه. و ئارییه کانیاں له پیتش هه مووانه وه به جیهانیان ناساندووه.

له کۆنه وه بیستوومانه که جه ژنی نه ورپوژ جه مشید دا په پناوه هه رچه نده سه ره تاکه ی سالی هه تاوی هه میشه به رانه ره به چوونی خوړ بۆ بورچی حه مل له سالی ۴۷۱ ی کوچیدا حه کیم عومه ری خه یام له م شوینه دا دایناوه، به لام له کۆندا سه ره تایی سال کراوه به جه ژن. حه کیمی ناوبرا ویش ده لیت دامه زرتیره ی ئەم جه ژنه جه مشید.

له سه ره وه له باره ی نه ورپوژ وه شتیکمان نووسی. له پیتش ساسانییه کانه وه سه ره تایی سال له مانگی (مه ر = په زهیر) دا بوو جه ژنی میهره گانی ئەمه رۆ به ناوی جه ژنی سه ره تایی سال و نه ورپوژ وه ئاهه نگی بۆ ده گپردیت. زاراهوی میهر له (میترا) وه وه رگیراوه، که ناوی خوا یه کی کاسیه کان بوو.

به م جه ژنه یان ده وت جه ژنی میترا، ده گونجیت بلتین به تپه رپوونی پوژگار جه ژنی (میت) له زاراهوی (جه مشید = جه مشید) وه هاتیت. کردار و په فتاری پاشاکانی کوسییان به ناوی جه مشید وه تۆمار کردووه. زاراهوی میترا له دوو به ش پتیکه اتوه. یه که میان (میت) ئه وی دیکه شیان (را) که له سیفه تی (زرتوش را) که نازناوی پتیه مبه ری ئیرانی بوو. دهره که ویت که زاراهوی (را) یانی پوژ ئه مړه که ش کورده کان بۆ پوژ زاراهوی (پو) به کار ده پین.

له ئاویستادا میترا فریشته ی رووناکي و جه نگ و ئیزه ده گه وره کانه میتیش ناوی خوا بووه. به م شپوه یه زاراهوی میترا به سه ره یه که وه یانی خوی خوړ، کتیبی (قاموسوس

کتاب مقدس) نهویش زاراهوی میترا به خوی خور لیکداوه تهوه.

۱- روونکردنه ودهیه که له باره ی نه ورژوهه که له (خداینامه) وهرگیراوه و نووسراوه تهوه به لگه یه کی ئه م جهژنه یه که په یوه ندی به خوره هه یه. جه مشیدیش ناوه که ی خوی له م جهژنه وه وهرگرتوه. دانیشستوان که جه مشیدیان به سهر ته خسته که وه دی به خوریان چوواند پیتیان وت میترا و ناوی جهژنه که شیان نا میترا، دهگونجیت ئه م زاراهوی (میت) ه بوویته هوی په یداوونی ئه فسانه ی خور به خوادانانی جه مشید. ئه مرۆکش له ناوه کوردیبه کاندای میت هه یه که به (متوی) ده خویننه وه.

۲- زاراهوی کاسیت یان ناوی بنه مالله ی پاشایانه یان ناوی تیره یه کی کوسیه یه کان بووه. که له گه ل زاراهوی (خشسته) دا له یه که ده چن (کاسیت - جاسیت له ئه نجامدا بووه به جه مشید).

۳- ئه وه ی که له هه موو راستتر دپته پیش چاو ئه وه یه، پاشای کاسیت که بابلی داگیرکرد ناوی گاندیش بوو کورده کان به تیشک (تیژ و تیش هه ندیکیش تریژ) ی پین ده لین له وه ده چیت له کونیشدا دیش، تیش یان پین وبتیت. که له ناوه کانی (گاندیش و، فروره تیش) دا به کار هاتوه، چونکه له فارسیدا (دیش) بووه به (شید) (گاندیش) بووه به (گاندیش) له دواییدا به تیپه ربوونی رۆژگار بووه به (جانشید) (یم خشسته) به جه مشید خورندراوه ته وه (گاندیش) دهگونجیت (گاندیش) به مانای رۆحی تیشک داتراوه به م هوی به جه مشید به بوونه ودریکی نه مر = جاویدانی ناسراوه. راسته که زاراهوی ما هیچ لیکچوونیکی له گه ل زاراهوی گاندیشدا نییه. به لام ده بیت ئه وه مان له بهر چاو بیت ئه وه سفه ی که کتیه پیرۆزه کانی ئاریبه کانی (ناویستا - ودا) له باره یی ماوه نووسیویانه له گه ل جه مشیدی خداینامه و شانامه و میترووه کانی دیکه. گه لیک جیاوازیان هه یه. زۆریه ئه فسانه کانی ئیرانی وه کو جه مشید و زوحاک و فره بدوون و گرشاسب... گه لیک دیکه ی هیندی و رۆم و یه هوود ته نانه ت چینیش به ناوی دیکه وه هه یه. له بهر ئه مه نابیت ئه مانه به ته نها بو پاشاکانی ئیرانیان دابینین.

بو نمونه وه کو ئه فسانه ی هیندی و ئیرانی (یم ویا) که له یوناندا (پلوته) یان پین وتوه. هه روه ها ئه فسانه ی زوحاک له نووسراوه کانی یه هوودی و مه سیح دا به شیوه یه کی دیکه یه.

له باره ی گرشاسب، و زال و منداله کانی. به ریز (سه رکوبه جی) له سالی ۱۹۲۸ دا

و تاریکی له گو قاری (اشیاتک سوسایتی بنگال) دا نووسیوه ده لیت: «له و گومانه دام ئه م پالنه وانانه له بناغه دا چینی بوو بن.» ناوبرا و پالنه وانه کانی ناو ئه فسانه کانی چینی و ئیرانی به راورد کردوه و ده نووسیت: «ئه فسانه ی گرشاسب و (ای yi) پالنه وانانی چینی بیت چونکه زور له یه که ده چن، وه کو روسته م و سهراب. چینیه کانی ش (لیچنک lichan) و (نوجه nocha) یان هه یه» به ریز عه باس خانی محمه ده عه لی شوشته ری له بهرگی دووه می (ایران نامه، یان کارنامه ی ایرانیان در عصر اشکانیان) دا له دوی روونکردنه وده یه کی دریز ده نووسیت:

«ده توانین به راوردیکی وه ها له نیوان هیند و ئیران به لکو یونان و ئیرانیشدا بکه ین. به لام ناتوانین دیاری بکه ین که کامیان ده ستیشخه ر بووه» له بهر ئه مه به و شیوه یه که وتان میتروو نووسه کان که سایه تیبه میتروویسه کانیان به پاشا ئه فسانه ییسه کانیان چوواندوون و میترووه کانیان ریکخستوه.

چونکه پاشاکانی (کاسیت و میتانیانی کوسیه کان له هه موو لایه که وه سنووری ولاته که یان فراوانتر کردبوو. به لیکچوونی کرداره کانیان، له گه ل کرداری (یم خشسته) به جه مشیدیان زانیون. ماوه ی فراوانخواری ئه م هۆزه له راستیدا نزیکه ی ۷۰۰ سالی خایاندووه. به ته مهنی جه مشیدیان داناوه.

له (هوم پشت) ی ناویستادا له باره ی ژبان و سهرده می جه مشیده وه نووسراوه: «له سهرده می پاشایه تی ما، گیتی نه زور سارد بوو نه گهرم له نیوان دانیشتواندا نه پیری هه بوو نه مهرگ نه هه سوودی و نه به غیلی که ده ستکاری دیون. باوک و کوپ وه کو یه که به ریتگادا ده ریشتن له روواله تدا هه ردوکیان وه کو پازده سالان بوون. له سهرده می پاشایه تی ما مادا ناسایش و خوشبه ختی بالی به سهر ولاتا کیشابوو» (۴) کتیبی ناویستا به شی (زمیادیش) ده نووسیت:

«جه مشید ماوه یه کی زور به خوشبه ختی ژیا، به سهر هه وت ولات و مرۆف و دپوانه وه پاشایه تی ده کرد. هه تا کو ئه و کاته ی سهری له ناستی راستی وهرچه رخان و درۆی کرده پیشه، فره ی ئیزه دی لی دوورکه و ته وه و به شیوه ی بالداریک بالی گرت و گه یشته خور. به مه ش جه مشید په ریشان و ئاواره بوو. له دواییدا گیرۆده ی ئه ژدیهاک بوو. (ئه سپیت یوره spityura) ی برای جه مشیدی به مشار دوو له ت کرد. (۵) دهگونجیت له مرۆزه رووداویک رووی دابیت به و مانایه که له دوی تیکشکانی کوسیه کان له بابلدا له ناو ئه م نه ته وه دا نا کوکی و ئاژاوه په ره ی سه ندبیت و براکوژی رووی دابیت دوژمن سوودی له و بارودوخه وهرگرتبیت. به ته وای کوتایی به فره مانه نپه ایی کوسیه کان

که سیتیک نهی دهناسین له چاک و له بهد
خۆرشگەر له بزن و مهر و بهرخ و کار
به دل بۆی نه ناردن له یهک تا ههزار
نه وهی کورد له وانن له وان که وتنه وه
له ناو شار و گوندا له بیهرچوونه وه
هه موو کۆچهر و ماله کانیان دهوار
نه ترسان له زۆردار و هم کردگار

شانامه دهنوسیت کاوهی ئاسنگەر پارهیری و زوحاکی کوشته. فهرهیدوونی کوردی
کرد به پاشا. حکیم عومهری خه یام له نه ورۆزنامه که یا دهنوسیت:
فهرهیدوونی کورد نه و رۆژه که زوحاکی دیل کرد ئیرانی له و به لایه پرگار کرد نه و
رۆژهی کرد به جهژن.

موریه نزیکهی ۱۵۰ سالیک له مه و پیتش دهنوسیت: «له رۆژی ۳۱ ئوت
دانیشتوانی ده ماوه ند له یادی رزگار بوونی ئیران له زولمی زوحاک نه و رۆژه یان کرد
به جهژن. نه م جهژنه یان نا (جهژنی کوردی) نه م ناوه به لگه به. که گه لی ئیران له
سه رده می جه مشید و، زوحاکدا بریتی بوون له نه ژدادی کورده کانی نه مرۆکه.
ده ماوه ندییه کان باب و باپیرانی خۆیان به کورد ده زانن، نه م جهژنه یان له باب و
باپیرانیانه وه به میرات بۆ ما بووه وه ناویان نابوو (جهژنی کوردی) نووسهری کتیبی
(کردستان) به ریتز عه لی نه سفهری شه میمی هه مه دانی له کتیبه که یدا دهنوسیت:
«له ناو کورده کانی باکووری ئیران جهژنیک به ناوی جهژنی (کوردی) هه به که
به ئاهه نگیکی تاییه ت و به یادی نه مانی سته می زوحاک وه به دیلگرتنی زوحاک
به دهستی فهرهیدون، به ریا ده کرت. له وان هه بیته به لگه به کی باوه رپیتکراو بۆ
نووسینه کانی شانامه.»

له کوردستانی تورکیه شدا نه م جهژنه به ناوی جهژنی (تولدان) هه ده کرت. ئاههنگی
بۆ ده گیتردیت تولدان سوو کراوهی (تول هه لدان) ه که له کوردیدا مانای تۆله سه ندنه وه
ده گه به نیت، ده گو نجیت بلین له رۆژیکدا که تۆله ی خۆیان له داگیرکه رانی تاج و
ته ختی نه ته وه که یان سه ندیته وه فهرانه وه ی بیتگانه به دهستی سه رۆکه که یان که نیمه
به فهرهیدوونی ناو ده به یان. له ناو بردیته و ئاههنگی جهژنیان بۆ گیترا بیت. رزگاریان
بوو بیت ناوی جهژنه که شیان به زمانی خۆیان ناو نابیت (تول هه لدان) یانی
تۆله سه ندنه وه. له دوا ئیسلام بوو نیشه وه بۆ نه وهی نه م جهژنه له گه ل ئایینه

نوێکه یاندا خۆش ئاههنگ بیت ناوی جهژنه که یان به جهژنی (خضری نه بی) ناو ده به ن
چونکه جهزه تهی خدر له کاتی تهنگانه و لیقه و ماندا به یارمه تیدهر ناسراوه. له و
تۆله سه ندنه وه داوا ی بۆچوون که به کۆمه کیانه وه ها تووه.

له و شه ودا له هه موو مالتیکدا بۆ ریتزگرتنی کۆمه کده ران دوو چرا داده گرسیتن. تا
به یانی نای کوژیتنه وه، وا ده زانن که خدر له و شه ودا سه ردانیان ده کات به هاتنی
پیرۆزی به ره که تیان پچ ده به خشیت. نه رمه نیبه کانیس ها ونیشتمانی کورده کان بوون له
هه مان رۆژدا نه م جهژنه نه نجام ده دن له رۆژمیری نه رمه نیبه کانا پیتی ده لین (دیانت
ئاراج) به گشتی (گرته ندازی پچ ده لین به جهژنی کوردی یه زیدی ده زانن.

(ازدی = یه زیدی) تیره یه کن له کورد، له هه موو تیره کانی دیکه ی کورد زیاتر
پابه ندن به بیرو باوه ری ئایینی دیرینیان. ناوی ایزدی = ئیزه دییان له خۆیان ناوه.
کورده کان خۆیان به م تیره یه ده لین (ازدی = ئیزه دی) نه ته وه کانی دیکه به هه له پیتیان
ده لین (یه زیدی) مه لبه ندیشیان ناوچه ی سنجاره، سنجار له باکووری خۆرئاوا ی
پارێزگای موسل دایه فه زایه کی پارێزگای موسله. کورد به م فه زایه ده لین شه نگار،
قاموس کتاب مقدس بابل به شه نگار ناو ده بات و به شویتنی نه مرو دیشی داده نیت.

ئینگلیزه کان له سالی ۱۹۲۴ و ۱۹۲۵ له سه ر مه سه له ی موسل، له گه ل ده لته ی
تورکیه نا کوکیان هه بوو. بۆ چاره سه رکردنی کیتسه که یان. کیتسه که یان خسته به ردهستی
ریتک خراوی نه ته وه یه کگرتوه کان. ده سته یه ک له نوینه رانی ولاتانی پچ لایه ن بۆ
جیتبه جیتکردنی نه م کاره ره وان هه ی ناوچه ی موسل کران، بریار و ابو که به پیتی ئاره زووی
دانیشتوانی ناوچه که کیتسه که چاره سه ر بکن. ده سته که له دوا ی گه ران به ناو
دانیشتوانی ناوچه که دا و وه رگرتنی بیرو پای دانیشتوان له رۆژی ۱۶ ژوئیه ی ۱۹۲۵
راپۆرتی خۆیان پیتسه که ش به لیتسر او ان کرد. له و راپۆرت ه دا له باره ی یه زیدییه کانه وه که
دانیشتوانی فه زای سنجارن نووسیه یانه: «یه زیدییه کان له و باوه رده دان له به هه شتدا
به زمانی کوردی گفتوگو ده کرت نه لین قورئان به زمانی کوردی ناردرایه خواره وه به لام
محهمه د (ص) به زمانی عه ره بی بلاوی کرده وه. نه م تیره یه له به جی گه یاندنی نه رکی
خوا په رستی یاندا به زمانی کوردی ده دوین.»

شاپووری یه که م له دپی حاجی ئاوا له سه ر به ردییک نووسینه یکی بۆ به جی
هیشتووین، له باره ی خۆیه وه به م شیوه یه ده دویت: «منم مزدا په رست بغ هورمزد
شاپووری ئیزه دی نژاد شاهه نشاهی ئیران و - واتیران -»

نه م جهژنی تولدانه له ناو تیره ی (چارک) ی کرمانجیدا باشته ر و گهرمتر یادی

دهکه نهوه و په پیره وی دهکن.

له کوردستانی باکورۍ، له و شوه دا هه موو که سیک له پشته بانی مالنه کیانا له شویتنیکۍ بلندا ناگر دهکنه وه. له وه پینشتر داری وشک و دریتیان بۆ ئهم ئاههنگه ناماده دهکرد سهری دارهکان به نهوت یان به پۆن گهرچک چهور دهکرد، دایان دهگرساند سهره که ی دیکه ی دارهکیان به دهسته وه دهگرت و، به دهوری سهریاند هه لیان ده سوړاند. بهم کرداره یاندا ده ده که ویت که له دژی زوحاک کودتایهک پووی داوه. له سهریان ناگر کردنه وه و هه لسوړاندنی سهره بزوتکی گردار نیشانه ی راگه یاندنی راپه رینه.

له سهرده مه کونه کاندانا نامیری هه والگه یاندنی به په له ی وه کو ته له فۆن و ته لگوراف نه بووه. بۆ ئهم مه به سته نه گهر بییان ویستایه له یهک کاتدا هه والیک به ناو ولاته که کیانا بلاو بکه نه وه ته و او ی دانیشتونان له یهک کاتدا ناگادار بکه ن دیده وانه کانی ناوندی له شویتنیکۍ به رزدا ناگریان ده کرده وه. دیده وانه کانی شارچکه و دیته هه کانیس به کردنه وه ی ناگر به گورجی هه موو لایه کیان ناگادار ده کرد. بهم شپوهیه له بواری راگه یاندنا سوو دیان له ناگر وهرده گرت.

له سهرده می دهوله تی مه روانییه کاندانا هۆزی زیلان که له دهست سته می فه رمانه واکانی مه روانییه کان زوریان بۆ هاتبوو. بۆ له ناو بردنیان نه و کاره که هۆخشته ر به رانه ر سکاکان کردبووی ئه مانیش دووباره یان کرده وه. یانی سواره ی مه روانییه کان که هه شتا سواریبون بۆ زولم و سته مکردن هاتبوونه ناو هۆزه که یانه وه. به سه رماله کانیانا دابه ش بووبون به پیتی نه و پیلانه ی که له ناو خۆیانا دایان رشتبوو. له دوا ی تیپه رپوونی که میک له شه و له پشته بانی مالی سهرۆکه که یان لیفته یه کیان به پۆنی گهرچک چهور کرد و ناگریان پیته نا هه ر له گه ل به رزیوونه وه ی گری لیفته که دا که نیشانه ی کاترمیری سفریان بوو هه ر که سه و میوانه که ی خۆی کوشته به کردنه وه ی ناگری دووه م هه موویان باریان کردبهره و باکوور کۆچیان کرد. سهرگه وهره ی مه روانییه کان که له مالی سهرۆک هۆزه که دا میوان بوو. له و کاتدا که ویستیان بیکوژن. به ره و کولیتی مالنه که رای کرد له ویدا گرتیان و کوشتیان هه ر له به ر ئه مه شه ئه مریکه ش به بنه مالنه ی زیلان ده لیتن کولیتن به خوتن (**).

جهژنی تولدان له پیش جهنگی یه که می جیهانی له ۱۴ ی مانگی فه وریه پۆمی بوو. که به رانه ره به ۱۸ ئه سفهندی فارسی و ۱۸ ی ره شه میی کوردی ئاههنگی جهژنیان ده گتیرا، به لام نیستا له ۲۵ ی به همه نی فارسی که به رانه ره به ۲۵ ی رپیه ندانی کوردی

یادی دهکه نه وه هۆکه شی نه وه بوو، دهوله تی عوسمانی له وه و پیش میژووی پۆمییان به کار دههینا که له گه ل میژووی فه رهنگیدا ۱۳ رۆژ له دواتریوو. له سه رده می جهنگی جیهانی یه که مدا، بۆ نه وه ی له میژووی کاته کاندانا هه له روو نه دات میژووی فه رهنگیان به کارهینا ۱۳، رۆژ چوونه پیش بهم شپوهیه ۱۴ ی فه وریه به رانه ر بوو به ۲۵ ی رپیه ندانی کوردی.

له باره ی نه و جیاوازییه زه قه ی نیوان رۆژی جهژنی کوردی ده ماوه ندییه کان و جهژنی توله لاندانی کرمانجی، ده بیت بلتین ده ماوه ندییه کان، له سیی ئوتدا جهژنیان ده کرد که به رانه ر بوو به ۹ ی شه هریوه ری فارسی واته ۹ ی خه رمانانی کوردی. له جهژنی نه ورۆزی دیرین. که له سهره تای مانگی ره زیه ردا بوو ۲۲ رۆژ له پیشتر بوو. یانی له سهره تای ناخرین مانگی سالدا بوو. جهژنی توله لاندانی کرمانج له هه شتی نه سفهندی فارسیدا که به رانه ره به ۸ ی ره شه می کوردی به حسابی ئه مریکه دووباره ۲۱ یا ۲۲ رۆژ له پیش جهژنی نه ورۆزدا بووه بهم شپوهیه ده که و ته سهره تای مانگی ناخری سال.

له سه رده می دیریندا. حسابیکی ورد له ئارادا نه بووه. جهژنی سه رکه و تنی فه ریدوون ۲۱ رۆژ که و ته پیش سهری ساله وه. له به ر گوازتنه وه ی جهژنی نه ورۆز بۆ سهره تای مانگی فه روه ردین (خاکه لیتوه) جهژنی توله لاندانیس گوتیرایه وه بۆ مانگی نه سفهند (ره شه می) دووباره نه ویش ۲۱ رۆژ له پیش جهژنی نه ورۆزه وه ئاههنگییان بۆ ده گتیرا. چونکه شوینه وارکانی په هله وی جهژنی گه وهره ی مه رگانیان به یادی سه رکه و تنی فه ره یدوونه وه به سه ر زوحا کدا نیشان ده دن، ده توانین بلتین، له ژتیر کاریگه ری تیپه رپوونی رۆژگار و گوتیرانه وه ی جهژنی سهره تای سال. له میژووی به کارهینانی ئه م جهژنه نه ته وه بییه ی کوردیشا گۆرانکاری پووی دابیت. نه و سه رکه و تنه مه زنه. به بۆچوونیکۍ به هیتز له ده وروبه ری شه هریوه ر و میهر واته ره زیه ری کوردی روویداوه بۆیه به جهژنی ئارییه ئیرانییه کان؟! جهژنی (درامزینان) یان (کاکشل) که له شه وی ۱۶ ی مانگی (ده ی = به فرانبار) ده کرا به جهژن له م باره وه نه ویشیان داوه ته پال فه ره یدوون.

(درامزینان) زاروا یه کی کوردییه، یانی (درگای گه وران) زه رده شتییه کان له رۆژی ۱۰ ی مانگی به همه نی فارسی که ده کاته ۱۰ ی مانگی رپیه ندانی کوردی له کاتی خۆرئاوا بووندا ناگریکی گه وره ده که نه وه. ئه یکه ن به جهژن. ئه م جهژنه ناوی جهژنی (سه ده) یه فارسه کونه کان له و باوه ره دابوون. هۆشه نگ له م رۆژده دا ناگری دۆزیوه ته وه. دووباره پیکه و ته ی هه مان رۆژ ده کات که فه ره یدوونی کورد به سه ر زوحا کدا سه رکه و تنه وه.

له نیوان میژوووه کانی زهردهشتییه کان و توله لانداندا نزیکه یه یک مانگ جیاوازی هه یه بهم جیاوازییه که کورده کان پتی ده لئین جهژنی تۆله سه نندن و زهردهشتییه کانیش پتی ده لئین جهژنی دۆزینه وه ی ناگر که له لایه نی هوشه نگی زهردهشتی دووه مه وه دۆزراوه ته وه، خۆی له خۆیا له گه ل سه رکه وتنی فه ریدووندا پتک ده که ویت.

له رۆژی جهژنی (تولدان) کورده کان سه ردانى مالى یه کتر ده که ن پیرۆزیایی و گه ردن نازادی له یه کتر ده که ن. به گه رم پیتشوازی له یه کتری ده که ن. ده گونجیت ئەم جهژنه ی تولدان و جهژنی کوردی ده ماوه ندییه کان یادی ئەوه بیت که هۆخشته ری پاشای ماد له یه یک شه ودا سه رۆکه کانی سکاکییه کانی کوشت. نیشتمان و فه رمانه رهاوی خۆی له سته می ئەمانه رزگار کرد.

مه سه له ی کاوه ی ناسنگه ریش له م جهژنه دا و هه م له باره ی دره فشی کاویانی که له جهنگی قادسییه دا فه رمانده ی عه ره به کان سه عه دی کوری وه قاس له ئیرانییه کانی گرت و پیتشکه شی خه لیفه ی کرد ئەوه مان بو دهرده که ویت که رووداوی کاوه و زوحاک بناغه یه کی هه بو بیت. نارامییه کان له و سالانه دا که چوو بوون بو تاشوورستان و ئیرانییه کانیش له م چوونه یان سوودیان وه رگرت. به کودتایه ک تاشووریه کانیا ن له ناو خۆیاندا دهر په راند.

هه ر چۆنیک بو بیت تۆله یه کی گرنگییان سه ندووه ته وه که نه وه کانیا ن واته نه ته وه ی کورد ئەو جهژنه یان تاوه کو ئەمه رۆکه راگرتووه. هه موو سالیک ئەنجامی ده دن. ناوی جهژنه که شیان ناوه (تولدان) که مانای تۆله سه نندن ده گه یه نیت.

فیرده ووسی له باره ی په گه زى فه ره ییدوونه وه له زمانى داىکى فه ره ییدوونه وه ده لئیت:

بزانه له ناو خاکی ئیران زه مین
که مه ردیک هه بوو ناوی بوو ئابتن
نژادی که یان و گه لیک ژیریوو
به بی دهر د و نازار و پر خیر بوو
نه وه ی طه مورث شاهى کوردان بوو
ده لئین پشت به پشت شییری مه یدان بوو

لیره دا فیرده ووسی نامازه بو ئەوه ده کات که دانیشستوانی سه رسنوور له نه وه ی (داپیزیر)ی پاشای گوتی بوون. له بهر ئەمه له وه ده چیت که فه ره ییدوون نه کوپ و نه له نه وه ی جه مشید بو بیت یانی له بنه ماله ی پاشاکانی کاسیت نییه .

***

له ئاویتستادا ناوی فه ره ییدوون به (ترائتئون) و له (ودا) دا به (ترائی تنه) نووسراوه.

نووسراوه کانی په هله وی به (فریتون) تۆماریان کردووه. ئاویتستا نیشتمانی ترائتئونى به (ورن) داناوه، میژوونووسه کان (ورن) یان به دیلمانی گه یلان زانیوه.

کتیبه کۆنه کان مازه ندرانیان به شوتنی دپوه یاخیبه کان ده ستنیشان کردووه ته نانه ت له (مینورک خرت) دا نووسراوه. فه ره ییدوون له دواى سه رکه وته که ی به سه ر زوحاکدا له دپوه کانی مازه ندرانی داوه. له ولاتی (خنیرس) ده ری په راندوون.

له کوردستانی تورکیه دا قه لا کۆنیک هه یه له ئیستادا (خنس) ی پی ده لئین له نزیکی شاری مووشدا یه که ناوه ندی مووشه کییه کانه و له به شی خۆرتاواى ده ریاچه ی (هئوسره وه = ده ریاچه ی وان) دا هه لکه وتووه. ئایا ده گونجیت ئەم ناوه له (خنیرس) ه وه وه رگی رابیت و خنسیش نه ک له ده وروبه ری ده ریاچه ی خزر به لکو له ده وروبه ری ده ریاچه ی وان دایه.

له ئاویتستادا درۆ په رسته کانی ورن که ناوچه ی ده یله می گه یلانه له گه ل دپوه کانی مازه ندراندا یانی بی ئایینه کانی مازه ندران له یه ک شوتنا ناویان براوه. له ئاویتستا وه دهرده که ویت که له م دوو هه ریمه دا هه ندیکیان له سه ر ئایینی دپیرین مابنه وه په پره ی ئایینی زه رده شت نه بوین (۶).

سته مه به توانین و دانی پی دابنیتین که زه رده شت فه ره ییدوونی له ریزی درۆ په رسته کانی (ورن) و هاوئایینی بی ئیمان کانی مازه ندران دابنیت.

له کۆندا شوتنی کۆشکی زستانه ی پاشاکانی ئازریا یجانیان به (ورا) ناو دهر د که گه لیک له زاراوه ی (ورن) ه وه نزیکه و له گه ل سنووری ناوچه ی فه رمانه رهاوی کورده که یدا که ناوی (ایرج = ئیرج) بووه له خواره وه لئی ده دوتین نزیکایه تی هه یه.

دارمیس تیتتر، له و باوه ره دایه فه ره ییدوون له بنه ماله ی (ئه تویه) یه و کوره جووتیار بووه. چونکه زۆریه ی ناوه کانیا ن له گه ل به شیکی ناوی (گا) و له ئاویتستادا له گه ل (گئو) دا تیکلاوه.

کنتز یاسی میژوونووس که له سالی ۱۰ ی پ. ز چووه ته ده رباری ئیرانییه کان و پزیشکی ئارده شییری دووه م بووه. فه ره ییدوونی به ناوی ئاریا کیس و به یه که م پاشای ماد، داده نیت.

میژوونووسانی خۆرتاوا ده لئین: «ناوی (ئاریاس) بووه و له نه ته وه ی مادیشه» به پتی نووسینه کانی تاشوور فه ره رتیش یه که م پاشای ماد بووه. زاراوه ی فره وه رتیش و فریتون له یه که وه نزیکن.

میژوونووسانی خۆرتاوا (ئاریاس = فه ره ییدوون) به داگیرکه ری نه ینه وا داده نیت. له

کاتیکیدا که ئەم سەرکەوتنە گرنگە و مێژووییەییە لە لایەنی ھۆخشتەری کورێ فرەوهرتیشەو ئەنجام دراو. ھەرچەندە بە پێی وتەکانی ھەرۆدۆت (فرارور تیس) یەكەم پەلاماری بۆ سەر ئاشووربەکان دەست پێ کرد. تەنانت دەلیت:

(لە کاتیکیدا کە خەریکی پەلاماردانی شارێکی سەر سنووری ئاشوور بوو مرد لە ٦٥٣ ی. پ. ز دەست و پێتوونەکانی گۆرێکیان لەناو ئەشکەوتەکانی ناوچیاکانی کوردستان بۆ دروست کرد و بەخاکیان سپارد.)

خوایخۆشبوو، رەشیدی یاسمی. دەنوسیت: «بە پێی ئەو لیکۆلینەو کە زانیان کردوویانە. دەبیت یەکیک لەو شوپانەیی خوارووە گۆری ئەو بیت.

١- لە زەھاری کرمانان نزیکی نووسراوەکە ی ئانو بانینی پاشای لۆلویۆم.

٢- نزیکی بیستون.

٣- لە باکووری شارەزور.

٤- لە باشووری دەریاچەیی رەزائیه. بەلام بەتەوای ناتوانین شوپێکیان ھەلبێترین و دەستیشانی بکەین، ئەوانەیی کە سەلمێنراون ئەوویە ھەموو ئەمانە پەییوئیدیان بەسەردەمی پێش دەولەتی ھاخامەنشیه کەنەو ھەیه (٧).

نازناوی (فرارتیس = فرەوهرتیش) ھەم ھۆخشتەریتە بوو کە ئاشووربەکان بەکشتاریتەیان خویندووەتەو لەبەر ئەمەش مێژوونووسانی خۆرئاواش بەھەلە ھۆخشتەریان بەھۆخشتەریتە زانیو. مێژوونووسانی فرارتیسیان بەترائیتنە داناو و بەفرەیدیونیان خویندووەتەو. لە راستیدا لە دواي فەرمانەرایی گۆتیبەکان و کۆسببەکان یەكەم کەسێک بەداگیرکردنی پارس ئیرانییەکانی یەكخست و دەولەتێکی بەھیزی پێک ھینا و دەستەلات و ھیزی ئاشووری لە ھەریمی زاگروئەسا ھینایە لەرزین. فرەوهرتیش بوو، کە لە شیبوی کردەوکانی فرەیدیونە.

زۆریە ناوکانی بنەمالەیی فرەوهرتیش لەگەڵ بەشێکی زاراوی (گئو=گا) دا تیکلاون وەکو (ایختوریگو)یان (دیاکئو) کە دارمستتر لە بارەیی بنەمالەیی ئەتۆیە و تۆماری کردووە.

بەو ھۆیە کە لە سەرەو رومان کردووە کە گاتەکان لە بواری کشتوکالدا بەکار نەھێتارو. لەبەر ئەو ھۆی ھۆزی ماد خاوەنی ئازەلیکی زۆر بوون تەنانت ئاوتیشاش (یم و ترائئون) واتە جەمشید و فرەیدیونی بەخاوەنی گاران و مێگەلی زۆر ناو دەبات. ناچاربوون کە گەرمیان و کویتستان بکەن، ھەندیک جار کۆچی درێخایەنیان کردووە. لە پێگا سەختەکانی ناوچە شاخاویییەکان و دەشتەکانیشەو بەھیزترین ھۆی

گوازتەو دیان ھەرۆکو ئەمژکەیی نەوکانیان کە کوردن بەزۆری گایان بەکار ھیناوە! لەم روووە وایتە پێش چاوە کە جەژنی (تولدان یان جەژنی کوردی) بەھۆی سەرکەوتنی ھۆخشتەرەو بوو پێت کە بەسەر سکاکاندا سەرکەوت.

لە سەردەمی دیاکۆی پاشای مادیانی لە سەرەتای سەدەیی ھەوتەمی پ. ز کیمبەکان کە ھۆزێکی جەنگاوەر و نەترس و چالاک بوون لە لای قەفقازەو سەرەو لیتز بوونەو لە خاکی ماننایدا جیگیربوون. بەدوای ئەوانیشدا دەستەبەک لەسیت (ایشکوزائی) یەکانیش ھاتن. لە ھەمان کاتییدا دلیر و چەکداربوون و لە تالان و پرۆ و جەنگدا قالبووی رۆژگار بوون. نووسراویکی پاشاکانی ئاشوور لە (ناسورھادون و کورەکەیی بەجی ماو) ئەو دەردەخات کە زبانی بەفەرمانەرایی مانناییەکان نەگەیاندووە. لە بەرانبەر ئەمەشدا ئاشووربەکان لە گەلیانا بوونەتە دۆست و ھاوپەیمان، و یارمەتییان داو. بەم مانایە لەو سەردەمەدا سەرۆکی مانناییەکان (اھشری = ئەھشەری) لە بەرانبەر ئاشووربەکاندا بەیداخی یاخیبوونی ھەلکردبوو. ئەو سوپایەیی ئاشووربەکان کە بۆ سەرکوتکردنی ئەھشەری رەوانە کرابوو. لەلایەن ھۆزی کیمبەو پەلاماردان. ھەر چەندە ئەم پاشایە دەلیت گواھی مانناییەکانی پەرشویلاو کردووەتەو. ھاوپەیمانەکانیشیانی (اشپاکایا) = سکاکانی لەناو بردووە. بەلام نووسراویکی دیکە لە کورێ ئاسارھادوون بەجی ماو دەری دەخات کە چەندین ساڵ لە دواي ئەم رووداو ئەھشەری ھیشتا ھەر یاخی بوو. تەنانت مانناییەکان شاری (شروایکی) کە لە سەردەمی باوکیا داگیریان کردبوو. ھیشتا بەدەستیانەو بوو، لە دوايشدا فرارتیشی پاشای ماد بەیارمەتی ئەو ھۆزانە دەستی بۆ کوتایی پێ ھینان و دەرکردنی ئاشووربەکان لە زاگروئەسا درێژکرد. چونکە لە دواي فرارتیش سکاکان ھیمنی و ئاسایشیان لەناو مادەکاندا شیان. دەولەتی مادیان لاواز کرد. ھۆخشتەری کورێ فرارتیش لە دواي باوکی بوو بەپاشای ماد و لەسەر تەخت دانیش. پیلانیکی ساز دا لە یەك شەو دا تەوای سەرکردەکانی سکاکانی کوشت و لاتەکەشی لە کرداری بەدیان رزگار کرد (٨).

چونکە (فرارت) یان بەفرەیدیون زانیو و ھەم نازناوی فرارتیش خشتەریتە بوو گەلیک لەو دەجیت ئەم رووداو یان بەرووداوی کوشتنی زوحاک بەدەستی فرەیدیون دانابیت، جەژنی تولدان و جەژنی کوردی دەماوندییەکانیشیان بەجەژنی کوشتنی زوحاک بەدەستی فرەیدیونیان داناو.

پاشماوێ سکاکیەکان لەناو مادەکاندا پەرشویلاو بوونەو، لە دوايشدا بوون بەکورد.

فراروتیشی ماد له هیچ کاتیکدا نه ترانتوتی ئاویتستا و نه ترانتینتهی (ودا) یه بهلام نهوهی که میژوووهکان له باره چیونهتی و کرداری فهرهیدوونهوه نووسیبوانه نهوهیه که له ناوی (فریتون) هوه نزیکه و له یهک دهچن. ههر چۆنیک بیت نووسرهکانی په هلهوی، له دهمی گورانبیژ و چیرۆک خوانه کانهوه که له باره فراروتیشهوه دهیانخویندهوه بیستوویانه، داویانه ته پال ترانتئون و به فهرهیدوونیان زانیوه. نه گهر ئه مه و ا بیت له میژوودا فهرمانرهوایی پاشاکان پاش و پیشیان پی کراوه.

شانامه دهنووسیت فهرهیدوون ولاته که ی له نیوان سی کوریا، دابهش کرد خۆره لاتی دایه (تور) خۆرئاوای دا به (سلم = سهلم) ئیرانیش که له ناوه راستدا بوو دای به ئیچ. سهلم و تور پیشیان ناخۆش بوو، هاتنه سه ر ئیچ و کوشتیان. له کتیبی دین کرد ناوی ئه م پاشایه به (ارچ = ئه رچ) نووسراوه له ئاویتستاشدا ناوی سهلم به (سئیریم) نووسراوه (مارکوارت) ی خۆره لاتناس ئه م ناوه به ناوی هۆزی سمرت که ناری نژادبوون داده نیت. که له نیوان رووباری ولگا و ده ریاجهی ئورالدا ده ژبان. ره شمال نشین بوون، پشتیان به کشتوکال نه ده به ست. به هره یان له پیشکه وتن و ژبانی شارستانی وهر نه ده گرت. هه ندیک له میژوونووسانی ئیران و رۆم ده لێن: «ماده کان خۆیان به خزمی سمرته کان دادنا. کارناسانیش تورور به نه وهی سکاکان داده نین که سنوره که یان له خۆره لاتنه وه تورکستانی چین، و مه غولستان، له خۆرئاواشه وه ده ریای مازهنده ران و له باشووره وه ئه فغانستان و ئیرانی ئه مرۆکه بووه.»

به ریز ماموستا پیراود له کتیبی (ادبیات مزد یسنا پشتها) دا له م باره یه وه روونی کردووه ته وه و دهنووسیت: «تورانیه که کان ئیرانی نژاد بوون تورکه کان له نه وهی مه غوله کانن به هله به تورانیان داده نین»، به لام له باره ی سهلم و تووره وه (خوذا ی نامکی په هله وی و شانامه) ده لێن ئه مانه که سایه تیسه کی میژووین و هیچ په یه ندیه کیان به (سئیرم و تور) ی ناو ئاویتستاوه نییه، له نووسراوه کانی ناشووریدا ده رده که ویت که ده ولته تی ناشوور چه ند سالتیک له وه و پیشتر له لایه نی ئارامیه که کانه وه ولاته که یان داگیر کرابوو. خۆیان له ژیر دهسته لاتی ئه واندا رزگار کرد. پاشای به ناوبانگیان ناشوور نازیرپال، بوو له سالی ۸۸۴ پ. ز په لاماری ئیرانی دا، تا سه ر سنووری تیگلات پلیسری داگیر کرد له دوا پیدا سهلم نصر له شکر ی بۆ ئیران په وانه کرد ئه م دوو پاشای ناشووره ناشوور نازیرپال و سلم نصر، سهلم و توورن که میژوونووسه کانی دواپی به کورانی ترانتونی ناو ئاویتستایان زانیوه. به تور و سهلم خوینراونه ته وه، ئه فسانه که شیان فراوانتر کردووه.

له بره که کانی ۱۴۳-۱۴۴ ی فهره ر دین یه شتا له باره ی دهسته لاتدارانی ئیران و تووران و سهلم و سائین و داهی، ناویان براوه، به پیی نووسینه کانی کتیبی مزد یه سنا پشتها هه ریم ی ولاتی سائین و داهی تا وه کو ئه مرۆکه ش به شیه یه کی راست دیاری نه کراوه. (بروس) ی میژوونووسی کلدانی نووسیه ته ده لیت: «کۆرش له گه ل هۆزی داهی جهنگی کرد و کوزرا (دها، داهی) له هۆزی سکایی بوون له هاوسیه ته ی گورگاندا نیشته جی بوون (۹)، دوو شاری دیرین له کوردستانا هه بوون. به کیکیان (سائین قه لعه) یه نه وی دیکه شیان (دهوک) ی ناوه ئه م دوو شاره یادگاری هۆزه کانی سائین و داهه ن.»

نارمن، میژوونووسی یونانی له سه ده ی یه که می زانیی سواره تیرهاویژه کانی داهه ی له ناو له شکر ی داریوشی سه په مدا باس کردووه و لیبانه وه ده ویت ده لیت: «له جهنگی داریوش و ئه سه که نده ردا به شداریان کردووه. به شکی سویای ئه شکانیه کیانیش هه ر له هۆزی داهه کان پیکه تیبوو. به وته ی هه رۆدۆت هۆزیک ی پارسه کان ناوی داین بووه هه ندیک له کارناسان ئه مانه یان به سکایی زانیوه و تیره یه کیان له که ناری باشووری خۆره لاتی ده ریاجه ی خزر دا به (داهه) ناوبراون هه ندیک له کار ناسانی دیکه سائین به ولاتی چین و هه ندیک دیکه شیان به سه مه رقه ند، یان ده وروبه ری به لخیان داناهه. بۆچونی کارناسان له به شی ئیران ناسیدا به خۆره لاتی ئیرانیان داناهه ئیتر ه یچ سه رنجیبان له وه نه داوه که ئه م ناوچه یه شانۆی جهنگ و لیکدان بووه...؟»

بۆ نمونه ئه فراسیاب که به پاشای توورانیان داناهه به پیی روونکردنه وه ی ئاویتستا شانۆی چالاکیه کانی له ده وروبه ری ده ریاجه ی چیچست دابوو. واته له ره زانیه دابوو. له به رگی هه وته می کتیبی دین کرد- زه رده شت نامه له بره گی ۳۹ دا ده لیت: «فه ر = به ره که ت، به که یخوسره وی کوری سیاوش گه یشت. به و هۆبه وه به سه ره ئه فراسیابی جادووگه ری توورانی و هاوپی به دکرداره کانییا سه رکه وت و شکاندی ئه و بتخانه یه که له که ناری ده ریاجه ی چیچست = ره زانیه که ئارامگی درۆی گه وره بوو ویرانی کرد.

له به شی ۲۷ ی (مینوخرد) بره که کانی ۵۹ و ۶۳ نووسراوه که یخوسره وه له م کاره دا سوودی ئه وه بوو که ئه فراسیابی کوشت و له که ناری ده ریاجه ی چیچستدا بتخانه که ی ویران کرد. هه روه ها له (اده بیات مزد یسنا پشتها) دا نووسراوه:

(که یخوسره و ماوه یه ک له دوا ی گه رانه وه ی له تا ذرگشسپ له شکرکی ریکه خست و له ژیر سه رکر دایه تی طوسدا بۆ تۆله سه نده وه ی خوینی سیاوشی باوکی ره وان ی توورانی کرد به هۆی لووتبه رزی - طوسی برای که یخوسره و (کوری سیاوش و جریره) هه ر

دوویکان کوژران. ئیرانییه‌کان سهرکه‌وتنیان به‌دهست نه‌هینا و گه‌رانه‌وه که‌یخوسره‌و بۆ جاری دووه‌هم طوسی ره‌وانه‌ی جه‌نگی ئه‌فراسیاب کرده‌وه له‌ دوا‌ی چه‌ند لیک‌دانیک...» به‌کورتی ئه‌فراسیاب هه‌لدیت یه‌که‌م جار له‌ ئه‌شکه‌وتیکی نزیکا (برده‌عه) خۆی ده‌شاریتته‌وه له‌ دوا‌یشدا له‌ لایه‌نی هومی نایینداره‌وه که‌ له‌و چیا‌یه‌دا گۆشه‌گیر بوو ناسراو به‌دیل گیرا له‌ پتگه‌دا له‌ دیلی رزگاری بوو. چوه‌و نیو ده‌ریاچه‌ی چیچسته‌وه. بزربوو خۆی شارده‌وه. له‌دوا‌ییدا دۆزیا‌نه‌وه و ده‌ریان هینا و کوشتیان.

به‌م بۆنه‌یه‌وه ده‌بیت دانی یه‌ دابنێین که‌ هه‌ریمی فه‌رمانه‌وا‌یی ئه‌فراسیابی ناو ناویستا له‌ نزیکی ده‌ریاچه‌ی چیچسته‌نه‌ک له‌ تووران و له‌ خۆره‌ه‌لاتی ده‌ریاچه‌ی خزر! له‌ سه‌رده‌می سه‌لم نصر (اووالکی) ناویک سه‌رداری ئاسور له‌ سالی ۸۲۹ پ. ز له‌ نیتوان خاکی ماننای و پارسا له‌ گه‌ل فه‌رمانه‌وا‌یه‌کدا به‌جه‌نگ هاتوه. که‌ ناوی (نارتساری، ئارچاری) بووه له‌وانه‌یه ئیترجی شانامه ئه‌م (ئارچاری و نارتساری) یه‌ بوو بیت، نارتساری و ئارچاری له‌ گۆزانیسه‌کاندا به‌هۆی تیه‌په‌ربوونی رۆژگاره‌وه بووه به‌ئیرج، له‌ فه‌روه‌ردین یه‌شتی ناویستا‌دا ناوی ئه‌م پاشایه به (ئیری = ئیری) توهمارکراوه، کتیبی پیروزی ناویستا و له‌ به‌شی ۲۳ ی به‌نده‌ش دانوسراوه: «سرم، (تورج ایرج) یان کوش و کورانی هویختگان یان په‌رشو بلا‌وکرده‌وه!...»

ناوچه‌یه‌کی گه‌وره له‌ باکووری جوودی دا هه‌یه که (بوختان، بوه‌طان) ی ناوه‌ دوور نییه که هویختگان بوو‌بیت. به‌تیه‌ربوونی رۆژگار و له‌م سه‌رده‌مه‌دا به‌شیه‌وی (بوختان، یان، بوه‌گان) ی لێ هاتوه. له‌ درێژایی ناوچه‌ی نارتساری دایه که ئه‌مه‌ش لایه‌نگری ئه‌م زانیارییه‌یه‌ سه‌روه‌مان ده‌کات. هه‌ر چۆن بیت (سرم و تورج) ی ناویستا هه‌رچی و هه‌ر که‌سیک بووین توور و سه‌لمی ناو (خ‌دای نامک) ی په‌هله‌وی و شانامه‌یه. به‌پیتی رووداوه مێژوویییه‌کان و لیک‌چوونی ناوه‌کان ده‌بیت ئاتورنازیرپال و سه‌لم نصر له‌ پاشاکانی ئاتورین.

شانامه‌ دهنوسیت (منوچه‌ر = مه‌نوجیه‌ر) له‌ دایک بوو گه‌وره بوو تو‌له‌ی خوتینی باوکی وه‌رگرتوه. له‌ راستیدا کو‌د‌تاکانی ناو‌خودی ئاشوور فه‌رمانه‌وا‌یی سه‌لم نصریان له‌ناو‌برد و ده‌وله‌تی ئارارات له‌ ده‌رووبه‌ری وان سه‌ری هه‌لدابوو له‌ گه‌شه‌ سه‌ندن‌دابوو. پاشاکه‌یان ناوی (مینواش) بوو په‌لاماری ئاشوورییه‌کانی دا ویلایه‌تی (پارثوا) ی له‌ئێر چنگی ئاسوورییه‌کان ده‌ره‌ینا له‌سه‌ر لوتکه‌ی (کله‌شین) به‌ر‌دیکی تاشراوی داچه‌قاند. هه‌ر به‌مه‌شه‌وه نه‌ه‌ستا خاکی ماننای که‌ له‌ باشووری ده‌ریاچه‌ی ره‌زانیه‌دا هه‌لکه‌ت‌بوو داگیری کرد، له‌و‌یشدا به‌یادگار نووسینیکی به‌جی هیشته‌. له‌ فه‌روه‌ردین

یه‌شتا ناوی ئه‌م پاشایه به (منوش جشر) هاتوه که به‌کوپ، یان به‌نه‌وه‌ی به‌ره‌بابی (ئیری) ئیرج نووسراوه. ناوی به‌مه‌اله‌که‌شیان له‌ ناویستا‌دا به (ئیری‌واه) نووسراوه. که‌ مانای یارمه‌تیده‌ری ئیرانییان ده‌گه‌یه‌نیت. جث. چت. شت. به‌مانای پاشا به‌کارهاتوه. (جث. چه. شه‌ هه‌ر له‌وه‌وه ماوه‌ته‌وه!) . منوش له‌گه‌ل ناوی راسته‌قینه‌ی (مینواش) دا یه‌کن. نازناوی پاشاکانی مادخستریته بوو، که (جشرا) ی ناویستا‌یه.

ئهو هۆزه‌که له‌و ده‌رووبه‌رده‌دا فه‌رمانه‌وا‌ییان ده‌کرد. (ناییری) یان ناو بوو. ته‌نانه‌ت پاشاکانی ئاراراتیش خۆیان به‌ناییری ناو ده‌برد، ده‌گونجیت ئه‌ئیری ناوی به‌مه‌اله‌یه‌کی ئارتساری بیت که له‌ بناغه‌دا ناییری بووه. (ئه‌ئیری یاوه) ش هه‌ر له‌وه‌وه هاتبیت، هه‌ر چه‌نده له‌ پیش مینواش ساردوریس پاشای ئارارات بوو که سه‌لمانصری سه‌په‌می پاشای ئاشووری شکاند له (۸۸۳-۷۷۳ پ. ز) چونکه مینواش له‌گه‌ل زاراوه‌ی (منوش) ی ناویستا‌دا زۆر له‌ یه‌ک ده‌چن سارد و سړی خستوه‌ته ژێر تیشکی خۆیه‌وه.

شانامه‌ دهنوسیت له‌ دوا‌ی مه‌نوجیه‌ر نه‌وزه‌ری کوپی بوو به‌پاشا. ئه‌فراسیابی پاشای تووران هات تاج و ته‌ختی لێ داگیرکرد. نه‌وزه‌ر و سه‌رۆکه‌کانی فارسی به‌دیل گرت و به‌ندی کردن.

به‌پیتی ناوچه‌ی ده‌سته‌لانی فه‌رمانه‌وا‌یی ئه‌فراسیاب، که له‌ باسی سه‌لم و تووردا ئاماژه‌مان بۆ کرد ئه‌م ئه‌فراسیابه‌ش له‌وه‌ ده‌چیت تیگلات پلیسری سه‌په‌م بیت، که له‌ نزیکه‌ی (۷۴۸-۷۲۸ پ. ز) ده‌وله‌تی نو‌ی ئاشووری پتکه‌ینا و سنووری ده‌سته‌لانی خۆی له‌ بانه‌کانی ئیرانه‌وه تاوه‌کو ده‌ریای سپی ناوه‌راست درێژ کرده‌وه له‌ سالی ۷۴۳ پ. ز په‌لاماری مادی دا (۶۰۵۰۰) که‌سی به‌دیل گرت و له‌گه‌ل ئاژه‌لیکی هێجگار زۆردا بۆ ولاته‌که‌ی خۆی برد. دیله‌کانی ره‌وانه‌ی شامات کرد. ئه‌مه‌ش ده‌گونجیت ئاشوور بانی پال بووبیت که له‌ کاتی دواکه‌وتن و راوانانی ئه‌هشه‌ری. چووبیتته ناو خاکی ماده‌کانه‌وه.

بیریس هنری، ناوی یه‌کیک له‌ فه‌رمانه‌وا‌کانی مادی بردوه. که له‌گه‌ل دوو کوپیا به‌دیل گیراون و بردوویانن بۆ نه‌ینه‌وا. مێژووه‌کان دهنوسن: دوا‌ی ئه‌وه پیاوه گه‌وره‌کانی ئیران (زۆزاب) یان کرد به‌پاشا و پینج سال پاشایه‌تی کرد و مرد کوپه‌که‌ی که گرشاسی ناو‌بوو له‌سه‌ر ته‌خت دانیشته.

له‌ سه‌رده‌می سارگۆنی دووه‌مه‌دا پاشای ماننای (ایرانزو = ئیرانزو) ی ناو‌بوو له‌ دوا‌ی ئیرانزو له‌ سالی (۷۱۶ پ. ز) ئه‌و پاشایه که له‌سه‌ر ته‌خت دانیشته ناوی (آزا) = ئازا) بوو، له‌م رووه‌وه له‌وه‌ ده‌چیت (زو-زاب) یه‌ک که‌س نه‌بوو بیت، دوو که‌س

بووبن. که یک له دواى یک بوونه ته پاشا. (نازا) به دهستی دو سهردار به ناوه کانی (بغداتی و میتاتی) کوژرا.

که و ا بیت ده بیت (زو) هک هکیان به ئیرانزو و (زاب) هک هکیان به (نازا) دابنیت له ناویتستاشدا ناوی ئه م پاشایه به (اوزه وه) نووسراوه.

له دواى کوشتنی نازا سارگونی پاشای ناشوور برای نازا (اولوسونوی) له سهر تهختی شاهی دانا. ئه مهش ده بیت به گرشاسی دابنیت.

مفتاح العلوم، گرشاسی به برای زاب داناوه. له دواى ئه مهش ناوی (دیاکو) = که یقوباد) دیته ناو ناوان.

میژووه کان ده نووسن: نو سال دواى ئه وه گرشاسب کوچی دواى کرد ئه فراسیاب دووباره په لاماری ئیرانی دایه وه و ئیرانی داگیرکرد و زنجیره ی پیشدادیان کوتایی هات.

ئه م ئه فراسیابهش هه مان پاشای ناشوور سارگونی دووهه مه. که له سالی ۷۱۵ پ.ز. په لاماری ولاتی مانانی دا که سه رۆکه که یان دیاکو، یان دیاکو بوو گرتی و په وانیه حمص و شاماتی کرد و دووری خسته وه.

ئولوسونوی پاشای مانانی دست نیشانده ی ناشووربوو، له دواى مردنی دانیشتوان له بهرانبهر ناشووردا سهریان بلند کرد له ژیر سهر کردایه تی دیاکو له دژی ناشوور دهستیان به شوړش و بهر بهر کانتی کرد. چونکه له ناو هۆزه کانی زاگرو سدا یه کیه تیبه کی ته و او نه بوو. نه ی ده توانی بهر بهر له شکرى ریکوپیکى ناشوور بگرتیت. به تاقی ته نها بهر ه لستی کرد و له ئه نجامدا به دیل گیرا.

به پیتی سهر برده کی دیکه: دیاکو والی ماندا بوو کوره که ی که ناوی دیوسیس بوو کردی به پاشای ئاراتات. دیوسیس به له شکرى ئاراتات وه چوه نیو خاکی مانانی. سارگون بهر ه و ووی چوو. دیوسیس به دیل گرت.

بابلیه کان ته و او ی تیره و بهر بهر به کانی باکوور تا وه کو که ناره کانی دهریای رهشیان به (اومان ماندا = ئوماناندا) ناو دهر د، میستهر هۆل، ده لیت: «زاراوه ی ماندا نیشانه ی هاویه شی (مادوسیت) ده گه یه نیت. ئه مهش به لگه یه که که ئه وه هۆزانه به ته و او ی هاوئادبوون. یه ک ناویان لی نراوه. هیچ جیاوازیه کی زمانی و نژادی له نیوان ده ولته ته کانی ئاراتات و مانانیی و مادا نه بووه» میژوونووسه کانی وینانی ده لیت: «کی اخسار = که ی ئه خسار) له دواى یه کگرتنی ماد و بابل نازناوی پاشایه تی ئومان - ماندای له خۆی نا. (نیوئیدی) پاشای بابل له نووسراویکدا له

باردی له ناوچوونی نه یه و او ه پاشای مادی به پاشای ئومان - مانده کانی ناساندووه. شانامه ده نووسیت: «که یقوباد له جیای ئه لپورز گۆشه گیر بوو. رۆسته م چوو هینایه وه زالیش به پیتی ریکه و تنی ته و او ی دانیشتووان له سهر تهختی پاشایه تی دابناو کردی به پاشا.»

به پیتی لیکۆلینه وه ی هه موو زاناکان که یقوباد (دیاکو) یه به هۆی تیره و بهر بهر به کانی مادی دانیشتووی سووریه که له وه ده جیت میتانییه کان بن، بوونیان له و ناوچانه ی تیگلات پلیسری سیهه می پاشای ناشوور باسیان لیه کردووه هه لته اتوه بو ناو نه ته وه که ی خۆی، دانیشتوانیش به رای گشتی هه لیان بژارد و کردیان به پاشای خۆیان. ناوی ئه م پاشایه له ئاوتستادا به (کوات) هاتوه که به قوباد خوتنراوه ته وه زاراوه ی (کوات) له بهر کاره یانانا پیچه وانیه ی زاراوه ی (دیکو) یه یانی (دیاکو، دیکو) به پیچه وانیه بیخوتینه وه نه کاته (کوژد - کوات، قوباد) (کی = که ی) له زمانی په هله ویدا یانی گوره، به ده سته لات، زۆردار، ئه مرۆکه ش کورده کان زاراوه ی (کا) یان کاک ده خه نه سهر ناوی پیوا گه و رانی خۆیان وه کو، کابرا، کاک ئه حمده، کاعه لی.

که یقوباد به نه وه ی نه و زه ری کوری مه نوچیهر ناسراوه. چونکه دیوسیس پاشای ئاراتات بوو، به له شکرى ئاراتات وه په لاماری باشووری دا. به پاشماوه ی مه نواشی پاشای ئاراتات ناسراوه. دووباره ش ده گونجیت له بناغه دا ههر له یه ک بنه مالته ش بووبن چونکه له نیوان ئاراتاتییه کان و مانانییه کاندا جیاوازی نه بووه. پاشای ئاراتات له سه رۆکه کانی مانانییه کان بووه.

هه رودوت ده لیت: «کابرایه کی دانیشتووی دیتات ناوی (دیکوس) دیجوس بوو له بهر ژه و هندی ناشتی و ته یای نیوان خه لکی ده پرسیه وه و ده مرست بوو، چاره سهر و ناو بژیوانی نا کوکییه کانی نیوان دانیشتوانی ده کرد، له بهر ئه مه فریای کاره کانی خۆی نه ده که وت. وازی له ناو بژیوانی دانیشتوان هینا به مهش دزی و رتگری په ری سهند، له سالی (۷۰۵ پ.ز) دانیشتوان به کۆمه ل ناویراویان کرد به پاشای خۆیان.

هه ندیک له زاناکان وشه ی دیاکو یان به زاراوه یه کی ئازانیک داناوه. له هه مان کاتدا زاراوه کانی، دیک، دیاکو، دیجو، له زمانی په هله ویدا به مانای سه رۆک و گه و ره و خاوه ن ده سته لات هاتوه.

ئه لمانییه کانیش خۆیان به نه وه ی (دویج، دوچ) ده خوتینه وه. که ده گونجیت مانای گه و ره یی بدات به ده سته وه. دووریش نییه که زاراوه ی دیاکو سهر به زمانی کۆنترین دانیشتوانی زاگرو س و گۆتیبه کان بیت.

بۆ يەكەم چار ناوی نامادی و پارثا له سالی ۸۳۷ پ.ز له نووسراوه کانی سهلم نصری پاشای ئاشوردا نووسراوه. زاراوهی ماد له زمانی هۆزه چۆربه چۆره کاندای (ماد، مد، میدیا، مید، نامادی) به کار هاتوووه.

بروسی، میژوونوسی کلدانی دهنوسیت: «له سهرده میکی گه لیک کۆندا نه ته وهی ماد بابلیمان داگیر کردوه. ماوهی ۲۲۴ سال له بابل دا فرمانپه وایییان کردوه. دووباره هه ره ئه م میژوونوسه که پیشه وایه کی ناسراوی کلدهش بوو زه رده شت به سه ره ئه لقه ی زنجیره ی ماد نژادان ده زانیت که له ساله کانی (۳۰۰-۳۳۰ پ.ز) له کلدهدا فرمانپه وایبوون. چونکه خۆی کلدانی بووه و له سهرده می هاخامه نشیبه کاندای ده ژیا بێ گومان ماده کانی باش ناسیوه.

مادیسون - غرایتی خۆره لاتناس، ماده کانی به دانیشتیوانی کۆن و په سه نی زاگرو س ناسیوه و له شه ش هه زار سال پ.ز له مادستاندا ده ستیشانی کردوون. میرزا عه باس خان اقبال. له میژووه که ییدا نووسیویه تی (مادی) له سهرده می حامورایییدا له نیوان دوو رووباردا. ناسراوون، له و رۆژگاره دا کلدانییه کان ئه سپی چاکیان له نه ته وهی ماد، ده کپی و بۆ ولاتی خۆیان ده برد.

ده مرکانی میژوونوسیش دهنوسیت: هۆزی ماد دوو هه زار سال پ.ز له قه فقاژه وه هاتوون، له به ره ئه وهی ده لته تی به هیزی ئارات له سه ره پتگایاندا بووه. نه یانده توانی له گه ل ئه وه ده لته تدا ناکۆک بن به لای خۆره لاتا تپه پین. کۆنترین هۆزیک که له زاگرو سدا نیشته جی بوون و میژوو لیبانه وه ده دویت و ده لیت هه مان گۆتیه کانن که له کۆندا له باکووری عیلام تا کو ناطنه ناوچه په کی فراوانیان داگیر کردبوو. ته نانه ت له سهرده می کیشدا سو مه ریان داگیر کردبوو. له سه ره تای سه ده ی ۲۶ ی پ.ز ئاکاد، سو مه ر، عیلامیان داگیر کردبوو. ۱۲۵ سال له بابلدا فرمانپه وایبوون. به پیتی و ته کانی ده مرکان دوو هه زار سال پیش زایینی کۆسییه کان و کاسییه کان بوون که له قه فقاژه وه هاتبوون، له به ره ئه مه به پیتی و ته کانی لی کۆله ره وه کان و میژوونوسانی سه ره وه ماده کان له نه وهی گۆتی و کۆسییه کانن. به نده ش له سه ره ئه و باوه رهم که ماد و گۆتی، هاو نژادان. له ته وراتا ماده کان به نه وهی (یافت) و پاشماوهی مادانی نووسراون.

قاموس کتاب مقدس. له دانان و وه رگی رانی (میسه ته ر هاکس) ی ئه مریکی که نه خشه ی ناوچه و دانیشتیوانی دوا ی تۆفانی تپدایه. له وه نه خشه یه دا له که ناری باکووری ده ربای سووردا ناوچه په ک به ناوی (مدیان) نیشان دراوه که له نزیکه خۆره لاتی که نداوی عه قه به دایه و (المدیانین) نووسراوه. به به نی حامی ناساندوه و

عیلام، ئاسور، عه ره به کانی بنی سام و شه نگاری (۱۰) له ده وریه ربای بابل و کوشی له دوو شویندا نیشان داوه و. په کتیکیان له باکووری عیلام ئه وی تریان له خۆرئاوای ده ربای خزر و ئه وانیشی به به نی حام نووسیوه له ده فی کتیه که شدا مدیانی به په کتیک له نه وهی ئیبراهیم و له ژنه که ی که ناوی قظوره بوو داناوه، پیدایش (۲: ۴، ۵) ده لیت اسماعیلیان، له دانیشتیوانی مدیان بوون.

له نووسراوه کانی ئاشور که له سهرده می تیگلات پلیسری سیته مه دا نووسراوه و به جی ماوه ناوی ویلایه تی پارثا و شاری زاگرو تی و ماده گه وه و به هیزه کان و سه ره مینی نیشاییه کانیش به رچاو ده که ون.

له ۸۴۶-۷۲۸ پ.ز پاشایه کی دیکه ی ئاشور (شمش - اداد) ییش ناوی مادی بردوه ۸۲۴-۸۱۳ پ.ز.

لیرده دا زاگرو تپیه کانی به مادی گه وه و به هیز ناو ده بات سه ردارای میتانی. له کودتایه کی ناو خۆدا پاشای مانائی که (نازای) کوشت، له دانیشتیوانی زاگرو تی بوو. ئه وانه له گه ل مانائییه کاندای یه ک نه ته وه بوون. که کودتاکه ی ناو خۆیان به رتپه برد. گه لیک پت ده جیت زاگرو تپیه کان کۆنترین هۆزی زاگرو س بووین، ناوی زاگرو سی و زاگرو تپیان له یه کتر وه رگرتپیت.

هه ندیک له میژوونوسه کان ئه م هۆزه یان به ساکارتی خۆپندوه ته وه، و به کورتپیه کانیان زانیون. که له ده وریه ربای هه ولیر و که رکوک نیشته جی بوون.

له سه ره وه و قمان له ناوه راستی هه زاره ی دووه می پ.ز. ده لته تی میتان له شپه وه دا له وه ده جیت (مید) بیت له ناوچه کانی ژوو رووی دیجله و فوراتدا و له باکووری جزیره دا ده رکه وتوون. به به ره ی سو یار و گۆتی و کۆسییه کان ناسراوون.

میژووی مشیر الدوله دهنوسیت:

له سه ده ی هه شته می پیش زاینیدا (میداس) ناوتیک له (لیدییه) دا فرمانپه وای بوو. له میژوودا به میتانی و موشکیش ناویان براوه. له ده وریه ربای ۷۷۰ پ.ز ئه م پاشایه له گه ل سه رۆکه کان و پاشای ئاراتدا یه کیان گرت و جه نگییان له گه ل سارگۆنی دووه می پاشای ئاشور به رپا کرد. سنووری لیدییه یان گه یانده ده ربای ره ش - مه رمه ر - ده ربای سپی له خۆره لاتیشه وه گه یشتبوونه قزل ئیرمق هه ندیک له و باوه رده دان که ولاتی (اوراترو، یان، وان) له م له شکرکه شپیه دا به شیکه له شکره ی ماد بوون.

لیرده دا سه ره ربای ئه وه ش که یه کیتی مووشه کییه کان و میتانییه کان درده که ویت ده سه لاتی ئه م هۆزه به سه ره ده سه لاتدارانی لیدییه و دۆستی و ئارات - میتانیان و

نارارات - ماد نیشان ددهات.

ئەوێی که نووسراوه لەم لەشکرکێشییەدا دەولەتی وان بەشێک بووه له ماد له و سەردەمەدا هیشتا دەولەتی ماد ئەو هیز و دەستەلاتە پەیدا نەکردبوو مانائییەکان بوون، که پاشاکانیان لەگەڵ پاشاکانی ناراراتدا له یەک بەرەباب بوون. تیگلات پلیسری سێهەم له بارە بوونی تیرە و بەرەبابەکانی مادەوه له ناوچەى سووریەدا دواوه. ئەوانه له بەرەبابەکانی میتانییەکان بوون. که پاشای ئاشوور بەمادی زانیون، ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردهخات که له نیوان میدومیتاندا جیاوازی ڕەگەزاییەتی نەبووه. دەش گونجیت زاراوی ماد، یان مید له میتانەوه هاتییەت وەرگیراییت.

ئاسار هادوونی پاشای ئاشوور له نووسراویکی خۆیدا فراورتیس که نازناوی خشتیته بوو بەزمانی خۆیان بەکشتاریتی خۆیدووتهوه به سەرۆکی شاری (کارکاشی) نیشان داوه زاناکان شاری کارکاشییان بەشاریکی ولایەتی کوسی و له ناوهندی زاگرس داناه (۱۱).

له نووسراوهدا دەردهکهوێت که کشتاریتی لهگەڵ ئەندامانی نەتەوهکەى خۆیا یانی مادەکان، پەلاماری شارەکانی ئاشووری داوه. چونکه سەرۆکی شاری کارکاشی بووه، دیاره دەستپێوەندەکانی و لەشکرەکەشی له کۆسییەکان بوون. که پێیان دەوترا ماد. هەموو ئەم بەلگانه ئەوه نیشان ددهن. که مادەکان له کۆسییەکان، کۆسییەکانیش له گۆتییەکان و یەک نەتەوهن. له دوایدا بەهەموویان دەوترا کورد.

مادەکان بەدوو ناوچەدا دابهش بوون،

۱- مادی بچووک که نازربایجانی ئیستایه ئەستراپۆن له کتیبی ۱۱ و له بەشی ۱۳دا دەنوو سیپت مادی ئاترۆپاتین تاکو سەردەمی هیرشی مەكدۆنى بەشێک بوو له مادی گهوره. (ئاترۆپاتس)ی والی نهی هیشت ئەم ناوچەیه بکەوێتە ژێر دەستەلاتی مەكدۆنییەکانەوه. له بەرانبەر ئەم کارەیا ناوی پاشایەتی لێ نرا بەم هۆیەوه ناوچەى دەولەتەکەى ناونرا (ئاتورپاتگان) که بەتێسپەرپوونی ڕۆژگار بوو بەنازربایجان.

۲- مادی گهوره. بریتییە له ناوچە کوردنشینەکانی ئەمرۆکە، که بریتی بوو له ئاراک و ئەسفهان و ڕەى و خۆزاسان و مازەندەران و خوزستان و لوپستان.

۱- بوزەکان Les doses

۲- پارتکنەکان Les partacehes

۳- ئەستروخانەکان Struchats

۴- ئاریزانتەکان Les arizantes

۵- بودینەکان Les lodiens

۶- ماژ Les mages

هەرۆدۆت ناوی شەش تیرەى مادی بەم شێوه باس ددهات.

بەپێى هەندى مێژووی دێرین بووزەکان له عیراق و پارتاکنەکان له شاری ڕەى و کەناری دەریای خزر ئەستروخانەکان له مەرووخوازرم و ئاریزانتەکان له نازربایجان و ئاوهرۆگەى رووباری ئاراس و بۆ دینەکان چون بۆ هیندستان و ماژەکانیش پێیان دەوترا (مع = موغ) و ماگوش له کوردستانی ئیستادا نیشتهجی بوون.

هەرۆدۆت له باسی لەشکرکەشییەکانی داریوشدا بۆ سەر ولاتی سکاگان لەگەڵ تیرەى بۆدینەکاندا که لەناو سکاگاندا بوون ئاماژەیان بۆ ددهات. له لایەکی دیکەشەوه دەلێت بۆدینەکان چون بۆ هیندستان. له باسی گۆتییەکاندا نووسراوه ناوی بنەمالەى (بودا) گوتم بووه، نووسراویکی ئاسۆکای پاشای هیند که لەنیوان ساڵەکانی ۳۶۰ و ۲۲۳ پ.ز دا فەرمانرەوا بووه دۆزراوهتەوه که کۆچی دواى بودای له ساڵی ۴۸۰ پ.ز نیشان ددهات. بەم پێیە حەزرتی بوودا له دواى فەرمانرەواى مادەکان بووه بەپێغەمبەر دوور نییە بۆدینەکان ماد بووین. بەرەو هیندستان ڕۆیشتین. مادەکانیشیان بەنەوهى گۆتییەکان زانیوه لەوانەیه بۆدینەکان بەچەند دەستەیهک دابهش بووین. دەستەیهکیان بۆ هیندستان و دەستەیهکی دیکەشیان بۆ ناو سکاگانى تورکییه ڕۆیشتوون.

بۆ نمونە (درۆپیک)ەکان که له هۆزی سکاگان بوون له نزیکى دەرباچەى ئورال دەژیان هەرۆدۆت بەتیرەیهکی فارسی کۆچەری داناون وا دەردهکهوێت که ئەم هۆزەش بوون بەدوو بەشەوه (دالین = داین)ەکانیش هەر بەم شێوهیه؟!...

کنتزیاسی مێژوونووسی یۆنانی ماوهیهک له دەرباری ئاردهشیری دووهەمی هاخامەنشییەکاندا پزیشک بوو ناوی پاشاکانی مادی بەم شێوهیهی خوارەوه تۆمار کردووه.

۱- ئارپاکیس ۲۸ ساڵ پاشایەتی کردووه

۲- مانداکس ۵۰ ساڵ پاشایەتی کردووه

۳- سوسار مس ۳۰ ساڵ پاشایەتی کردووه

۴- ئارتیاس ۵۰ ساڵ پاشایەتی کردووه

۵- اربیانس ۲۲ ساڵ پاشایەتی کردووه

- ۶- تارسپوس ۴۰ سال پاشایه‌تی کردووه
- ۷- تارته‌نس ۲۲ سال پاشایه‌تی کردووه
- ۸- تارتی بارنس ۱۴ سال پاشایه‌تی کردووه
- ۹- تاستی براس ۴۰ سال پاشایه‌تی کردووه
- ۱۰- ئه‌سپنداس ۳۵ سال پاشایه‌تی کردووه
- ۱۱- تاستیاگس ۳۵ سال پاشایه‌تی کردووه

کنتزیاس ده‌لئیت: «ناوی تاخرین پاشای ماد (اسپرس = ئه‌سپرس) و نازناوی تاستیاگس بووه. به‌لام به‌پیتی نووسینه‌کانی هه‌رۆدۆت ژماره‌ی پاشاکانی ماد چوار پاشا بوون و ناوه‌کانیان به‌م شپوه‌یه‌ی خواره‌بووه‌یه.

- ۱- دیوکیس ۵۰ سال پاشایه‌تی کردووه ناوی ئه‌سلئی دیاکۆیه
- ۲- فراورتیس ۲۲ سال پاشایه‌تی کردووه ناوی ئه‌سلئی فره‌وه‌رتیشه
- ۳- سیاکزار ۴۰ سال پاشایه‌تی کردووه ناوی ئه‌سلئی هۆخشته‌ره
- ۴- تاستیاز ۲۳ سال پاشایه‌تی کردووه ناوی ئه‌سلئی (؟)

جیاوازی ژماره‌ی پاشاکانی ماد له‌لایهن هه‌رۆدۆت و کنتزیاسه‌وه، له‌وه‌وه هاتووه که کنتزیاس ناوی سه‌رۆک هۆز و ده‌سته‌لاتدارانی ماده‌کان و هه‌روه‌ها ده‌شگۆنجیت پاشاکانی ماننای و ئاراراتیه‌کانیشی به‌ ناوی پاشاکانی ماده‌وه تۆمار کرد بیت. بۆ نمونه سارگۆنی دووه‌م له‌ لیسته‌ی باجده‌ره‌کانی خۆیا، ناوه‌کانی ئاریاک، ئارتیک، و مانداکسی تۆمار کردووه. له‌وه‌ ده‌جیت ئه‌مانه له‌ بنچینه‌دا، ئاریاکس و ئارتیاس و مانداکسی کنتزیاس بن. که هه‌ر سیتیکیان له‌ یه‌ک کاتدا و له‌ ناوچه‌کانی خۆیانا فه‌رمانه‌وه‌بوون.

هه‌رۆدۆت ده‌نووسیت ماده‌کان له‌ کۆندا به‌هه‌موویان ده‌وترا ئاریان به‌لام له‌ کاتی‌کدا که گه‌یشتنه ئاتن له‌لایهن ئارییه‌کانه‌وه ئه‌م ناوی ئاریانه گۆرا به‌ماد(۱۲).

***

لیته‌دا ده‌پرسین جیگه‌ی سه‌رسورمانه که نه‌ته‌وه‌یه‌کی گه‌وره به‌وه هه‌موو گه‌وره‌یی و شکۆدارییه‌وه چۆن وای لێ هات، که به‌یه‌ک‌جاره‌کی له‌ شانۆی میژوودا بزر بووه. به‌وه ئه‌ندازه‌یه ناوه‌ک‌ه‌شی فه‌رامۆش کراوه له‌ شانامه‌شدا ناوی ئه‌م نه‌ته‌وه‌یه نه‌براهه، ئیمپۆکه‌ش ته‌نانه‌ت یه‌ک به‌ره‌بابی نادۆزرتیه‌وه. که به‌ناوی ماده‌وه ناو بیریته و ناسراو بیت. له‌ کاتی‌کدا نه‌ته‌وه هاوسپیکانی ماد وه‌کو تاشووری و کلدانی ئه‌رمه‌نی، و فارسی، زۆروکه‌م ناویان هه‌یه و هه‌ن به‌ناوه‌ کۆنه‌کانی خۆیانوه ناوده‌برین. له‌گه‌ڵ

ئه‌وه‌شدا که تاشووری و کلدانی له‌پیش ماده‌کانه‌وه له‌سه‌ر شانۆی پامیاری ده‌رکران؟!... دووباره چۆن بوو که له‌ ته‌واوی نیشتمانی ماددا به‌تایبه‌تی له‌ ناوه‌ندی مادستاندا نه‌ته‌وه‌ی کورد په‌یدا‌بوو؟ ناوی ماد له‌ بۆته‌ی خۆیدا توایه‌وه. به‌بێ ئه‌وه‌ی که مادستانی پیتی و ترابیت کوردستان ولاتی ماد له‌ دوا‌ی یزربوونی ناوی ماد، له‌ سه‌رده‌می ساسانییه‌کاندا (مای) بوو له‌ دوا‌ی بلا‌بوونه‌وه‌ی ئیسلامه‌تی پیتیان ده‌وت (ماه) له‌ دوا‌شدا ناو‌نرا کوردستان.

له‌ سه‌ره‌وه‌ پرومان کرده‌وه که بۆ یه‌که‌م جار زاراوه‌ی کاردا، له‌ ده‌وره‌یه‌ی جوودی په‌یدا‌بوو، به‌نژادی گۆتی، (جوتی - guti) ناسراوه.

له‌ سه‌له‌کانی ۱۰۹۸ - ۱۰۶۸ پ.ز تیگلات پلیمیری تاشووری ناوی تیره‌ی (کورطیه) ی له‌ چیاکانی (نازو - حازو) ی صاصوانی ئه‌مرۆکه‌ بردووه. هه‌روه‌ها (قرالی توکولتی ئینورتا) ش زاراوه‌ی گۆتی به‌ (کورتی) خوتیندووه‌ته‌وه.

کارده‌کان جه‌نگیان له‌گه‌ڵ گه‌زنه‌فۆن کردووه. له‌ جه‌نگی ئه‌سکه‌نده‌ر و داریوشدا به‌شدارییان کردووه. هه‌مووشیان له‌ ناوچه‌کانی ژوورووی دیجله و فوراتدا نیشته‌جی بووبوون. ده‌وله‌ته‌کانی ناپیری، و موشکی، خالدی، میسانی، هانی گالباریت، یان پینکه‌یتنابوو. له‌ دوا‌شدا میژوونووسه یونانییه‌کان زاراوه‌ی (کورتی) یان له‌ نیتوان ناوچه‌ جوۆره‌جوۆره‌کانی ئیراندا باس کردووه و به‌کاریان هیناوه له‌ فارسدا، مادی گه‌وره‌یان به‌نازریایجان، که‌ناره‌کانی باشووری ده‌ریای خزر، و ئه‌رمه‌نستان، نیشان داوه.

ئه‌سترابوون ده‌لئیت: «پیاوانی، ئه‌مرده‌کانی فارس ئه‌و تیرانه‌ی که له‌ ئه‌رمه‌نستاندا نیشته‌جی بوون و تاوه‌کو ئه‌مرۆکه‌ش هه‌ر ئه‌م ناوانه‌یان پاراستووه. هه‌ر هه‌موویان له‌گه‌ڵ چپانشینه‌کانی ئاترۆپاتین له‌ یه‌ک نژادبوون. دووباره ناوبراو شوینی کۆرتیه‌یه‌کان به‌به‌شیک و ولاتی پانوپۆری ماد نیشان ده‌دات. له‌ شوینیکی دیکه‌شدا ده‌لئیت: ناوچه‌ی باکووری ئاترۆپاتی، کویتستانیکی سارد و سه‌خته. له‌ شوینه‌دا بیجگه له‌ تیره کویتستانیه‌کان، که‌سیکی دیکه‌ی لێ نییه کادۆسییه‌کان، ئه‌مرده‌کان، تاپووره‌کان، کۆرتیه‌یه‌کان، هه‌موو ئه‌م تیرانه به‌ریگری و چه‌ته‌یه‌یه‌وه خه‌ریکن. له‌ دانیشتوانی بوومی و کۆچه‌ری پینکه‌هاتوون، که به‌ناره‌زووی خۆیان هاتوونه‌ته ئه‌و شوینه.» ئه‌م تیرانه‌ی ناومان بردن له‌ناو هه‌موو چیاکانی زاگرووس و (نیفاتس) دا په‌رشو بلا‌و بوونه‌ته‌وه. (نیفاتس به‌باکووری جزیره ده‌لئین.)

مامۆستا ره‌شید یاسمی ده‌نووسیت سه‌لمینراوه که هه‌م له‌ رووی شوین جیوه هه‌م له‌ رووی زمان و رووداوه میژوویه‌کانه‌وه، کورد به‌شیکه له‌ ماد و هیج به‌لگه‌یه‌کی به‌هینز

بۆ جیاکردنه‌وه‌ی کورد و ماد له یه‌کتیری له‌به‌رده‌ستا نییه.

تاریخ قدیم ایران ده‌نوسیت: ماد بریتییی له هۆزه‌کانی کورد (دیالمه) ش ههر له‌وانه. پرۆفیسۆر سایش له ئەنجامی توێژینه‌وه و به‌دواداچوونه‌کانیا ده‌لێت: «ماده‌کان ئەژدادی هۆز و به‌ره‌بابه‌کانی کوردن، نیشتمان‌ه‌که‌شیان له باکووری سووریه‌وه تا ده‌ریای خزر درێژ ده‌بۆوه.

له سه‌رده‌می هاخامه‌نشییه‌کاندا ئەم نه‌ته‌وه‌یه هه‌شتا ههر به‌ماد ناو ده‌بران.

له دوا‌ی ئەسکه‌نده‌ر هه‌ندێ جار له باتی ماده‌کان له مادستاندا له باره‌ی چالاکییه‌کانی (کۆرتی) یه‌کانه‌وه دواون.

له کتیبی (ادبیات مزد یسناپشته‌ها) له به‌رگی دووه‌مدا هاتوه.

«زاراوه‌ی ماد له کتیبی په‌هله‌وی ئارده‌شیری بابه‌کاندا ئەم زاراوه‌یه به‌هه‌مان شیوه‌ی دێزینی هاخامه‌نشی به (مادیك = ماد) نووسراوه. له کتیبی ناوبراودا چه‌ند جار له باره‌ی پاشایه‌کی کورد مادیك نووسراوه. نه‌یاریکی ئارده‌شیری بابه‌کان بووه. له سه‌رده‌تاوه ئارده‌شیری شکاندوه، و هه‌له‌هاتوه. له دوا‌ی ماوه‌یه‌ک دووباره ئارده‌شیر له‌شکری پێکه‌وه ناوه. به‌چوار هه‌زار چه‌کداره‌وه له‌ناکاوه له شه‌ویکه‌دا به‌هه‌زاران که‌سی له کورده‌کان گوشت و کۆمه‌لێکیشی لێ بریندار کردن و به‌دیلی گرت. پاشا کورده‌که و کورده‌کانی و براکانی و ده‌ست و پێوه‌نده‌کانی‌شی له‌گه‌ڵ خزم و که‌سه‌کانیا و تالانیکێ زۆردا گرت و په‌وانه‌ی ناوچه‌ی فارسی کردن.

زاراوه‌ی (مادیك) ی په‌هله‌وی له زمانی عه‌ره‌بیدا بووه به‌(ماهی) له کتیبی جوگرافیا ناسه‌کانی ئێرانی و عه‌ره‌بی له سه‌ده‌کانی ناوه‌راستا به‌زۆری به‌ناوی (ماه) به‌رچاومان ده‌که‌ویت. به‌لام له فراوانی ئەو ناوچه‌یه که‌م کراوه‌ته‌وه و به‌به‌شیکێ ناوچه‌ی خۆرتاوا‌ی ئێرانیان ده‌وت.

(ویس) ی کچی قاروون شا و، شازنی (شهر) و خوشکی و برو، ژنی شاموئه‌به‌د دۆست و خۆشه‌ویستی (رامین) ی برای موئه‌به‌د پاشای ولاتی (ماه) بوو قاروون له ولاتی ماد پاشایه‌تی ده‌کرد»

ناوبردنی پاشای کورد به‌مادیك له‌لایه‌نی ئارده‌شیری بابه‌که‌وه هه‌یج گومانیک له مه‌سه‌له‌ی ماد و کوردا ناهه‌تێته‌وه. ده‌گوتی ماد ناوی بنه‌ماله‌ی پاشایانی وه‌کو هاخامه‌نشی و ساسانی و ئەشکانی زاراوه‌ی (کورت) ییش کوردیش ناویکی ئەسلی گه‌وره‌ترین به‌شی نه‌ته‌وه بوویت.

ویکتور لانکلو، نووسینه‌کانی میژووناسانی ئەرمه‌نی کۆکردوه‌ته‌وه و ده‌لێت: «مادی

به‌زمانی ئەرمه‌نی (ماری) پی ده‌لێن، پاشماوه‌کانی ئەژده‌هاکی ئاخیرین پاشای ماد به‌زمانی ئەرمه‌نی (ویشتابازونک) ی پی ده‌لێن. که مانای (ئه‌ژده‌ها زاده‌کان) ده‌گه‌یه‌نیت؟! ... ماره‌کانی ئەرمه‌نستان هه‌مان هۆزی (مرد = مه‌رد) ی مرده‌کانی ئەستراپوونه که له هه‌موو شوێنیکدا له گه‌ڵ کۆرتیه‌کاندا ناوی بردوون. به‌یه‌ک نژادی داناون. چونکه ماده‌کانیش له‌گه‌ڵ ئەو تیرانه‌دا هاوئژاد و هاوزمان بوون ماره‌کانیشیان ههر به‌ماد خۆیندوه‌ته‌وه. یان ماده‌کان ئەو تیرانه‌یان پێک ده‌هێنا.»

یولیپ، میژوونوسی یۆنانی نزیکه‌ی ۲۰۰ سال پ.ز ناوی کورتی له‌دوا‌ی توکولوتی اینورتای پاشای ئاشورووه بردووه، ناوبراوه له کتیبه‌که‌ی خۆی داده‌نوسیت: (مولون) ی والی ماد له دژی ئانتیوکۆسی پاشا شوێشی به‌ریاکرد. ویلایه‌تی بابلی داگیر کرد و سه‌ربه‌خۆیی خۆی راگه‌یاندا. سه‌رده‌ره‌کانی ئانتیوکۆسی شکاندبوو، کاتیک هه‌والی گه‌یشتنی پاشای به‌که‌ناره‌کانی فورات بیست له ترسی ئەوه‌ی نه‌وه‌کو رینگای مادی لێ بگیریت. پرديکی له‌سه‌ر رووباری دیجله دروست کرد مولون له دانیشستوانی بابل و خوزه، که تازه هه‌نابوونیه‌ ژیر رکیفی خۆیه‌وه دلنیا نه‌بوو، ته‌نها پشته‌ی به‌هۆزی کورتی gyrti ده‌به‌ست که له به‌رده‌قانی هاوئێتتا چالاک بوون گه‌زنه‌فۆنیش کورده‌کانی به‌به‌رده‌قانی هاوئێژی چالاک ناوده‌بات. مولون سێ نه‌ته‌وه له‌ژێر فه‌رمانیا بوون. که بریتی بوون له بابلی، مادی، خوزستانی، به‌پیتی و ته‌کانی (پولین مولون له دانیشستوانی بابل و خوزستان دلنیا نه‌بوو، ته‌نها پشته‌ی به‌هۆزی کورتی به‌ستبوو، لێره‌دا (پلیب)! له‌باتی ماد کورتی به‌کار هه‌یناوه. کورتیه‌کانی‌شی نه‌ک به‌ته‌نها تیره‌یه‌ک به‌لکو به‌یه‌ک نه‌ته‌وه‌ی داناوه ده‌رده‌که‌ویت که زاراوه‌ی ماد له دوا‌ی ئاوابوونی رۆژگاری ده‌سته‌لانداری ماده‌کان ناوی جوگرافیا‌یی ناوچه‌یه‌ک بوویت. که به‌پیتی تپه‌ریبوونی رۆژگار بووه به‌(ماد) (ماه) سه‌ره‌رای ئەمه‌ش پێویسته له ده‌وره‌یه‌ر و لایه‌نه‌کانی دیکه‌ی ئەم مه‌سه‌له‌یه بکۆلینه‌وه، له‌و ناوچه‌یه‌دا که ناوی کاردۆ و کورگیه‌مان باس کرد له‌پیشه‌وه کۆرتیه‌کان و له دوا‌یدا تیره‌کانی گۆتی و سوێاری و موشه‌کی و نایری و میتانی و خالیدیه‌کان خاوه‌نی ده‌سته‌لات بوون گه‌لێک به‌سام و به‌رحه‌سته بوون. ته‌واوی کوردستانی باکووریان له‌ژێر ده‌ستابوو. ده‌وله‌تی میتانی و ماد له‌ناو هۆزی کۆسییه‌کاندا دروست بوون و رِسکان. تابلۆیه‌کی سه‌رده‌می ده‌وله‌تی (لوگال ئاندره‌موندو) که په‌یوه‌ندی به‌هه‌زار سال پ.ز وه هه‌یه ده‌ژاراوه‌ته‌وه، سوێاریه‌کانی به‌سوییر ناوبردوه. ئاسووریه‌کانیش به‌(سوێارۆ) ناویان بردوون. سنوره‌کانی‌شی له باکووری عیلامه‌وه تا چیبای ئامانوس که له ئاتنه‌دا‌یه درێژ بووبوه. ئەم ناوچه‌یه.

به‌دريژایی چندین سده گوتیبیه‌کان تیا یا فرمانره‌وابون. هر له‌بهر ئه‌مه‌شه که هه‌ندیک له کارناسان زاروای (سواری) یان به‌ناوی جۆگرافیایی ناوچه‌که یان زانیوه. دانیش‌توانی ناوچه‌که‌ش گوتیبیه‌کان بوون. پروفیسۆر سپایز، له کتیبی هۆزه‌کانی میژۆپۆتامیادا به‌ه‌لگه سه‌لماندوو‌یه‌تی، که نه‌ته‌وه‌ی کورد له نژادی گوتیبیه‌کانه. نیشتمانی ده‌وله‌تی میتانی ناوچه‌کانی باکووری دیجله و فورات بوو. که میتانییه‌کان له پیش ریک‌خستنی ده‌وله‌ته‌که‌یانا و له دوا‌ی له‌ناوچونیشیان هۆزه‌کانی کاردۆ و کورتیبیه و هاو‌نژاده‌کانی دیکه‌شیان له‌ویدا نیشته‌جی بوون. هه‌رچه‌نده هه‌رودوت (سیرتی) به‌کان که له‌گه‌ل کۆرتیبیه‌کاندا یه‌کن به‌یه‌ک‌یک له هۆزه‌کانی فارسی داناه. له کاتیکدا که شوینی دانیش‌تانی ئه‌م کۆرتیبیه‌کانه خۆره‌له‌تی ئیران بوو. گه‌ل‌یک‌یک له پارسه‌که‌نه‌وه دووربوون. به‌پێچه‌وانه‌وه له‌ناو سنووری فرمانره‌وایی ماده‌کاندا بوون، راسته که به‌شیک‌یک کۆرتیبیه‌کان له‌ناو فارسه‌کاندا بوون. له هه‌مان کاتیشدا له ئه‌رمه‌نستان و مازنده‌ران و نازربایجانیشدا به‌ئه‌ندازه‌یه‌کی زۆر له‌و شویتانه‌دا هه‌بوون، ناوه‌ندی سه‌ره‌کیان مادستان بوو.

استرابون له کتیبی ۱۱ و به‌شی ۱۳ دهنووسیت: «به‌تایبه‌تی فارسه‌کان به‌شیک‌یک زۆریان له که‌ناری ده‌ریای (ئه‌ریتره = که‌نداوی فارس) بوون تا ئه‌و کاته‌ی که ده‌وله‌تی ماد کۆتایی پێ نه‌هاتبوو په‌لیان بۆ هه‌یج ناوچه‌یه‌کی دیکه نه‌ده‌هاویشت.

له بناغه‌دا هه‌رودوت (دروپیک) ده‌کان که له سکا‌کان به‌تیره‌یه‌کی فارسی زانیوه و شوینی نیشته‌جی بوونیان له‌ده‌ه‌وره‌یه‌ی ده‌ریای ئۆرال بووه. هه‌روه‌ها (دا‌این = دا‌ین) ده‌کانیشی دووباره به‌تیره‌یه‌کی فارسی داناون. له بناغه‌دا ئه‌وانیش له سکا‌کان بوون. له باشووری ده‌ریای خزردا نیشته‌جی بوون. بۆ دینه‌کانیشی به‌ماد زانیوه. ناوی ئه‌م تیره‌ش له کاتی له‌شکرکیشیه‌کانی داریوشدا بۆ سه‌ر تورکییه دووباره له‌ناو سکا‌کاندا به‌رچاو ده‌که‌ویت، ئایا ده‌گۆنجیت که مادی و کۆسی و میتانی که ئه‌ژدای کورده‌کانن، له نه‌وه‌ی تیره‌یه‌کی فارس و له بناغه‌شدا له سکا‌کان بوون؟. له پۆژگاری دیریندا سنووری سکا‌کان به‌خۆره‌له‌تی تورکستان و مه‌غولستان باشووری ئه‌فغانستان (ئیرانی ئه‌مرۆکه) و خۆرتا‌وای ده‌ریای مازنده‌ران نیشاندراوه له راستیدا تاوه‌کو چیا‌کانی طوروس درێژبوویه‌وه. ئیرانی ئه‌مرۆکه‌ش و هه‌م بێجگه له (سۆزی) ده‌کان - خوزستان - ناوچه‌ی داگیرکراوی ئه‌م هۆزه‌بوون تیره‌کانیان به‌ناوی خۆبانه‌وه فرمانره‌واییان ده‌کرد. میژووی (ایران باستان) دهنووسیت: «به‌پیتی هه‌و‌لیک که له میژوونووسانی یۆنان و رۆمه‌وه پیمان گه‌بش‌تووه. ماده‌کان خۆیان به‌خزمانی

(سه‌رم‌ت) ده‌کان داده‌نێن. که نرکه‌ی هه‌ندیک له جه‌نگاوه‌رانی سکا‌کان و ساورماته‌کان (مه‌رها = مه‌رد به‌مه‌رد). بووه. ئه‌مرۆکه‌ش کورده‌کان به‌پیاو ده‌لێن (مه‌ر).

دووباره له له‌شکرکیشی داریوشدا بۆ سه‌ر ولاتی سکا‌کان بۆ سه‌ر تورکییه هه‌رودوت له‌ویدا له باره‌ی ولاتی گوتیبیه‌که‌نه‌وه ده‌ویت. ده‌رده‌که‌ویت که ولاتی سکا‌کان ویرای ولاتی ئه‌سلی خۆیان به‌شیک‌یک تورکیه‌یان له‌ژێر ده‌ستا‌بووه. گۆته‌کان که له‌گه‌ل زاروای گۆتیدا له یه‌ک ده‌جن. له‌ناو سکا‌کاندا بوون. سه‌ره‌رای ئه‌مه‌ش زمان له ناسینی نژاد و نه‌ته‌وه‌کاندا یه‌که‌مین به‌لگه و بناغه‌ی پشت پێبه‌سته‌نه. به‌مه‌رجیک که ریشه‌کانی زمانی دیرینی ئه‌و نژاد و نه‌ته‌وانه ده‌ست که‌ویت. «به‌پیتی بیرو‌رای دارمستتری خۆره‌له‌تناسی فه‌ره‌نسه‌یی. زمانه‌کانی کوردی و پشتوئی ئه‌فغانی له ئه‌نجامی گۆران‌کریه‌کانی زمانی ماده‌وه رسکا‌ون. له راستیدا هه‌ر چه‌نده له نیوان زاروایه‌کانی ماد له‌لایه‌ک و تیکلا‌و‌بوونی گه‌لیک و شه‌ی سامییه‌کان و توورانی له‌لایه‌کی دیکه‌وه و تیره‌پوونی چندین سده و سه‌رده‌می یه‌ک له‌دوا‌ی یه‌ک گۆرانیک‌یک و هه‌ا گه‌وره که شایانی خۆ لێ لادانی نیبه دووباره به‌زمانی کوردی نرێک‌تره.

زه‌رده‌شت ئه‌و بلیمه‌ته‌ گه‌وره‌ی پێغه‌مبه‌ری ئارییه‌کان له دانیش‌توانی ماد و تیره‌ی (ماژ) بوو. چینی پێشه‌وا ئایینییه‌کانی زه‌رده‌شتی موغ و ماژیان پێ ده‌وترا. له ناوی تیره‌که‌ی زه‌رده‌شته‌وه (moge) موگ - موژه‌وه وه‌رگیراوه.

له کتیبی، (تعلیم و تربیت ایران باستان) دا نووسراوه: «ماد، ماژ، ماژ، مغ، ماگوش، که به‌عه‌ره‌بی پێیان ده‌لێن (مجوس = مه‌جوس) یانی زانی هه‌لکه‌وتوو و نااسایی، زاروای ماژیک له‌لای ئه‌وروپیه‌کان یانی شتیکی سه‌رسوره‌په‌نه‌ر، زاروای (ماژسته) یانی پایه‌به‌رز». دووباره له شویتیک‌یک دیکه‌شدا ده‌لێت: «له گاته‌کانا که کۆنترین به‌شی ئاو‌یستایه و، وته‌ی خودی زه‌رده‌شته. واژه‌ی (ماگا) به‌مانای گه‌وره به‌کارهاتوه (۱۳)»

له هه‌یج شویتیک‌یک ئاو‌یستادا به‌شپه‌یه‌کی راسته‌وخۆ ئاماژه‌یه‌ک بۆ زنجیره‌ی موغه‌کان نه‌کراوه. به‌لام به‌شپه‌یه‌کی گشتی، به‌گۆرینی سه‌رزاره‌کی زاروایه‌کانی مژ، ماژ، ماد، ماژ، مک، داتاشارون و ناوه‌رۆکه‌کانیان له رووی ئه‌ستیره‌ناسی، و غه‌یب گۆبی و که‌هه‌نه‌وه‌یه... هتد، لیره‌دا ماگا به‌مانای گه‌وره به‌کارهاتوه له دوا‌یشدا زاروای (ماژاو) له زمانی کوردی دیالیکتی کرمانجی ئه‌مرۆکه‌دا بووه به‌(مازن = مه‌زن) ئه‌ویش مانای گه‌وره ده‌گه‌یه‌نیت. ناوی ئه‌سلی زه‌رده‌شت، هه‌رچی بووینت ئه‌وان به‌(زوتوش راسپی تمه) ئه‌یان خوینده‌وه. یانی زه‌رده‌شتی سه‌ی نژاد. ئه‌م زاراوانه که

زمانی نه ته وه که ی زردهشت یانی زمانی ماده کانن له گه ل کوردی نه مړه که دا جیا وازیان نیسه. زرتوش راسپی تمه، به زمانی کوردی یانی (تیشکی زرتینی هه تاو = خور) زارواهی سفید مانای بهش، دهسته، پؤل، کومه لیک، دهگه به نیت.

مادی	کوردی	فارسی
زر	زر	زرد، گلانی
تش	تیش، طیژ	شید، شعاع
را	را، رۆ	آفتاب
سپی	سپی	سفید
تمه	تم، تیپ	دهسته، تیم

ئه گهر وای دابنننن خواپهرستی زردهشتییه کان له دهره وهی په رستگاکانیاندا بریتی بیت له پروکردنه رۆژ ده توانین بلنننن ههر بهم هۆیه وه بووه که نازناوی پیغه مبه ره که یان ناوانوه (زرتوشرا) دهره که ویت تمه زارواوه ناو نه بوون و نازناو بوون.

کتیبی (سیر تمدن و تربیت در ایران باستان) له م باره وه ده لیت: (له سهردهمی ئاویتسایدا به (سهرۆکی رۆحانی) په کانیان دوت (زرتشترمه) مافی بوون به سهرۆکی رۆحانی به (تیرت = بۆماوه) بوو.)

کوردی به زیدیه کانی نه مړه که ش تمه نه ریته په پره دهگن. پله و پایه ی پیشه وای ئابینی به ئیرت بۆیان دهگه پته وه و ده پارتین. موویدانی موویدی گه وه ناو نیشانی (زرتشترمه) ی هه بوو. له شاری (ره) داده نیشست، داریوش له نووسراوه که ی بیستوندا شاری ره به شاری (رگا) و به شاریکی مادی داناه. ئه بو ریحانی بیروونی ناو نیشانی (مسمغان، مزمغان) ی به موویده کان داوه (مس، مز) ی په هله وی له فارسیدا (مه) یه، مزمغان یانی گه وه ی موغه کان!؟

زهردهشتییه کان له و باوه ردهان، مه هاباد زهردهشتی یه که م بوو، هوشهنگ که ناگری دۆزیه وه زهردهشتی دووه م بوو، زهردهشتی دواییش که زهردهشتی سیته مه ناوی ئیبراهیمه.

دایه رتولعیاریفی یه هوودی، له دایکبونی ئیبراهیم (د.خ) ی به ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ سال پ.ز. تۆمار کردوه.

پرسک، له بهرگی یه که می کتیبه که پدا سالی له دایکبونی زهردهشتی به سالی ۵۹۹ پ.ز. راگه یاندوه. پیغه مبه ریبه که شی به سالی ۵۵۹ پ.ز. دهستنیشان دهکات. هه ندیک له کارناسانیش لایه نگری دهگن، دهره وتنی زهردهشت به سه دهی پینجه می

پیش زابینی داده نین. که له گه ل راستیدا ناریکه. ئه فلاطون فه یله سووفی به ناوبانگ له ۴۲۹: ۳۴۷ پ.ز. دا ژیاوه. زهردهشتی به دامه زرتینری ئابینی (مغ = موغ) زانبوه.

«لیره دا له دهقه فارسییه که ی کتیبه که دا هه لیه تی که وتوه و مانای ته و نادات به دهسته وه ئیمهش له بهر دلنیا بوونی خۆتینره ان له پهراوتزه که دا دهقی فارسییه که ی ده نووسینه وه.» (۱۴)

کفالیون، له کنتزیاسی پزیشکی ئارده شیری دووه می هاخامه نشییه کانه وه که له ۴۰۴: ۳۶۱ پ.ز. له دهرباری پاشای ناوبراودا ژیبانی به سه بربردوه. ده گپرتیه وه ده لیت: زهردهشت هاوچه رخی پاشای ئاشور نیئوسی و سه میرامسی ژنی پاشا بوو. له داستانیکی له شکرکیشی تمه پاشای ئاشورده دا له دژی پاشای خۆرئاوا. که ناوی زهردهشت بووه ده دوت (۱۵).

چونکه موویدانی موویدی گه وه نازناوی (زرتشترمه) ی هه بوو ده گونجیت ته و پاشای خۆرئاوا یه زهردهشت نه بوو بیت به لکو، موویدی موویدانی گه وه بیت.

له نووسراویکی ئاسوریدا که له سه دهی هه شته می پیش زابینییه وه نووسراوه و به جی ماوه، ناوی که سیکی مادی ده بات، که (مزهک) ی ناو بووه له م نووسراوه وه دهره که ویت که له سه دهی هه شته می پیش زابینیدا ئابینی مزدا په رستی له ناو ماده کاندایه هه بووه.

به پرتز پوورداود له و باوه رده ایه که ناوی پاشاکانی ناو ئاویتستا وه کو که یقوباد و که یخوسره و له راسب و گشتاسب، هیچ په یوه ندیه کیان به دیاکو و کۆرشه وه نییه.

به پیتی نووسراوه کانی ئاویتستا، زهردهشت له سهردهمی گوشتاسیدا پیغه مبه ره که ی خۆی راگه یاندوه. گوشتاسب باوکی داریوش بوو له دوا یه فرمانه وایی ماده کان بوو به سه رۆک. ئه گهر زهردهشت له سهردهمی هاخامه نشییه کاندایه و له ژیاندا بوایه.

هیچ گومانی تیدا نییه له ئاویتستادا له باره ی ده ستللات و ناوی پاشاکانی ماد و هاخامه نشییه کانه وه ده دا. که چی به هیچ شیوه یه که له باره یانه وه نادوت. تیگللات پلیسری پاشای ئاشور له پیش سهردهمی ماده کانه وه فرمانه وابوو. له نووسراویکیدا

باسی ویشتاسب و گوشتاسب دهکات. که سهرۆکی هۆزی (کموخ یا کمۆک) بوون. له بهر تمه سه رۆک و پاشاکانی پیش ته وانیش ههر به هه مان ناو به ناوبانگ بوون. قه لایه کی کۆن له کوردستانی تورکیه دا هه یه. ناوی قه لای (کماخ) ه له بهر تمه ده بیت بلنننن له پیش ماده کانه وه زهردهشت بووه به پیغه مبه ر و کۆچی دواییشی کردوه. هه مه دان پایته ختی ماده کان بوو تیگللات پلیسری یه که م. له ۱۱۰۰ پ.ز. ناوی تمه

شاره‌ی به (امدانه = ئەمدانه) بردووه (١٦). دووباره له ئاویتستادا ناوی ئەم شاره نییه. له بهشی (زمیادپشت)ی ئاویتستادا له برگه‌ی ١٩دا له پێشه‌وه به (هئوسره‌وه = که‌یخوسره‌وه) له دواییشدا دروود بۆ ده‌ریاچه‌ی هئوسرو، ره‌وانه‌ کراره، له بهشی ٢٢ی بندهش پرگه‌ی ٨دا هاتووه: «ده‌ریاچه‌ی هئوسرو له په‌نجافرسه‌نگی ده‌ریاچه‌ی چیچستی ره‌زانیه‌دايه».

وست، وای بۆ ده‌چیت که ئەم ده‌ریاچه‌یه ده‌ریاچه‌ی (وان، یان، سوان) بێت، که‌یخوسره‌وه له که‌ناری ئەم ده‌ریاچه‌یه‌دا سه‌د ئەسپ و هه‌زار گاجووت و ده‌هه‌زار مه‌ری بۆ فریشته‌ی ئاو واته (ناهید) کرد به‌قوربانی له پاداشتا داوای چهند نیازتیکی لێ خواست. وا ده‌رده‌که‌وویت ناوه‌ندی هئوسره‌وه‌ی زه‌رده‌شت له نزیک ده‌ریاچه‌کانی ره‌زانیه و، وان دا بوو بێت و هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌که‌یخوسره‌وه و هاخامه‌نشییه‌که‌نه‌وه نه‌بێت له راستیدا زۆریه‌ی زاناکانی خۆره‌للاتناس و میژوونووسان له‌و باوه‌ره‌ دان زه‌رده‌شت له‌نیوان ساڵه‌کانی ٨٠٠ تا ١٢٠٠ پ.ز دا‌بووه.

له کتیبی (ادبیات مزدیسنا پشته‌ها)دا نووسراوه: «له‌وه سه‌رده‌مه‌دا که ئاویتستای تیا نووسراوه‌توه هه‌شتا دانیش‌تووانی ئی‌ران به (ناریا) ناویان ده‌برا، دراوی ئاسایی په‌یدا نه‌بوو، مامه‌له به‌گۆڕینه‌وه بوو. سه‌رده‌می (برنج = به‌کوردی برنج‌جۆک و) بوو ئاسن له ئارادا نه‌بوو» ئە‌گه‌ر به‌ته‌نها ناوی طهمورث که له ئاویتستادایه و (ازینه و نت) به‌مانای چه‌کدار هاتووه ره‌چاوکه‌ین کورده‌کانی ئە‌مرۆکه‌ش به (تاهن) ده‌لێن ئاسین - هسین. له‌گه‌ڵ زاراوه‌ی (ئه‌زن)دا به‌راوردیان بکه‌ین ده‌گونجیت ب‌لێین (ئاسن)یان ناسیوه، شتیک که شایسته‌ی سه‌رنجدان و لبتوتیژینه‌وه بێت ئە‌وه‌یه که له ده‌وله‌ته‌کانی ئاشوور و کلده و سۆمه‌ر و گۆتی و کوسی و خالده‌ی و نایری و سۆباری.... هتد ناوی که‌سیان نه‌هه‌تانه‌وه و ته‌نها کیومرث یان به (گئومرت) خوتیندووه‌ته‌وه. له کتیبه‌که‌ی خۆیانا گوته، گئوتم و گئوش یان نا‌بردووه. ده‌بیت ئە‌و ناوه به‌گۆتی و کۆسی بزاین. دیسان ناوی به‌کیک له یاران و هاو سه‌فه‌ر و بئه‌ماله‌ی خۆی (مدیومانگه‌ه سپه‌تیم)ی بردووه له دواییدا مدیومانگه‌ه بووه به (مدیوماه) ده‌توانین ب‌لێین مه‌به‌ستیان له زاراوه‌ی (مدیو)ش هه‌ر ماد بووه، له سه‌رده‌می ساسانییه‌کاندا له با‌تی زاراوه‌ی (ماد، ماه) یان به‌کاره‌یتناوه. له راستیشدا مانگه‌ه مانای مانگ ده‌گه‌یه‌نیت که ئە‌مرۆکه‌ش کورد به (ماه) ده‌لێت مانگ.

له ئاویتستادا ئاماژه بۆ شاریک به‌ناوی (هوری) کراره. له‌وانه‌یه به‌هۆی نزیکه‌ی ناوی شاره‌که‌وه له ناوی شاری بابه‌وه هه‌ر بابل بوو بێت. به‌پێی ئە‌م ناوانه. ئە‌و پاشایانه‌ی

له ئاویتستادا ناویان براره. ده‌گونجیت له پێش ماده‌که‌نه‌وه بووین شانۆی ده‌سته‌لات و چالاکییه‌کانیان له باکووری خۆرئاوای ئی‌ران و له ده‌رووبه‌ری ره‌زانیه‌ی زاده‌گای زه‌رده‌شتا بوو بێت.

له ئاویتستادا (دیو)ی له‌ناوبه‌ر و له بیس‌بردنه‌وه‌ی ئایینی به‌کتاپه‌رستی زه‌رده‌شتییه‌کان مرشته ئۆنی mercheon ناوه که کورده‌کان به‌پێشه‌وا ئایینییه‌کانی ئاسوورییان ده‌وت (مرشمعون) له‌وانه‌یه (مرشه‌ئۆن) بوو بێت. پێویسته ب‌لێین ئاسووریه‌کان که هاوسنووری هۆزه زه‌رده‌شتییه‌کان بوون. بانگه‌وازه ئایینییه‌کانی ئە‌م پێغه‌مبه‌ره‌یان په‌سه‌ند نه‌کردووه و گه‌وره‌ترین پێشه‌وا ئایینیان (مرشه ئۆن)یان پێ ده‌وت. له دوایشدا ئە‌م نازناوه‌ خۆی سه‌پاند. به‌گشتی به‌کاربان ده‌هه‌تینا!...

ده‌سته‌یه‌ک ده‌لێن زه‌رده‌شت خه‌لکی خۆره‌للات بووه، له هه‌مان کاتیشدا په‌سنای ٤٦ برگه‌ی به‌که‌م و دووه‌م ده‌لێت: «بۆ کام خاک هه‌لێم بۆ کۆی ب‌رۆم داوای په‌نا له کۆی بکه‌م. پێشه‌واکان و پیاو ماقوولان، لێم دوور ده‌که‌ونه‌وه، له جووتیاره‌کانیشه‌وه دل‌خۆش نیم، نه له فه‌رمانه‌واکانی شاریش که لایه‌نگری درۆن، چۆن ده‌توانم تۆ خۆشه‌یست بکه‌م ئە‌ی مزدا من ده‌زانم بۆچی هیچ کاریکم له‌به‌ر نا‌روا‌ت له‌به‌ر ئە‌وه‌یه. گه‌له و ره‌وگم، که‌مه کریکاره‌کانیشم زۆر نین»

زه‌رده‌شت به‌هۆی سه‌رنه‌که‌وتنی په‌یامه‌که‌ی له نیشتمانه‌که‌ی خۆیدا و هه‌روه‌ها له‌وانه‌شه به‌هۆی گه‌رانی دوژمنه‌کانیشه‌وه که به‌دوایا ده‌گه‌ران، به‌پێی وته‌کانی بار تلو‌مه، له‌گه‌ڵ چهند که‌سیکی هاو‌رپێ به‌هه‌ر هۆیه‌که‌وه بووه چاوی له ریگای ئاسایی و قه‌ره‌بالغی پۆشیوه، له‌لاری و کۆپه‌رته‌ریه‌ خۆی گه‌یاندووه‌ته‌ باره‌گای پاشای خۆره‌للاتی ئی‌ران که گشتاسیی نا‌بوو. له به‌شی گاته‌کاندا ئە‌م ناوه به‌و‌یشتاسب نووسراوه (١٧).

گات له زمانی کوردی کرمانجیدا بووه به (گاس - گاز) و مانای بانگ‌کردن ده‌گه‌یه‌نیت، له زمانی په‌هلە‌ویشدا هه‌ر (گاس)ه له زمانی سانسکریتیشدا (گاتا)یه ئە‌مرۆکه له شێوه‌زاری کورده‌کانی باشووردا کات به‌مانای (زه‌مان) وه‌قت به‌کار دێت هه‌م ئە‌شناس به‌کارده‌هه‌یتن.

به‌رێز پورداود له کتیبی (ادبیات مزدیسنا پشته‌ها)دا ده‌نووسیت: «ئە‌مرۆکه هیچ گومانیک له‌وه‌دا نییه که زمانی ئاویتستا په‌یوه‌ندی به‌خۆرئاوای ئی‌رانه‌وه هه‌یه نه‌ک به‌خۆره‌للاتی ئی‌ران و باشووری خۆره‌للاتی ئی‌رانه‌وه، حه‌زه‌ته‌ی زه‌رده‌شت. ئە‌م پێغه‌مبه‌ری ئاریانه، که له‌ناو کورانی کوردا هه‌لکه‌وتوه و راپه‌رپوه له‌و رۆژگاره‌دا تورانییه‌کان که ئە‌وانیش ئاریایی بوون هه‌یرشیان بۆ سه‌ر ئاگرگای شاری به‌لخ برد له

په‌رستگاکه‌یدا شه‌هیدیان کرد.

مها له‌ سانسکریتیدا یانی گه‌وره له‌ ئاویتستادا (مازا) یانی گه‌وره زاراوه‌ی (مزدا) که‌ ناوی خوایه‌ له‌ زاراوه‌ی مازا، وه‌رگیراوه‌ ئیستاش کورد به‌گه‌وره ده‌لئیت (مه‌زن) به‌ (بزرگ) ی فارسیش ده‌لئین گه‌وره. گه‌لێک له‌ شێوه‌ی زاراوه‌ی ئارییه‌کانی (ئه‌ورپا) وه‌ نزیکه‌ که‌ به‌گه‌وره ده‌لئین (گروس- گراند).

(گری) له‌ ئاویتستادا یانی چیا له‌ زمانی په‌هله‌ویدا بووه‌ به‌ (گیر) له‌ کوردی ئه‌مه‌رۆکه‌ شدا (گری) ی پێ ده‌لئین ئه‌فغانییه‌کانیش (غیری) ی پێ ده‌لئین.

به‌ ناوچه‌ چیا یییه‌کان ده‌وترا (انزان = نه‌زان) کورد (زوزان) ی پێ ده‌لئیت که‌ مانای چیا ی بلند و کویتستان ده‌گه‌یه‌نیت. به‌ زمانی میتانی به‌جه‌نگاوه‌ ده‌لئین (ماریا) کورده‌کان (میر mer) هه‌روه‌ها به‌سه‌رۆکی جه‌نگاوه‌ره‌کانی خۆشیان ده‌لئین (ماریانۆ) کوردیش (میر) یان پێ ده‌لئین. ئه‌م زاراوه‌ی میره‌ له‌ گه‌ل ئه‌میری عه‌ره‌به‌یدا تیکلاوبوون له‌ هه‌مان کاتیشدا زاراوه‌یه‌کی دێرینی ئارییه‌کانه‌ ده‌گونجیت عه‌ره‌به‌کانیش له‌ ئارییه‌کانه‌وه‌ وه‌ریان گرتیب و له‌ قالبیان دا بیت و کردوویانه‌ به‌ ئه‌میر.

(هری) پارچه‌یه‌که‌ له‌ خوری مه‌ر دروست ده‌کرتیت. له‌ مه‌راسیمه‌ ئایینییه‌کانی دێریندا ئارییه‌کان شه‌ره‌یه‌تی گیای (هووم) یان پێ ده‌پالوت کورده‌کانی ئه‌مه‌رۆش به‌توکی مه‌ر ده‌لئین (خور - هری).

خوالێخۆشبوو عه‌بدوله‌جید خانی مه‌لیکوله‌که‌ لامی کوردستانی له‌ و باوه‌رده‌دا بوو که‌ (هوما) گیا نه‌بووه‌، به‌لکو (اوما = ئووما) یانی داری میو (داری تری) بووه‌ که‌ له‌ ناوی تریکه‌ی شه‌رابیان دروست ده‌کرد و ئه‌یانخواردوه‌ و سه‌رخۆش ده‌بوون. ئیتر به‌بێ هه‌روه‌ به‌دوای په‌یداکردن و دۆزینه‌وه‌ی هووم دا ده‌گه‌رپن، گیایه‌ک به‌م ناوه‌وه‌ نه‌بووه‌ و نییه‌؟!...

(ئاندر) ناوی خوایه‌کی ئاریایی هیندی و ئیرانی بوو، له‌ ده‌قه‌کانی ئاویتستادا و ده‌رده‌که‌ویت، که‌ له‌ دواییدا له‌ ناو ئیرانییه‌کاندا به‌خراب و ناشیرینیان زانیوه‌. له‌ کوردستانی باکووردا به‌تاییه‌تی له‌ ناو دانیشتوانی ئه‌رزووروم و وان و بتلیس به‌خراب و ناشیرین ده‌لئین ئاندر.

(هیکمتان) له‌ نووسراوه‌کانی داریوشدا ناوی پایته‌ختی ماده‌کانه‌. کورد به‌هیلکه‌ی مریشک ده‌لئیت (هیک) ده‌گونجیت له‌ رووی جوانییه‌وه‌ شه‌اره‌که‌ یان ناو نابیت هیکمتان.

قه‌سری شیرین ناوه‌ سه‌ره‌تاییه‌که‌ی (دستجرد - دستکرد) بوو. یۆنانییه‌کان پێیان

ده‌وت. (ئارت میتا). ئارت له‌ زمانی لاتینیدا هونه‌ری ته‌لارسازی = ميعماری ده‌گه‌یه‌نیت. له‌ هه‌ردوو ناوه‌که‌دا یه‌کیتی زمانی نێوان میتانییه‌کان و ماده‌کان ده‌رده‌که‌ویت. (دستکرد) ته‌لاریکی شاهانه‌ی خه‌سه‌روی په‌رویزبوو. ئارت له‌ ئاویتستادا به‌مانای، ده‌وله‌مه‌ند، به‌خشنده‌، به‌ره‌که‌ت، نیعمه‌ت، مه‌ده‌= هه‌ق، پاداشت و به‌هه‌ره‌، هاتووه‌. هه‌ندێ جاریش ناوی تاییه‌تی خوایه‌ که‌ چاودێری دارایی و سامانی له‌ ئه‌ستۆدایه‌.

ئارت، ئیژه‌دێکه‌ له‌ کۆمه‌له‌ ئیژه‌ده‌کانی زه‌رده‌شتییه‌کانه‌. له‌ گاته‌کاندا ناوی براوه‌. دارمس تتر، له‌ وه‌رگیترانی ئاویتستاکه‌یدا له‌ باره‌ی (بندش) ی گه‌وره‌وه‌ ده‌دویت و ده‌لئیت: «ئارت، ئیژه‌د، خانه‌یه‌کی به‌هه‌شتییه‌» (١٨). به‌م پێیه‌ ئارت میتا به‌مانا لاتینییه‌که‌ی یانی هونه‌ری خانووبه‌ره‌. میتا به‌پێی مانا ئاویتستایییه‌که‌ی ئیژه‌د خانه‌ی به‌هه‌شتییه‌ یان ئیژه‌د پارێزه‌ری سامان و دارایییه‌. که‌وا بیت لێره‌دا وه‌کو یۆنانییه‌کان ئه‌م ناوه‌یان به‌مانای پێشه‌سازی خانووبه‌ره‌، یان به‌هونه‌ری خانووبه‌ره‌ به‌کاریان هێناوه‌. بێجگه‌ له‌ مانه‌ش. (خشته‌یه‌ک = جه‌ده‌لێک) که‌ له‌ میژووی کورد و کوردستانه‌که‌ی (ئهمین زه‌کی به‌گ) هوه‌ وه‌رمان گرتووه‌ وه‌کو خۆی ده‌بخه‌ینه‌ به‌رچاوی خۆینده‌واران.

کوردی سلیمانی	کوردی کرمانجی	ئاویتستایی	فارسی ئه‌مه‌رۆکه‌
گه‌وره	مه‌زن	مازا	بزرگ
به‌رز	به‌رز	به‌ره‌زا	بلند
ماسی	ماسی	ماسیا	ماهی
خوشر	ئوشر	ئوشر	شتر
پرد	پرت	پره‌تا	پل
پۆژ	پۆ- خۆر	هور	ئافتاب- خورشید
به‌راز	وراز	ورازا	گراز
مش، میش	مژ	مه‌خشی	مگس
به‌رخ	به‌رخ	وراخا	بره
قسه	کسه	خسا	حرف، سخن
ویستن	ویسو	واس	خواستن
زانین	زانین	زانین	دانستن

من من مضاف الیه منا مینا من من
 من من مضاف الیه منا مینا من من
 لهم نمونانهای سهره وه وا دهرده که ویت که کورد ههر بهو شیوهیه که میراتگری
 نیشتمانی ماده کانه ههر بهو شیوهیهش میراتگری زمانه که به تی.

لهو ناوچانه دا که نه مریکه نه ته وهی کوردی تیدا نیشته جیتییه له رۆژگاری دیریندا
 هۆزه کانی گۆتی، کوتی تیدانیشته جی بووبون و فه رمانه وه ابون. ئاشووریه کان له
 نووسراویکدا به (کورتی) ناویان بردوون.

له دواي کۆسییه کان لهو ناوچه به دا په ییدا بوون. له کتیبی پیرۆزی (وودا) دا زاراهوی
 گۆتی به (گۆمه) و له ناوئستادا به (گۆتم) نووسراوه.

زاراهوی کۆسی که به (کوش) ده خوئندرایه وه له ناوئستادا به (گۆشوه ههروهک
 گۆته)، مانای گا دهگه به نیت. له بهر نه مه گۆشوه و گۆته یانی کۆسی و گۆتی یهک
 مانایان ههیه. له سه زاریشدا له یهک ده چن. ههر له بهر نه مهش بووه له شوئنه واره
 دیرینه کانا گۆته یان به گۆشه خوئندوه ته وه. ده بیته کوته، کوته، گۆشه به ناوی یهک
 نه ته وهی دا بنیین.

به لگه یهکی به هیزتر نه مه به (نه نزان) نیشتمانی کۆسی، کاسیته کان بوو
 پاشاکانیشیان خویان به (تخی خی گوتو) ناو بردوه. به پیتی وتهی کارناسان دوو
 بارهش.

۱- کورد له گۆتییه کانه

۲- کوسی، کاسیته کان نه ژدادی کورده کانی نه مریکه ن.

۳- ماده کان بنجینهی تیره و به ره بابه کورده کانن.

۴- نیشتمانی گۆتی و ماد له کۆنه وه تا وه کو نه مریکهش نشینگه ی کورد بووه به مه شدا
 راست و ره وان دهرده که ویت که گۆتی و کۆسی هه ردو وکیان ناوی یهک نه ته وه
 بوون. ماده کانیسه له وانه و له تیره و به ره بابی کورد پیکهاتبوون. خوالیخوئشبوو
 مشیر الدوله له میژوه که ی خۆیدا ده نووسیت:

«هه ندیک له پسه پۆزانی خۆره له تناس ده لئین: زمانی هۆزی ماد زمانی کوردی
 نه مریکه بوو، و زمانیکی بناغه دار پۆزراو بووه.»

له سه ره وه ئاماره مان کرد که دار مستتری خۆره له تناسی فه ره نسه یی زمانی کوردی و
 پشتوئی و نه فغانی به نه نجامی گۆرانکارییه کانی زمانی ماد، داده نیت له بهر نه مه نهک
 نه نه ماده کان به لکو هه موو نه وه هۆزانه ی که له کوردستانی ئیستادا ده له تیان پیک

هیتاوه و فه رمانه وه ابون. وه کولۆلۆ، گۆتی، کۆسی، خالیدی، نایری، موشه کی،
 میستانی، کارداو، خانی گالیپاته کان، له گه ل نهو تیرانه ی له دوا بییدا هاتو نه ته نه م
 ناوچانه. وه کو سکا کان و گیمری و کادۆسی و گورگانییه کان. ههر هه موویان له ناو
 ده ریای کورتی و کوردا نو قوم بوون. ههر هه موویان ناوی کوردیان له خو گرتوه. له م
 رووه وه به پیتی هه سترکردن و بۆچوونه وه ده بیته بلتین:

۱- عه ره به کان په که م جار له گه ل هۆزه کانی کاردا، کورتی، زا کارتی، په یوه ندیبیان
 په ییدا کردوه. نه مانهش به هۆی لیکچوونی زمانه کانیانه وه هه موویان به کورد ناوبراون.
 له دوا ییدا له گه ل هۆزه کانی کۆسی و نه وانی دیکه دا رووبه روو بوونه ته وه. چونکه زمان
 و ره وشت و دا بو نه ریت و سورشتی جه نگا وه رانه یان وه کو یهک هاتو وه ته به رچاو هه م
 له بهر نه وهش له ناو نه م هۆزانه دا هۆزی کۆرتی ژماره یان له هه مووان زۆرتربوو...

ناوی کوردیان به سه ر هه موویانا دا بریوه. چونکه ئیرانییه کان به جه نگا وه ر و
 پالنه وانه کانیان دهوت (گرد = گورد) هه ره ها نه و پالنه وانانه که له م هۆزه ده هاتنه
 مه یدان داوای رووبه روو بوونه وهی جه نگا وه رانه ی دوژمنیان ده کرد ههر هه موویان له دوا ی
 خوئندنه وهی ناوی خۆبانه وه زاراهوی (گرد = گورد) یان به کار ده هیتا و ده یان خسته سه ر
 ناوی خۆیان. له راستیدا نه مانه جه نگا وه رترین و قاره مانترین که سانیک بوون که تا
 نه و رۆژه عه ره به کان رووبه روویان بووبوونه وه. سه باره ت به و نا زناهوی گورد که له گه ل
 کردار و چۆنیه تی یاندا ده گونجا و پر به پیستیان بوو له هه مان کاتییدا به ورد بوونه وه و
 لیکچوونی زاراهوی گورد له گه ل ناوی نه و هۆزانه ی سه ره وه، عه ره به کان به هه موویان
 دهوت (اکراد = کورد) ناوی کورد بوو به ناوی گشتی هه موو هۆز و تیره و به ره بابه کانی
 ناوچه که. ناوی کۆسی و ماد که له وه و پیتستر ههر به و ناوانه وه ناسرا بوون. به ته واوی
 له ناوچوو. وشه ی ماد بووبوو به (مای) گۆرانی به سه ردا هات و بوو به (ماه) و بوو
 به ناوی جوگرافیایی کوردستان.

له پیتش ئیسلامدا فه رمانه وه یایی ده ولته تی ئیران له دهستی ساسانییه کاند بوو. که
 به ره گه ز کورد بوون. کورده کان به هۆی جه نگا وه ربیانه وه. له رتیگای گه وره یی و شکۆداری
 ده ولته ته که ی خۆبانا خزمه تیکی گرانبه هایان پیتشکهش کرد و ریز و پایه یه کی
 به ره جه سته یان هه بوو. نه مهش بوو به هۆی بلا بوونه وهی ناوی کورد.

شانامه کوردی به نه ته وهی جه مشید و که سانیک داده نیت که له تاو زۆرداری زوحاک
 و به هۆی وه زیره کانی زوحاکه وه نه رمایل و کرمایل رزگاریان بوو، و په راگه نده ی چیاکان
 بوون. له باره ی پالنه وانی و جوامیریانه وه ده ویت ده لیت:

په زانییه یان به (کۆر چیخ) تۆمار کردوه. که مانای کور، دهگه یه نیت. ئەمرۆکه تیرە (کورمانج) لەو ناوچه یەدا نیشته جین. شارێکی کۆن لەو ناوچه یەدا هەبوو. هەتا کۆ ئەم دواییه ش ناوی دیلمان بوو. به (دیلمانج، و دیلمقان) یش دەخوێنرایه وه. له دواى بوومه له زه یهک. ئەو شارە وێران بوو. شارێکی نوێیان ئاوه دان کرده وه. نوایان نا (شاهپور) به پیتی نزیکیوونی زاراوه ی دیلمانج له ناوه کانی (مان، مانج، مغ) وه له وه ده چیت لهم ناوانه وه وه رگه یار بێت. که به زمانى کوردی (دیلمان، دیلمانج، دیلمقان) یان پین و تراوه.

دیل له زمانى کوردیایانى (ئەسیر) ئەمەش به لگه یه کی دیکه یه له سه ره ئەو که، مان، مانج، مغ، هەر سێکیان ناوی یهک نه ته وه بوون. له ئیستادا به ناوی (کرمانج) وه ناو ده برین.

ئەگەر به باشی له خشته ی زمانى کوردی و ئاوێستایی و فارساییه که وردبینه وه. شیوه زاری کوردی کرمانجی، زیاتر له شیوه کانی دیکه له زمانى ئاوێستاهه نزیکه. له مه شه وه زیاتر ئەو راستییه مان بۆ ده رده که ویت. که تیرە کرمانجی ئیستا له نه وه ی به ره بابی پیغه مبه ری ئارییان (ماژ، مغ = موغ) هکانن، ده گونجیت ئەم تیرە ماژ. له هۆزى ماننایى بووبن، که له باشووری خۆرئاوای په زانییه دا نیشته جی بوون. نووسراوه کانی ئاشووری ئەمانه یان به خزمانى ماد داناوه.

زه رده شت ئە و مرۆقه هه لگه و ته وه ی رۆژگار که سه رچاوه ی هه موو شانازییه کی ئارییه کانی دانیشته ووی ناوچه ی چیچست = په زانییه یانى له نیشتمانی مانناییه کاندای شوتیتیک هیه ناوی (سه رده شت) ه ده گونجیت له بناغه دا ناوی زه رده شت بووبیت، به ناوی تیرە زه رده شت و ماژ و موگه وه بووبیت. چینی پیتشه وا ئاینییه کانی زه رده شتی که موغ و مه جوسیان پین ده و ترا. له وانه یه به ناوی تیرە که ی زه رده شته وه ناوانین. په گه زى زه رده شت ده به نه وه سه ره مه نوچه هری فه ره یدرونی گورد. له لیکۆلینه وه ی ناوی پاشاکاندا له شانامه دا گه یشته وینه ته ئەو نه نجامه که مه نوچه یه ر، مه نواشی پاشای ئاراراته. که نیشتمانی مانناییشی له ژیر ده ستا بووه. دیاکۆی پاشای ماد له نه وه ی ماننایى بوو. له لایه ن باوکییبه وه کرا به پاشای ئارارات.

مێژوه دیرینه کان په گه زى ئەم پاشایه ده به نه وه سه ره مه نوچه یه که له هۆزى ماد بووه. هەر چنده له نێوان ناوی تیرەکانى ماد که له دوايیدا هه رودت ده یان ژمیریت ناوی ماننایى تیدا نییه. به لآم ده رده که ویت که ناوی (مانى، مانز mange) ئاشووریه کان به ماننا و ماننایى خوێندوویانه ته وه له دوايشدا ئەم ناوه بووه به (ماژ، ماک، موغ) یان

هەر له بناغه دا له وه رگه یان و خوێندنه وه و نووسینی سه ره به رده کاندای هه له هۆزى داوه. (مانز، مانى) به ماننایى خوێندراوه ته وه.

هەر به و شیوه یه که له نیشتمانی مانناییه کاندای (موغ) یان ماژ) مان به رچا و ده که ویت له نیشتمانی ئاراراتییه کانیشدا که (مایه ر) له ئاراسی ناوه ندیدا. دۆزبویه ته وه و ده ری خسته وه. بازیکى مادى و (ئارزانت) هکانیش ده بینین. له خاکی (پارتاکن) هکاندا که له که ناری باشووری ده ربای خزر دا بوون. له دوايیدا پارتەکانى تیا ده رکه وت که فه ره نساییه کان ئەمانه به پارتیک ده خوێننه وه.

به لآم پارتەکان به هۆزى ماد ناژمیرن. له کاتیکدا که (ناساره دوون) ی پاشای ئاشوور ده لیت سى که س له شه ره یارانی ماد وه کو:

ئو پيس دانیشته ووی پارتکه، رنه سانه، خه لکی پارتوکا، رماتیا، دانیشته ووی (اورا گازاربه) که به بروا و بۆچوونی هه رتسفلد ئەو ویلايه تانه ی له ئە یاله ته کانی پارتیا و خۆراسان و هه رکانیادایه. به ئاره زووی خۆیان دیارییان پیتشه کش به نه ینه وا کرده وه. داوايان کرده وه که هەر یه که یان به فه رمانه وه ی ولاته که ی خۆی دا بنریت. چا و له وه بپوشین که ئایا ئەمه راسته یان درۆیه به پیتی به لگه ی ئاشووری پیتوسته پارتییه کانیش به به شتیکی ماد دا بنین.

داریوش شا له نووسراوه هه لگه نراوه کانی بیستووندا ده لیت: «پارتوورکان له من یاخى بوون خۆیان به په یه وه انی فرور تیش fraurtich داده نا دانیشته وانی ئەو ناوچانه له ئاستی باوکم، ویشتناسب که له پارتا بوو سه ره پیتچییان کرد.»

ئەوانه ی به ناوی فره وه تیشه وه له به رانه ره داریوشدا ئالای یاخیبوون و سه ره به خو ییبیان هه لکرد. ویستیبیان ولاتی ماد داگیر بکهن. دانیشته وانی پارتوورکان بوون. ده بیت له نژادی ماد بووبن که ملکه چی فه رمانی فره وه تیش بوون و دژی باوکی داریوش پاشا شۆرشیان به ریا کرده وه. گه زنه فۆن له کتیبی ٤١ له به شی دووه مه یدا ده لیت: «گورگانییه کان له هاوسنووری ئاسوردا نیشته جی بوون. ئاشووریه کان کاری قورسیان پین ده سپاردن، له جه نکدا نوینه ریان هاته لای کۆروش له گه ل کۆروشدا یه کیان گرت و بوونه هاوپه یمان، له دژی ئاشووریه کان هه لگه رانه وه. چونکه ئاشووریه کان ئەوانیان به ته به عه ی خۆیان ده زانی به ئاسانی غافلگیر بوون. له شکری سواره ی ماد و گورگانی که وتنه دواى له شکری تیکشکاوای دوژمن و تالانیان لى ده گرتن.» له سه ره ده می گه زنه فۆندا گورگانییه کانیش وه کو ماده کان و پارسه کان له کاروباری ده وله تدا به شدار بوون گورگانییه کان له باشووری خۆره لاتى ده ربای خزر نیشته جی بوون که له

سنووری ئاتووریه‌کانه‌وه گه‌لێک دووریون. گه‌زنه‌فۆن هۆزێکی گه‌وره به‌ناوی گورگانیه‌کانه‌وه به‌هاوسنووری ئاشووردا ده‌نیت. له‌بەر ئه‌مه ده‌بیت بلێن. گورگانیه‌کان تیره‌یه‌ک بوون. له‌ کۆسه‌کان و به‌شیکییان له‌گه‌ڵ کاسیه‌کانا چونه‌ نزیکه‌ سنووری ئاشوور و ماونه‌ته‌وه، به‌م بۆنه‌وه بووه که له‌گه‌ڵ فره‌وتیشدا له‌ دژی داربوش شوێشیاکان به‌ریاکردوه.

دووباره گه‌زنه‌فۆن ده‌لێت: «بابلییه‌کان قه‌لایه‌کیان له‌لای کادۆسی و سکا‌کانه‌وه دروست کردبوو» ئه‌سترا‌بوونیش، ناوه‌ندی کادۆسییه‌کانی به‌خوارووی خۆره‌لاتی ده‌ریای خزر داناوه، به‌شیکییان له‌ ناوچه‌ شاخاوییه‌کانی ئازربایجان و زاگرووس و نیفاتس که باکووری جزیره‌یه‌ له‌گه‌ڵ تیره‌ی (ئه‌مرد)‌ه‌کان و کۆرتیه‌کاندا پیکه‌وه ناویان ده‌یات. وا ده‌ده‌که‌وت که له‌گه‌ڵ کۆرتیه‌کاندا له‌ تیره‌ و به‌ره‌بابیک بووبن و له‌ یه‌ک نه‌ته‌وه‌ش بووبن. له‌سه‌ر سنووری بابلیشدا نیشته‌جێ بوون.

(بازنه‌ی بالدار که له‌ ناو بازنه‌که‌وه مرۆفیک به‌جلوبه‌رگی پاشایه‌تییه‌وه له‌ شێوه‌ی جلوبه‌رگی مادیاکان موویدیکی له‌بەر دایه که نیشانه‌ی رازاندنه‌وه‌ی رووکاری کۆشکی بلتد و گۆرستانی پاشاکان بووه. به‌ناوی (فرۆهر = جه‌به‌رئیل)‌ه‌وه ناسراوه له‌ ولاتی ئاشوور ته‌نها بازنه‌ بالداره‌کیان به‌ (رب النوع)‌ی گه‌ره‌ی ئاشوور به‌ناوی ئاشووره‌وه هه‌بوو. که له‌ پۆزگاری داریوشی گه‌وره‌دا له‌ روویان گرتوه‌ته‌وه ئه‌و مرۆقه‌ که به‌رگی شاهانه‌ی مادی له‌ به‌ردابوو له‌ناو بازنه‌که‌وه هاتوه‌ته‌ ده‌ره‌وه بووه به‌فروهری ئێران»

به‌شیکه‌ی تیره‌ی کرمانج له‌ له‌شکرکیشییه‌که‌ی دوا‌ییاندا چونه‌ته‌ پیشتر. له‌گه‌ڵ تیره‌ی کاردۆیای دێرین و ئاراراتیه‌کاندا تیکه‌ڵ بوون، چونکه له‌یه‌ک نژاد بوون. جگه له‌ هه‌لگرتنی ناوی گه‌وره‌ترین تیره‌ی خۆیان هه‌موویان له‌ژێر ناوی گه‌لی خۆیاندا به‌ (کاردۆ، کرد = کورد) ده‌خوێنانه‌وه. شوێنه‌واری میژوونووسانی ئه‌رمه‌نی دان به‌وه‌دا ده‌نیتن و ده‌نوسن:

(هیرشبه‌رانی کوردۆ به‌په‌له‌ دانیشتوانی (کرچیخ)‌یان له‌نێو خۆیاندا توانه‌وه» نژاد ناسه‌کانی پیشین پێچ له‌ رووی قه‌باره و هه‌یکه‌لی مرۆقی کورده‌وه کوردیان به‌دوو تیره‌ داناوه. یه‌کیکیان ره‌شمال نشین و شوان و کۆچهرین ئاژه‌لدارتیکی ئازا و دلیر بوون. (ئاسیرتا)‌یان پێ ده‌وترا. به‌شه‌که‌ی دیکه‌شیاکان دینشین بوون جوتیاربوون و به‌گۆران ناویان ده‌بردن(١٩).

له‌ به‌شیکه‌ی کوردستاندا واته‌ ره‌زاییه‌ و شاهپووردا دووباره ئه‌مانه‌ش که خاوه‌نی پیکه‌ته‌یه‌کی عه‌شایه‌رین. خۆیان به‌کورد و به‌شیکه‌ی دیکه‌یان که به‌کشستوکاله‌وه

خه‌ریک بوون. کرمانجیان پێ ده‌لێن. ئه‌م کرمانجانه‌ش خۆیان به‌کورد داده‌نیتن. له‌ هه‌مانکاتیشدا ئه‌م کۆچه‌ریانه‌ش خۆیان به‌تیره‌ی کرمانج و به‌به‌شیک له‌گه‌لی کورد داده‌نیتن. نه‌ له‌ زمان و نه‌ له‌ یاسا و نه‌ له‌ ره‌وش و خوو نه‌ له‌ نه‌ریته‌شدا جیاوازیان نییه‌. شه‌ره‌زایانی پێش (پێچ) چونکه مه‌به‌ستیان له‌ سیرتی (cyti) کۆرتیه‌کان بووه. به‌ (ئاسیرتا)‌یان ناویردوون. له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا له‌ راستیشدا هه‌م ده‌گۆنجیت. له‌ به‌ره‌بابه‌کانی کۆرتیه‌کان بن. که به‌سه‌ر ته‌واوی ناوچه‌ کوردنشینیه‌کاندا زال بوون. له‌گه‌ڵ هۆزێکی دیکه‌ی ماد و گۆتیدا تیکه‌ڵابوون. به‌ناوی تیره‌که‌یانه‌وه یان به‌ناوی کرمانج و گۆران ناسرابوون. له‌ کوردستانی تورکیه‌شدا ئه‌وانه‌ی که پیکه‌ته‌ی عه‌شایه‌رییان نییه‌ له‌ شار و شارۆچکه‌کاندا نیشته‌جێ بوون هه‌تاگو دوو سه‌د و په‌نج سالی له‌مه‌وه‌یه‌ر له‌ ناوچه‌کانی خۆیاندا. به‌شێوه‌یه‌کی نیمچه‌ سه‌ره‌خۆ. فه‌رمانه‌روایییان ده‌کرد، وه‌کو فه‌رمانه‌روا‌کانی. هه‌کاری، عه‌مادیه، جزیره، فینک، حضکیف، چمشکرک، مچنکرد، پرتک، سقمان، مرداسی، اکیل، پالو، چرموک، خیزان، شیروان، ته‌رگه‌ور، مه‌حمودی، دنبلی، بتلیس، موش، ملازگرد. وان...

له‌ دوا‌یییدا به‌ره‌بابه‌کان به‌هیزتربوون. له‌ هه‌ندێ شوتندا سه‌رۆکه‌کانی خۆیان. کرد به‌فه‌رمانه‌روای خۆیان. بنه‌ماله‌ی هه‌موو سه‌رۆکه‌کانی دیکه‌ش دووباره نازناوی (پێچ = به‌گ)‌یان لێ نرا، و دۆخی گه‌وره‌یی خۆیان پاراست.

له‌ سه‌رده‌می ساسانییه‌کاندا ناوی ناوچه‌کانی ماد به‌ (مادی) و له‌ سه‌رده‌می عه‌ره‌به‌کانیشدا به‌ (ماه) ده‌خوێندراوه‌وه، له‌ دوا‌ی ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ، دانیشتوانی ئه‌و ناوچه‌ به‌کورد، ده‌ناسران. له‌ سه‌رده‌می سه‌لجوقیه‌کاندا، ئه‌م ناوچه‌ ناوێران کوردستان. کرمانشان، هه‌مه‌دان، لوړستانیش که‌وتنه‌ ناو سنووری کوردستان. ناوه‌ندی کوردستان بریتی بوو له‌ شاری (به‌هار) که ده‌که‌وتنه‌ نزیکه‌ هه‌مه‌دان. ئیستیا که‌لاوه‌کانی ئه‌م شه‌ره‌ به‌زهی ماونه‌ته‌وه. له‌ سه‌رده‌می سه‌فه‌ویه‌کاندا، بۆ به‌ئاسانی به‌رپه‌ردنی کاروباری کوردستان، هه‌مه‌دان و لوړستانی لێ جیاکرایه‌وه.

میژوونووسه‌کان سه‌باره‌ت به‌ناوه‌یتانی کۆسی و ماده‌کان به‌خاوه‌نی مه‌ر و مالاتی زۆر و به‌پیشه‌ی شوانی و به‌خێوکردنی ئاژه‌ل ناویان ده‌بن. و ده‌یانناسن. ئاویتستاش جه‌مشید و فه‌ره‌یدوون به‌خاوه‌نی ئاژه‌لی زۆر ناویان ده‌یات.

میژوونووسه‌کان ده‌لێن: «له‌نێو ماده‌کاندا بنه‌ماله‌ له‌سه‌ر بناغه‌ی باوکسالاری پیک ده‌هات. ژنی زۆریان ده‌هیتا و دوور له‌ یه‌کتر و سه‌ره‌خۆ ده‌ژیا. له‌ کاتیکدا که مه‌ترسییه‌ک رووی بدایه به‌په‌له‌ یه‌کیان ده‌گرت». سه‌باره‌ت به‌کۆسییه‌کانی ئه‌زانیش

دهلین: «کهسانیک بیون سهره بخو خواز ملکه چکر دنیان گهلینک زه حمت بوو. شاری دوژمنه کانیان تالان ده کرد. له دوا بيشدا ده گه رانه وه بو شوته کانی خوځان له م پرووه له سهرکه و تنه کانیاندا گهلینک سوو دبان پچ ده گه یشته. له راستیدا پاشماوه ی چند هه زار سال یان کورده کانی ئه مړوکه ن. به هه مان شتو هی جارانیان خو و په وشتی نژادیان پاراستوه. هه موو تیره کانی کورد به چوار تیره ی گوره دابه ش ده کرتین، ۱- لور ۲- که لور ۳- گوزان ۴- کرمانج. به ختیار بیه کان له سهره تاوه له ناو تیره ی لوری گوره دابوون. له دوا بیدا جیابوونه وه. به به ختیار ی ناسران. له میژووی به ختیاریدا که به پینووسی سهر دار ئه سعه دی به ختیار ی نو سراه ده لیت: «ئه وه ژوانه ی که پیشتر له (جبل السماق) ی ولاتی شامه وه هاتبوون بو ئیران. هه ندیکیان له به ختیار ی و هه ندیکی دیکه شیان له چیای (گیلویه) دا نیشته جی بوون. ژماره یه کیشیان له ماوه یه کی دوور و در یژدا له ناو چوون. تنه ها تیره یه کیان که ناوی به ختیار ی بو مایه وه ئیستاش تیره یه کیان به ناوی (به ختیار و نه د) ناسراون.

لرد گورزون. له گه شتنامه که ی خویدا دنووسیت: «ئایا لوره کان تورکن یان ئیرانین یان ئه سمیتین؟ هه موو میژوونووسه کان له م سنی نژاده دواون. به ناشکرا دهرده که ویت که له نژادی کور دن. له لای باکور وه نیشته جی بوون، به لام زمانه که یان له زمانی فارسیه وه نزیکه. هه چرهنده جیباواییه کی وه ها له نیوان زمانی کوردی و فارسیدا نیبه. گه شتیار یتک به ناوی ریچ به کورده ستاندا گه راوه به ختیار بیه کانی به کورد داناه. کورده به ختیار بیه کان به (لک = له ک) ناو ده بات که تیره یه کن له لور.

***

جیباواییه کی بچووک له نیوان دیالیکته کانی ئه مړوکه ی کوریدا له وه وه سهرچاوه ده گرتیت. له دوا ی ئیسلام سهره رای نه بوونی خوینده واری (کوردی) که پاریزه ری دیالیکته کانی زمانه. زمانی داگیر که ران له نیو کورده ستانی به رین و فراواندا په پیره ویان په بیداکرد. هژی کورده یش به هژی نه بوونی به کیتی له نیوانیاندا و له ژیر دهسته لاتی نه ته وه جوړیه جوړه کانداه دابه شکر اوی مایه وه. له سهرده می ساسانییه کانداه زمانی ره سمی ده ولته په هله وی بوو، گهلینک له کورده یه وه نزیک بوو. تنه ناهت ده توانین بلین کوردی ئه و رۆژ گاره بوون (۲۰) له دوا ی ئیسلام سه لاهه ددینی ئه یوی. پاشای گه وره ی کورد که جیگای شانازی جیهانی ئیسلامه ناوبانگیکی جیهانی هه بوو. بوو به فهرمانه رای میسر، زنده بیه کانی شاهه نشای ئیران یه که م به ناوی عه ره به وه دوو هم به ناوی فارسه وه، فهرمانه رای بییان ده کرد. به پیتی پیدایستییه کانی سهرده می خوځان که

بیروباوهره ئایینییه کان ههسته نه ته وایه تییه کانیان خستبووه ژیر تیشکی خوځانه وه. ئه یوییه کان ههنگاویان بو چاککردن و زیندووکردنه وه و به کارهیتانی زمانی نه ته وه یی خوځان یانی زمانی دیرینی تارییه کان، نه نا و گرنگیشیان پچ نه دا.

دهوله ته بچووکه کانی دیکه ی کورد، ئه وانیش سه بارهت به زمانی نه ته وه یی خوځان بچ ده ربایس بوون. شاعیران و نووسه رانی کورد به زمانی عه ره بی و تورکی شیعیان دهوت و به ره مه کانیان دنووسیییه وه.

هه چرهنده نازربایجانیش به شتیکی نیشتمانی ماد بوو دانیشتونیشی له نه ته وه ی مادبوون، له بهر ئه و ناوی ناترۆپاتگانه ی که به سه رباندا دابرابوو به کورده ستان ناو نه ده برا. ئه گینا له کوندا دانیشتونانی ناوچه که کورد بوون. له لایه نی پاشاکانی کورده وه وه کو: پروادی و شه دادی، و گهلینکی دیکه شه وه به رتیه ده چوو. ئیستاش خوینی کوردی مادیله ده ماره کانیاندا له بزاقدا یه و له گهل کورده کانداه او نژادن. چونکه چه ندین سالی دوور و در یژ له ژیر دهسته لاتی تورکه کانداه مابوونه وه زمانی زکماکی خوځان فهراموش کرده و فیری زمانی تورکی بوون. به م بونه وه به شتیکی زوریان خوځان به نژادی تورک ده زانن. تنه ناهت ئه وانیه یان که تاوه کو ئه مړوکه ناوی کوردی تیره کانی خوځان پاراستوه. وه کو تیره ی (دنبلییه کانی خوی، گوزانه کانی ره زائییه، قهره چۆلییه کانی ئاراس باران، که خوځشیان به تورک ده زانن. تنه ها قهره چۆلییه کان دانی پیا ده لیتن که باب و باپیرانیان کورد بوون، به چکه کورده کانی (رودهن) یش هه ره وه کو قهره چۆلییه کان به تورکی ده دوتین و ده لیتن باب و باپیرانی ئیمه کورده بوون و به کوردی ده دوان. یه که م تیره ی تورک. که هاتنه نازربایجان له پیتش سالی ۴۱۰ کوچیدا بوو پاشای نازربایجان وهسودان بو ئه وه ی له جهنگا سوو دیان لی وهر گرتیت. ئه و تورکانه ی هینایه نازربایجان.

میژوونووسه کان له ده ستنیشان کردنی ژماره ی تورکه کانداه نا کوکن. هه ندیکیان به دوو هه زار پیاه و هه ندیکی دیکه شیان به دوو هه زار ره شمالیان داده نیتن. چونکه ئه م تورکانه نازاری دانیشتونانی ده وره به ری خوځان ده دا. (ئه میر وهسودان) له گهل پیتشه واکانی کوردی هه زبانی (ابو لهیجا) ی کوری رییب الدوله که خوشکه زای ئه میر وهسودان بوو ده ستیان دایه دهستی یه ک و ئه وانیان له نازربایجاندا ده کرد. ئه و به شه یان که له ره زائییه ده بوون. به ره ناوچه کانی هه کاری ره یشتن. کورده کان رتگیان پیتگرتن، له یه که م جهنگدا کورده کان شکان. په رته وازه بوون. له دوا بیدا گه رانه وه و تورکه کانیان شکاند. هه زار که سیکیان لی کوشتن کومه لیکش که حهوت که سیان له ئه میره کان و سه د که سیان له پیاهه گه وره کان بوو به دیل گیران. کورد له پیتش

فه‌رمانه‌وایی ږوادی و شه‌دادییبه‌کانیشه‌وه له نازربایجاندا نیشته‌جی بوون.

له سه‌دهی شه‌شه‌می زاییینیدا نازربایجان به‌شیک بوو له ده‌وله‌تی سه‌ریه‌خوی کورد (کوئتانازی) تیره‌ی گۆران و ناوه‌ندی ده‌وله‌ته‌که‌یان کرماشان بوو. گۆرانه‌کانی ږه‌زاییبه که خۆیان به‌تورک داده‌نیتن پاشماوه‌ی شه‌و گۆرانانه‌ن. که له سالی ۳۰۹ی کۆچی صدقه‌ی کوری عه‌لی که موسلیبه و له کورده‌کانی شه‌وی بووه فه‌رمانه‌وای ږه‌زاییبه بووه. والیبه‌تی شه‌رمه‌نستان و نازربایجانی له خه‌لیفه مه‌ئمونه‌وه پچ سپی‌درابوو. جه‌نگی بابه‌کی خوره‌می له شه‌ستۆ دابوو.

مرعمر کوری عه‌لی خه‌لکی مووسل که له کورده‌کانی طائی بوو، چووه ناوایی (نزیر) و نیشته‌جی بوو. ورده ورده شه‌م گونده‌ی کرد به‌شار و بوو به‌حوکمرانی شه‌و ناوچه‌یه نه‌وه‌ی مرعمر له سالی ۳۶۰ی کۆچی له‌لایه‌ن خه‌لیفه‌وه بوو به‌والی نازربایجان به‌پتی و ته‌کانی (سیاح اصطخری) له سه‌ده‌ی سیته‌می کۆچیدا دووباره نازربایجان که‌وته‌وه ژیر ده‌ستی عه‌شایه‌ری (ردینی) یه‌که‌م جار پایته‌خته‌که‌ی له مه‌راغه بوو. له دواییدا گوژی‌ایه‌وه بۆ شه‌رده‌بیل.

هه‌رچه‌نده شه‌م‌ږکه ناوی کورد و کوردستان به‌سه‌ر ته‌واوی ناوچه‌کانی مادنشیندا به‌رچاو ناکه‌ویت. به‌لام شه‌گه‌ر به‌وردی سه‌رنجیک له میژوو‌وه‌کانی سه‌رده‌می ساسانی و ئیسلام بده‌ین، ناوی نه‌ته‌وه‌ی کورد به‌سه‌ر ته‌واوی ناوچه‌کانی ماده‌وه ته‌نانه‌ت له مازهنده‌ران و خۆراسان و کرمان و شه‌فغان و بوخارا و بلوچستان و خوزستان و ئاران و شه‌رمه‌نستان و کارداکیبه‌وه تاسیواس و شه‌سکه‌نده‌روونه‌وه هه‌بووه...؟!...

له‌م ږووه‌هه کتیبی (کرد پیوستگی نژادی و تاریخی او) به‌لیدوانیکی دوور و دریتی میژووی کورد و کوردستانی به‌شپه‌یه‌کی سووده‌خس ږوونی کردووه‌ته‌وه و پشکه‌شی خوتنده‌وارانی کردووه. ده‌توانن بگه‌ږینه‌وه بۆ سه‌ریان و سوودیان لی‌ وه‌رېگرن.

موری یر. له باره‌ی جه‌ژنی دانیش‌تووانی ده‌ماوه‌نده‌وه له‌ژیر ناویشانی (جه‌ژنی کوردی) دا چه‌ند شتیکی ده‌رېږوه. ناوی جه‌ژنه‌که ده‌یسه‌لمینیت که دانیش‌تووانی ده‌وروه‌ری ده‌ماوه‌ن کورد بوون، به‌پتی و ته‌ی ئاشووریه‌کان شه‌وانه به‌مادی دوورده‌ست ده‌ژمیردان.

بۆ نمونه زاروای (مازنده‌ران) زاروویه‌کی کوردیبه (مازن تر، مازن تران) له زاروای (مازن = مه‌زن) وه‌ه‌رگراوه که له کوردی شه‌م‌ږکه‌شدا به‌مانای گه‌وره دیت. یانی، گه‌وره‌تران...

له سه‌رده‌می خه‌لافه‌تی موخته‌سه‌م دا شه‌م ناوچه‌یه له‌لایه‌نی عه‌ره‌به‌که‌نه‌وه به‌ته‌واوی

داگیرکرا بوو. ناوی پاشای شه‌م شوینه (مازیار) بوو. شه‌م ناوه‌ش زاروویه‌کی کوردیبه. مانای (گه‌وره ده‌ست) ده‌گه‌به‌نیت. مازیار به‌ده‌ستی عه‌ره‌به‌کان به‌دیل گیرا. له سامه‌ره‌ی پایته‌ختی موخته‌سه‌م له سیداره درا. مازنده‌رانیش له‌لایه‌ن عه‌بدوئلای کوری تاهیره‌وه داگیرکرا.

له‌به‌ر شه‌وه‌ی له سه‌ره‌تای ئیسلامدا فه‌رمانه‌وایی به‌ده‌ستی عه‌ره‌به‌که‌نه‌وه بوو نه‌ته‌وه‌یه‌که که توانای به‌رگرتنی له‌شکری عه‌ره‌بی هه‌بوایه و به‌ناسانی سه‌ری شوږ نه‌کردایه هه‌ر نه‌ته‌وه‌ی کورد بوو. بۆیه‌کا بۆقه‌لاچوکردن و تالان کردنی خیل‌تیک یان شاریک له‌لایه‌نی سوپای عه‌ره‌به‌وه ته‌نھا شه‌وه‌نده به‌س بوو که (کورد) ین.

کتیبی کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او ده‌نووسیت: «مه‌رزیان = سنووروانی نازربایجان گیرۆده‌ی هپرسی عه‌ره‌به‌کان بوو. توانای به‌رگری کردنی نه‌ما. به‌و مه‌رجه که عه‌ره‌ب ده‌ست له کوشتار و تالان‌کردنی کورد هه‌لگرن دراویکی ژوری پچ دان».

له‌به‌ر شه‌وه‌ی شه‌وانه که له شاره‌کاندا نیشته‌جی بوون به‌کاسی گوزه‌رانیان ده‌کرد. یا شه‌وانه‌ی له دیه‌ته‌کاندا به‌کشتوکاله‌وه خه‌ریک بوون. بۆ پاراستنی سه‌ر و مالیان له (کورد) بوون، خۆیان دوور ده‌خسته‌وه. ته‌نھا شه‌و تیرانه که به‌ږه‌روه‌ده‌کردنی ناژده‌وه خه‌ریک بوون و دلیر و نازاش بوون. به‌شداري جه‌نگه‌کانی یه‌که له‌دوای یه‌کیان کردبوو.

جه‌نگ وه‌کو پشپه‌یه‌کی هه‌میشه‌ییان بوو. ناوی کوردیان پاراست. به‌هۆی فشاری ده‌وله‌ته‌که‌نه‌وه له ناوه‌نده زانیاریه‌به‌کان دوور که‌وته‌وه. دوژمنه‌کانیشیان به‌راگه‌یاندنی دوژمنه‌یان کوردیان له‌ږیزی دز و ږیگر ناو ده‌برد. به‌م شپه‌یه‌ی نیازی دانیش‌تن له‌ناو ناوه‌نده زانیاریه‌به‌کاندا له‌لایه‌ن نه‌ته‌وه‌ی کورده‌وه که‌متربوو. دووبه‌ره‌کایه‌تیشیان خسته

نیتوان شه‌ندامه‌کان و تیره و به‌ره‌به‌که‌نی نه‌ته‌وه‌ی کورد. ته‌نھا دانیش‌تووانی کارداکیای میژوویی که پاشماوه‌ی هالیدی، ناراراتی، میتانیبه‌کان و دانیش‌تووانی چپاکانی زاگرو و شه‌نزان له ته‌واوی سه‌رده‌مه‌کانی میژوودا باری گرانی هپشته‌وه و پاراستنی ئاریه‌کان و ژور بوون و شکۆداری پاشاکانیان له شه‌ستۆدابوو. شه‌م شه‌رکه‌گران و ږر له شانازیبه‌ه‌راستی شایسته‌ی پله و پایه و ناوه‌که‌یان بوو. به‌گیانفیداییه‌کی بی‌وتنه

شه‌نجامیان دده له پاداشتی توانایی و لیته‌توویی خۆیاندا سیفه‌ته‌کانی کورد وه‌کو قاره‌مانیبه‌ت و پاله‌وانیبه‌تی کوردیان سه‌لماندا. له پیتاوه‌مانه‌وه‌ی شه‌م ناوه‌ ږر له شانازیبه‌شياندا که هه‌یان بوو بۆ پاراستنیشی ترس و کوشتیان به‌خه‌یالدا نه‌ده‌هات. له جه‌نگه‌ یه‌که له‌دوای یه‌که‌کاندا و هه‌م له ده‌رېږینی هونه‌ر و نازایه‌تی و جه‌نگاوهریدا

کورتیان نه‌ده‌کرد. ولاته‌که‌شيان ناوی کوردستانی لی‌ نرا.

ئهوليا چه له بي گهشتياري ناسراوي تورک له سالي ۱۰۵۶ ی کۆچيدا له گهشتنامه که يدا دنووسيت: «باکووري کوردستان نه ضروروم و باشووره که شي به صره و که نداوي فارسه». ميژووي خوره لاني کۆن نووسيويه تي: «شوين و جينگا و ريڭگاي نه ته وي کورد له که نداوي فارسه وه تاكو ده راي خزر دريژ ده بيته وه» کتبيي (کورد عشيترلي) که له لايهن به رتبه رايه تي گشتي عه شايهر و کۆچه ريبه کاني عوسمانلييه وه له نهسته موول و له سالي ۱۹۱۸ ی زايبي له چاپخانه ي (نورخانييه) چاپ کراوه و بلاو کراوه ته وه. دنووسيت ده ليت:

(عه شايه ري کورد له باشووره وه عيراق و مووسل له باکووريه وه لازستان و له خورثاواوه ناوه ندي نه نه دۆل و له خوره لانه وه عه جه مستانه و له چيکاني ناراراتدا نيشته جين». ئەم ناوچه يه ته نها کوردستاني تورکيه به که خودي تورکه کان دانيان پياناوه.

ئه وه هۆزه کوردانه ي که له رۆژگاري ديريندا. له ناوچه ي فارسا ده ژيان، وه کو (کورتی، مرد، نه مرد) هکان بوون که نه سترابۆن. هه والي بوونيان له و ناوچه يه دا بلاو کوردوه ته وه. هه رودوت ناوي تيره يه کي فارسي به (مروفي) ناوبردوه. چونکه مرۆڤ زاراوه يه کي کوردييه ماناي (ئينسان) ده گه به نيته. نه توانين بليين نه و تيره يه ش کورد بووه.

له سه ره تاي سه ده ي سيته مه ي زايييدا شاري (ئه سطر) که ماوه يه ک پايته ختي شاهاني ئيران بووه. پاشاکه شيان (کۆچيه ر) ي ناو بووه. له به ره بابي بازنگياني کورد بوو، ئەم به ره بابيه له سه ده ي يه که مه ي زايييشدا هه بوون و له و ناوچه يه دا بوون. جينگه داري هاخامه نشيبه کان بوون.

خواليخوشبوو ره شيد ياسمي له باسي نژادي ساسانييه کاندا به دريژي پروني کردۆته وه، گه يشته وه ته نه و نه نجامه که باپيره ي نارده شييري پاپه کان ياني تيره ي ساسانييان. له به ره بابي شوانکاره ي کورده. دايمي پاپک کچه کورديکي هۆزي بازنگي بوو شويني رسکان و گه شه سه ندي نه م به مه له يه، ناوچه ي کوردنشيني فارسه. ناويراو بو پشتيواني کردني وته کاني دنووسيت: «هه ردواني پينجه مه ي شاي نه شکانييه کان له و نامه يه دا که له به رده م هه موو دانيشته وواندا خويندر ايه وه چه ند رسته يه کي نووسيوه. که له ميژووي طبري و ابن اثيردا تومار کراوه نه مه ش ده که به تي «تۆ زياد له به ري خۆت پيت پاکيشاوه و مه رگ بۆ لاي خۆت بانگ ده که يت، نه ي کورد نژاد که له ده واري کوردانه دا په روه رده بووي کي مۆله تي پي دايته تاج له سه ر بتييت.»

هاخامه نشيبه کان له تيره ي پاسارکاد بوون، و له شاري نه سته خرا فه رمانه و ا بوون. له دواييدا کورد له شوينه که يانا په يدا بوون و بوون به جينگه داري هاخامه نشيبه کان. ئيمه ناليين، پاسارکاده کانيش تيره يه ک بوون له هۆزي کورد. ته نها نه وه ده خه مه وه ياد، ناي، ناگونجيت تيره کاني شوانان و بازنگي له تيره ي پاسارکاد بووين؟. به و مانايه که زاراوه ي پاسارکاد به تيبه رپووني رۆژگار. بووه به پاسارکاد بووه به پاساکار، ساپاکار، ساپانکار، شيانکار = شوانکاره. له دوايشدا کوردبوونيان ئاشکرا بووه.

ساسان له به ره بابي نه جيبي موويدي په رستگاي (نه ناھيتا) بووه. له شاري نه سته خر که دانيشته وواني نه و ناوچه يه پاسارکادي بوون. بيگومان نه ويش هه ر له تيره ي پاسارکاده کان بووه. که له دواييدا به شوانکاره خويتر اوه ته وه. هه نديک له ميژوونووسه کان ده ليتين. (ناکمند) (ناخه منش) له نژادي هۆخشته ري پاشاي ماد بووه.

ناخه منش پاشاي نه زان بووه (شيلهک اينشوشيناک) بوو که کۆتايي به پاشايه تي کۆسييه کان هينا و نه زانيسي داگير کرد. له سالي ۶۵۰ پ. ز. فره وه تيشي پاشاي ماد نه زاني لي سه نده وه و هاو نژاده کاني خۆي، ياني کۆسييه کاني رزگار کرد. ناخرين پاشاي کۆسي که به ده ستي ئينشوشيناک له ناوچوو، ناوي (نانليل نادين - ناخه) بوو. له وانه يه زاراوه ي ناخه منش به لگه ي نه وه بيت که له نژادي ناخه بووبيت. چونکه کۆسييه کان نه ژدادي کورده کانن به دووري نازانين که شوانکاره ش هه ر له پاسارکاد بووين.

کتبيي (ايران نامه، يا کارنامه ايرانيان در عصر اشکاني) به رگي دووه م به شي يه که م له باسي (کوردستان يا سويچره ي ئيران) له باره ي کورده وه پشتگيري بۆچوونه کاني خوره لانه تناساني کردوه. دنووسيت: «نه وانه به يه کتيک له شه ريفترين و کۆنتريني ناريبه کاني ئيران ده ژميردريين. ده شگونجيت نه و ناريبانه ي له ۱۸۰۰ پ. ز. له بابلدا فه رمانه و ا بوون. ياسازان، و فه يله سوفيان له ناوا په يدا بووبيت به ناوه کاني کۆسو يان کاسيته وه له ميژوودا ناسراون. باب و باپيراني کورده کاني نه مرۆکه ن. له نووسراوه هه لکنراوه کاني ئاشووريدا نه وانه به (کۆرتيک) کرد = کورد، کورتي خويتر اونه ته وه...»

نه زان نيشتمانی هاخامه نشي شويني نيشته جيني نه م کاسيتانه بوو، نووسراوه که ي (مالاميري به ختياري) که په يوه ندي به ساله کاني ۱۳۰۰ تا ۱۲۰۰ پ. ز. يه وه هه يه، نه وه نيشان ده دات که که مه کتيک پيش له ناوچووني ده ولته تي کۆسي له ناوچه ي نه زان، تيره يه کي کورد (امردها = نه مرده کان) ي کوتي نيشته جين بوون و فه رمانه و ايان له خۆيان بوو. نه و نووسراوه ده ليت: «من، تخي خي گوتو نه ماردی پاشام کورتي خني نه م

نوسین و نه‌خش و نیگارم له‌م چیا په‌دا ته‌واو کرد من ته‌به‌عی‌ی خوی تیره‌ی نریسی و دیتیسی (d itbi) ته‌رت‌تر و خوی گه‌وره و شوتینی ئەم نووسینانه له چیا و هیل‌ه‌کانی خوی (مان) و خوی (خو) وینه‌ی پاشایه‌ک که ئەم شوتینه‌ی دروست کردووه و یارمه‌تی دام من وینه‌کانی خوی (ته‌رت‌تر) که پارێزه‌ری ئەم هۆزه‌یه کۆم کردنه‌وه.»!

تییینی: ئەم په‌ره‌گرافه‌ی نیوان ئەو دوو‌که‌وانه‌ی سه‌روه له ده‌قه فارسییه‌که‌دا نا دروست بوو نیازمان وابوو ته‌رکی که‌بین به‌لام وامان به‌باش زانی هه‌روه‌ک ده‌قه فارسییه‌که‌ی بیه‌که‌بین به‌کوردی دا‌وای لیبوردن ده‌که‌بین -وه‌رگێر-

***

دیواری (دورا) من دروستم کرد ناوی پاشا و هه‌م ناوی (اندکری andikiri کوری سترکت suturkit) م‌هه‌ل‌که‌ند. هه‌موو ناوه‌کان و هه‌موو دیواره‌کانم کرد به‌وه‌قی ئەوان شاری (خدای) که نیشته‌جیتی ئەوان بوو نوێم کردووه، هه‌روه‌ها هه‌یکه‌لی دیتیسی که خواجه‌کی گه‌وره‌یه و ئەم خاکی ئەزانه‌ی به‌من به‌خشبووه...

ئەو شه‌قامه‌ی که له ئەم‌مردییه‌وه تی ده‌په‌ریت. دروستم کرد ئەو پاشایانه‌ش که له ده‌وره‌یه‌ری رووباری (پرن)‌دا نیشته‌جیتن کۆم کردنه‌وه. یاسا و په‌یکه‌ری دیتیسی گه‌وره، که ولاتی ئەزانی به‌من به‌خشی و خواکانی ئەم‌مردیان که یارمه‌تییان دام و خو‌شبه‌خت بوون. ولاتی (ساه سیکشی) م‌داگیرکرد ئەو رێگا‌به‌ش که له ئەم‌مردییه‌وه ده‌ست پین ده‌کات دروستم کرد...

ئەم نووسراوه‌ م‌ی‌خه‌یانه له‌لایه‌ن پرۆفیسور ساییس که ئەندامی کۆنگره‌ی خو‌ره‌ه‌لاتی لیدییه و له هۆلنده‌ دایه وه‌رگێرداوه.

ئەم پاشای تخی‌خی گوتو ئەم‌م‌اردییه نووسراویکی دیکه‌شی له ئەشکه‌وتی (حلیمان) به‌یادگار بۆ به‌جی هیشته‌وین. له‌و نووسراوه‌شدا دیسان ده‌ل‌یت: «من تخی‌خی گوتو ئەم‌م‌اردی پاشا و کوری خنی حوکمرانی ناو (پسایان) م‌ پین سپێردراوو. پینش نوێتیکم بۆ خواکانی ئەم‌م‌ردی هه‌ل‌که‌ند و ئەم وینه‌ی (بم بتی) یه‌م تاشی.... به‌لام خوی (مان) م‌ لیره‌دا هه‌ل‌نه‌که‌ند. شوتینی پشووگای ئەوم له شوتینیکی نه‌یتینیدا دروست کردووه... (۲۱) ئەم‌م‌اردی یان ئەم‌م‌ردی تیره‌یه‌کی کورده که ئەسترا‌بوون، بوونی ئەمانه له‌گه‌ل کۆرتییه‌کاندا له ناوچه‌ جو‌زه‌جو‌زه‌کانی ئیراندا ناو ده‌بات و به‌یه‌ک نژادیان داده‌نیت. ئەم نووسراوانه له راستیدا گه‌لیتک کیشه‌یان بۆ شی کردوینه‌ته‌وه سه‌ره‌رای ئەوه‌ش یه‌کتیتی کۆتو، و کوسۆ نیشان ده‌ده‌ن که له بناغه‌دا له کوتووه‌کان بوون و تیره‌یه‌کی گرنگی ئەم‌م‌اردیان به‌م هۆیه‌وه کۆرتییه‌کانیش ده‌بنه‌ خاوه‌ن به‌ل‌گه‌.

سنووری گۆتییه‌کان تا‌کو سه‌ده‌ی بیست و شه‌شم پ. ز له عیلامه‌وه تا ئاطنه‌ درێژ بووبوه‌وه. ۱۲۵ ساڵ هه‌م عیلامییه‌کانیشیان له‌ژێر ده‌سته‌لاتدا بوو. له ئەزانا گۆتییه‌کانیش نیشته‌جی بوون. له دوا‌ییدا کۆسییه‌کان له ئەزانا په‌یدا بوون. کاسییه‌کانیش له باکو‌روه‌ه هاتن و له ئەزانا نیشته‌جی بوون و ، په‌لاماری بابلیان دا و نزیکه‌ی ۷۰۰ ساڵ له‌ویدا فه‌رمانه‌وا بوون. له دوا‌ییدا گه‌رانه‌وه بۆ ناوچه‌ شاخاوییه‌کانی خو‌یان.

له‌و سه‌رده‌مه‌دا نووسراوه‌که‌ی م‌الامیر هه‌ل‌کنراوه. وا ده‌رده‌پریت، تیره‌یه‌ک له ئەزانا فه‌رمانه‌وا بوون که تیره‌یه‌ک بوون له گۆتییه‌کان. به‌ناوی ئەم‌م‌ردی. چونکه ئەزانا نیشتمانی کۆسی و کاسیته‌کان بوو ده‌بیت بل‌یین ئەم‌م‌ردی تیره‌یه‌ک بوون له کاسیته‌کان کاسیته‌کانیش به‌شیکن له گۆتییه‌کان.

ئەم نووسراوه‌ ناوی پاشاکه‌یان به (اندکری = ئەندکری) کوری (سترگت) ناو ده‌بات. ناوی به‌ره‌بایکی ماده‌کانیش ئەستراگت، ئەستروخات بووه.

کتییی (کرد و پیه‌سته‌گی نژادی و تاریخی او) ده‌نووسیت: «تیره‌ی ئەم‌م‌رد یامارد له دۆستانی کۆرش گه‌وره بوون ئەو تیره‌یه به‌بابه گه‌وره‌ی کورد و (الوار) ده‌زانیت که به‌شیکیان له فارسی نیشته‌جی بوون.» به‌وردبوونه‌وه‌یه‌کی ورد له نووسراوه‌که‌ی م‌الامیر ئەتوانین بل‌یین له‌گه‌ل ئەوانه‌دا له یه‌که‌وه نزیکن.

ئەسترا‌بون له زمانی (ئاراتسان)‌هوه ده‌گێرتنه‌وه ده‌ل‌یت: «له ولاتی فارسا چه‌ند تیره‌یه‌ک نیشته‌جی بوون. وه‌کو (کرد = کورد، مرد، مه‌جوس) و... گه‌لیکی دیکه.

نووسراوه‌کانی ئاشوور به‌به‌شی خو‌رتا‌وای ده‌ریاچه‌ی ره‌زایییه ده‌ل‌ین پارثا ئەمانه تیره‌ی (پارث = پارت)‌ن له دوا‌ییدا له شوتینی خو‌یا‌نه‌وه کۆجیان کرد و به‌ره‌و باشووری ده‌ریای خزر رۆیشتن، داریوشی گه‌وره ئەمانه‌ی به‌پرثو ناو بردووه فه‌ره‌نسییه‌کان به (پارتیک)‌یان داده‌نیتن.

ئاسار هادوونی پاشای ئاشوور ئەم هۆزه‌ی به‌ماده‌کان زانیوه له رووی نووسراوه‌کانی ئاشووره‌وه. که له‌سه‌ر خشتی سوور نووسراونه‌ته‌وه له سه‌رده‌می سناخریب دا تیره‌یه‌ک به‌ناوی پرسواس که ده‌ل‌ین فارس بوون له شاوری عیلامدا نیشته‌جی بوون. سلیمان نه‌سر له سه‌رکه‌وتنه‌کانی خو‌یدا ناما‌زه‌ی بۆ که‌سیکی (ئارت‌شه) ده‌کات که له نزیکي تیره‌ی پرسواسه‌وه نیشته‌جی بوون. له‌و سه‌رده‌مه‌دا که ئاشووریه‌کان هه‌والی بوونی تیره‌ی پرسواس له خو‌ره‌ه‌لاتی عیلامدا پاده‌گه‌به‌نن. ئامادی و پاسواکانیش له خو‌رتا‌وا

و باشووری خۆزئاوای رهناییه‌شدا نیشان دده‌ن به‌مه‌دا دهرده‌که‌وێت که پارسواکان له پرسواسه‌کان جیاواز بوون. زیاد له‌مه‌ش هۆخشته‌ری پاشای ماد. له باشووری پارس، (پارسومش) داگیرکرد و له باکووریشدا پارسواکان که له‌ژێر ده‌سته‌لا‌تی ئاشووریه‌کاندا بوون له‌ژێر چنگی دهره‌یتان له‌به‌ر ئه‌مه به‌بۆچوونی نووسه‌ری ئه‌م کتێبه. نابیت پارسواکانی باکوور له‌گه‌ڵ پارسومش، یان پرسواسی باشوور به‌یه‌ک دابنن. بۆ پشتگیری ئه‌م بۆچوونه‌شم. نووسه‌ریکی ئینگلیزی (سرجان ملکم) له میژوووه‌که‌یدا ده‌نوسیت:

«هه‌ندیک له کارناسان له‌سه‌ر ئه‌وه ریکه‌وتوون. که سولتانه‌کانی (پارتیا) له بناغه‌دا تووراین. یان له ته‌ره‌کانن. که چه‌ندین سه‌ده ده‌سته‌لانیان به‌سه‌ر ئیراندا سه‌پانبوو.» به‌لام گه‌لیک به‌لگه به‌پێچه‌وانه‌ی ئه‌م بۆچوونه‌وه هه‌یه کارناسیکی میژوونوسی کۆن. ده‌ری ده‌پیت، که دانیشتوانی پارتیا ولاته‌که‌یان له که‌ناری دیچه‌ دا‌بووه. له کۆندا ناویان کاردوش بوو نیشتمانی کاردوشیه‌کان ئه‌مرۆکه به‌کوردستان ناسراوه. هه‌روه‌ها له سه‌ری ده‌روا‌ت و ده‌لیت:

«له مردنی ئه‌سکه‌نده‌ره‌وه تاوه‌کو ئارده‌شیری پاپک نزیکه‌ی ۵۰۰ سالیک ده‌بیت. به‌دریژایی ئه‌م ماوه‌ دوور و درێژه، خۆره‌لات له میژوودا دیار نییه و بزده.»

فرده‌وسی ئه‌وه‌نده ده‌لیت: گوايه هیچ میژوویه‌کی ئه‌و رۆژگاره نه‌ماوه ده‌لیت:

(له دوا‌ی ئه‌سکه‌نده‌ر ولاتی گه‌ره‌ی ئیران بۆ ماوه‌ی دوو سه‌د سال له پاشاگه‌ردانیدا بوو. له‌ژێر ده‌سته‌لا‌تی (تیره‌گه‌ری - ملوک الطوائف) دا بوو هه‌میشه له‌گه‌ڵ یه‌کترا ده‌جهنگی. بناغه‌ی ده‌سته‌لا‌تی ئه‌م تیرانه ئه‌وه‌نده له‌رزۆک و بچ به‌رگه‌ بوون، ده‌توانین ب‌لێن ئیران له ته‌واوی ئه‌و ماوه‌یه‌دا نه‌ته‌وه‌یه‌کی بچ پاشا بوو!...

به‌کورتی فرده‌وسی میژووی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی نه‌نوسیه‌وه. له هه‌مان کاتیشدا میژووی رۆمییه‌کان پهره‌ جوژه‌ رووداوه. که ئیرانییه‌کان ده‌توانن شانازی پێوه‌ بکه‌ن و خۆیانی پێوه هه‌لب‌کێشن. پاشا‌کانی (پرتیا) که ئه‌مرۆکه ناویان له‌ناو میژووی ئیراندا نادیاره چه‌ندین پاشا بوون که شمشیری رۆمییه‌کان که وه‌کو رۆژی رووناک ده‌ده‌وشانه‌وه و خاوه‌نی ده‌سته‌لا‌ت بوون، نه‌یاند‌ه‌توانی به‌رامبه‌ریان بکات. ده‌توانین ب‌لێن هۆی ئه‌وه‌ش هونه‌ر و تازابه‌تی ئیرانییه‌کان بوو. به‌کورتی دانیشتوانی ئه‌و ولاته که به‌سه‌ر رۆمییه‌کاندا سه‌رده‌که‌وتن له به‌شیکی نزیک له ولاتی رۆمه‌وه بوو، که له ده‌ریای خزره‌وه تا که‌ندا‌وی فارسی ده‌گرت‌ه‌وه. ئه‌مه‌ش به‌هۆی چیا بلنده‌کان و دۆله قوول و ترسناکه‌کان و رووباره تیزه‌وه‌کان و ده‌شته وشک و بچ ئاو و له‌وه‌ره‌که‌انه‌وه

بوو. که رۆمییه‌کان نه‌یاند‌ه‌توانی ئه‌و هۆزانه بخه‌نه ژێر رکیفی خۆیانه‌وه. کاراماترین سواره‌کانی رۆمی که له سه‌رداره‌کانی خۆیانه‌وه هه‌والی جه‌نگی (پرتیا) یان ده‌بیست سه‌ری خۆیان شۆر ده‌کرده‌وه.»

ئه‌م ناوچانه که سه‌رجان ملکم ئاماژه‌یان بۆ ده‌کات نیشتمانی ماده‌ دێرینه‌کان و کورده‌کانی دوا‌ی ئه‌وانه. ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌کی به‌رجه‌سته‌یه له باره‌ی خۆبه‌ختکردنی کورده‌که‌انه‌وه له رینگای پاراستن و ئاسایش و ئازادی. خۆیان و ولاتی ئیران. دووباره به‌لگه‌ی ئه‌وه‌شه که ناوه‌ندی قورسایی ئیران نه‌ته‌وه‌ی کورد پێکی هیناوه. ئه‌و هۆزانه که به‌ناوی ئیرانییه‌ته‌وه هه‌میشه له‌گه‌ڵ رۆمییه‌کاندا له جه‌نگدا بوون به‌وردبوونه‌وه له دۆخی جوگرافیایی ده‌رده‌که‌وێت که ته‌نها کورده‌کان بوون. لێره‌دا و ته‌که‌ی پرۆفیسۆر هرتسفلد، دێنمه‌وه یاد که و توویه‌تی:

«ئه‌گه‌ر بانه‌وێت ناویک له دانیشتوانی ئیرانی پێش ئارییه‌کان ب‌نێن و شه‌ی (کاسپین) شایسته‌به‌تی، ریشه‌ی ئه‌م وشه‌یه ده‌توانین له‌گه‌لیک ناوچه‌ی ئیراندا به‌دۆزینه‌وه.»...

ئه‌گه‌ر بانه‌وێت له دوا‌ی ساسانییه‌کانیشه‌وه ناویکی له‌بار بۆ دانیشتوانی ئیران به‌دۆزینه‌وه. بێگومان زاراوه‌ی (کرد = کورد) مان به‌رچا و ده‌که‌وێت که له هه‌موو ناوچه‌کانی ئیراندا ناوی ئه‌م هۆزه به‌فراوانی هه‌یه و به‌رجه‌سته‌یه. له که‌ندا‌وی فارسه‌وه تا ده‌ریای خزر و مازهنده‌ران و خۆراسان و ئه‌فغانستان و ئه‌سفهان و کرمان و خوزستان و ئه‌ران و نازربایجان و قه‌فزاز و ئه‌رمه‌نستان و کارداکیه و ره‌بیعه و تا سیواس و ئه‌سکه‌نده‌روونه. ناوی ئه‌م هۆزه‌مان به‌رچا و ده‌که‌وێت.

تدسکۆی خۆره‌لاتناس له‌ناو هۆزی بلوچ و تیره‌ی کورده‌کانا هه‌ندیک بۆنه‌ی په‌یوه‌ندیاری دۆزیه‌ته‌وه (۲۲).

سه‌باره‌ت به‌کتێبه ئایینییه‌کانی ئایینی زه‌رده‌شت. که له سه‌ره‌تای سه‌رده‌می ساسانییه‌کاندا نووسراونه‌ته‌وه. ئه‌مێن زه‌کی به‌گ له میژوووه‌که‌با ئاماژه‌ی بۆ کردووه و ده‌لیت:

«به‌راستی ناو‌نیشانی ئه‌م کتێبانه‌ و له مرۆف ده‌کات که ب‌لێت زمانی په‌هله‌وی گه‌لیک له‌وه ده‌چیت ب‌توانین ب‌لێن بناغه‌ی زمانی کوردی ئه‌مرۆکه‌یه. چونکه زاراوه‌کانی گه‌لیک له زاراوه‌ی کوردی ده‌چن. بۆ نمونه، (دینکرد) که له میژووی ئه‌ده‌بیات و نه‌رتی ئایینی زه‌رده‌شته‌وه ده‌وێت له‌گه‌ڵ (دینی کورد) دا گه‌لیک

په یوه نډیپان پټکه وه هه یه. به لکو (دینی کورد) بیت. (داتستان دینیک) چوڼ ده زانی که (داستانی دینیک) نیبه. که به ته و اوای زار او په کی کرمانجی نه مړیوه.

له راستیدا رسته ی (شکند کومانیک وی جار) له زمانی کرمانجی نه مړه که دا یانی (نه مجاره هم موویان شکاند) که به ته و اوای رسته په کی کوردیبه.

دار مس تتر. له و باوه په دایه که کتیبی پیروزی زه ده شتیبه کان، به زمانی ماده کان نووسراوه.

له به لگه نامه کانی بابل دا پروون ده بیته وه که دانیش تووانی بابل له هیرشی هوژی گو تیبیه کاند له ترسوله زدا بوون ده لاین گو تیبیه کان خه لکتیکی نه زان و درنده و دلره ق بوون، ویلایه ته ناوه دانه کانی نیوان دوو روویاریان نوقمی خوین کرد و سووتان دوویانه.

له باره ی ماده کانیش ه وه میژووی یه هود، ماد به نامیری قه هری (یهوه) ده ژمی تیت. پیغه مبه ره کانی ئیسرانیلی ده یانوت (یهوه) شادمانه که به هو ی ماده بی به زبیه و دلره قه کانه وه ترس و له رزتیکی زوریان خسته ته نیو دلای بابل یبه کان.

پاشماوه کانیان که کورده کانی نه مړه کن له گه ل نه وه شدا که ده وله تی سه ره خو یان نیبه به هو ی په ره سه ندنی بیرو باوه ری نازاد یخو ازانه یان. ترسیان هاویش تووه ته نیو دلای دراوستی کانیانه وه. به کورتی نه مهش له رووی دلره قی و بی به زبیه وه نیبه به لکو له رووی نازایه تی جوامی تر یانه وه یه.!

له م پرووه بو نه وه ی نه م نه وه یه هه رگیز یه ک نه گرت هم می شه له هو ل دان نا کوکی بخه نه نیوان ریزه کانیانه وه.

میژووی شه ره فنا مه نووسیویه تی، له کاتیکدا که ناو و ناویانگی چاکه ی پیغه مبه ر محه مه د (ص) و ده نگو یاسی بلاو بوونه وه ی په یامه که ی له گو شه و که ناری جیهاندا به رزیو وه وه، بو شاره زابوون له یاساکانی ئیسلا م چند نوینه ریک له نه ته وه کان چوون بو خز مه تی پیغه مبه ر له هوژی کوردیش (بغدوز) ناوی مرقی کی ناشیرین بوو. چووه خز مه تی پیغه مبه ر (ص) حه زرت له تاو هه بیه ت و سامی نه و کابرا کورده نیگه ران بوو. له باره ی هوژ و تیره و به ره با به که یه وه پر سیاری لی کرد. له وه رامدا وتی: «له هوژی کوردم» پیغه مبه ر فه رموی «یاخوای گه وره و گران. هه رگیز نه م هوژه یه که نه خه بیت نه گینا عال مه یتک به ده سستی نه مانه له ناو ده جن» چاپکه ر و بلاو که ره وه ی شه ره فنا مه به ریز فه ره جو لالی زه کی له په راویزدا ده لیت: «نه م سه برده یه له سه برده خه راقیاته کانه چونکه پیغه مبه ران ته ماشای شیوه و روخسار ناکه ن، به لکو ته ماشای

رهوشت ده که ن. کاریشیان رینوما یی کردنی خه لکه به ره و یه زدان په رستی. دوعا کردنیشیان بو مرفو دوعای چاکه یه نه ک خراپه؟! ...

نه لبه ته خه راقیوونی نه م سه برده یه هیچ گومانی تیا نیبه نه مه ته نها نیشانه ی ترس و بیزار یبه که نه م نه ته وه یه خسته ویانه ته نیو دلای نه یاره کانیانه وه.

.....

۱- کتیبی (ادبیات مزد یسنا یشتها).

۲- گو تی و میتانی، کوسی.

۳- مجمل التواریخ.

۴ و ۵- کتیبی مزد یسنا یشتها له نووسینی ماموستا پور داود.

*- وهرگیزانی شاعر به شاعر کارتیکی ناسان نیبه به تایبه تی نه م کیشه ی ته قاروبه له زمانی کوریدا گه لیک گرانه داوای لیبور دن ده که م، - وهرگیز

*- ره شمالنشینان به شتیکی ره شماله که یان به چیخ برده دن هه ر شتیکی به هاداریان هه بیت له ویدا هه لی نه گرن. به م شوینه ش ده لاین (کولین) - وهرگیز.

۶- ادبیات مزد یسنا یشتها.

۷- کتیبی کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او.

۸- هه مان سه رچاوه ی پتسه وه.

۹- تاریخ مشیر الدوله.

۱۰- شنغار = سنجار له کونترین سه رده مه کانی میژووه وه تا نه مرفو شوینی کورده یه زید یبه کانه.

۱۱- کتیبی کورد و په یوه سستی له نووسینی ماموستا ره شید یاسمی.

۱۲- کتیبی ماد به زمانی فه ره نسی.

۱۳- (یسنا ۶۵-۷۰).

۱۴- وشاگردان او ۶۰۰۰ سال از وفات استادشان افلاطون آمد است میگو یند: هورمودر پنج هزار سال ق.م. مورخ و پیشوای معروف بروسوس که در قرن سوم ق.م. میزیسته است زه رده شت را سر سلسله پادشاهان ماد نژاد میداند از سال ۲۳۰۰-۳۰۰۰ ق.م. در کله سلطنت کرده اند.

۱۵- کتیبی ادبیات مزد یسنا یشتها. خورناوای ئیران خوراسان نیبه به لکو چیاکانی زاگرو سه.

بهشی سیههم

ئاراراتییهکان

بۆ یهكهم جار ناوی ئارارات له سالی ۱۲۶۰ پ.ز دا سهلمان نهسری یهكهم پرديوپه تی و لیبی دواوه. قاموس كتاب مقدس كه به زمانی فارسی دانراوه میسته هاكسی نه مریكایی وهری گیراوه له باره ی ئاراراته وه دنوو سیته:

(ئارارات پارچه یه كه له ناوه ندی ئهرمه نستان له نیوان پروباری ئاراس و ده ریاچه ی وان و ورمی دایه. هه ندی جار ئهم زاراه ی ئاراراته به ته واوی و به و ولاته ده وترا. كه به پیتی سه ربرده ی كه شتییه كه ی نۆج، به سه ر ئهم چیا بلنده وه گرساوه ته وه. ئهرمه نییه كان به م چیا بلنده یان دهوت (میسیس). توركه كان پیتیان دهوت ناگری داغ ئیرانییه كانیش کیوی نۆحیان پین دهوت. ئه ورو پاییییه كان به زۆری ئاراراتیان بۆ به كار هیتاوه. عه ره به كانیش چیا ی جوودی پین ده لئین؟... (۱)

له رووی ده ریاوه ۱۷۰۰۰ پین به رزه له كۆمه لئێ گریكه نده كانه تاخرین ته قینه وه شی له سالی ۱۸۴۰ زایینی (۲) دا بوو.

ده مرکانی میژوو نووس بوونی ده وله تی به هیتز و توانای ئارارات له شوینی ئه سلئی خۆیا به دوو هه زار سال پ.ز داده نیت. ده لئیت «هۆزی ماد» (۳) دوو هه زار سال پیش زایینی له قه فقازه وه هاتن ده وله تی به هیتزی ئارارات له سه ر پتیاندا بوو. له خۆر هه لاته وه رۆیشتن.»

بوونی ئهم ده وله ته له سالی ۹۰۰ پ.ز یانی له دوا ی سه رده می حوكم پانی زوحاکییه كان روونتر بووه ته وه. نزیكه ی ۸۰۰ تا ۸۱۵ سال پ.ز پاشای ئارارات كه ناوی مه نواش بوو. هاتوه بۆ باشوور و ئه یاله ته كانی پارسوا و مننایی داگیر کرده وه. له به رده م ئاسووریه كانیشدا به رگریه کی به هیتز و پته وی دروست کرده وه. كه مه نوجیه ری شانامه یان (منوش چتر)ی ئاویتستایه. له ساله كانی ۸۸۲-۷۷۳ پ.ز پاشای ئارارات كه (ساردوریس)ی ناو بوو. سلمان نه سری سیهه می پاشای ئاشووری شكاندوه.

هه رۆدۆت ده لئیت. له ده ورو به ری چیای ئارارات هۆزی (ئالا رود)ی هه بوو (هالیدی)یان ده په رست ۶۰۰. سال پ.ز ئهرمه نییه كان هاتن ناوچه ی ئالارودیان گرت.

۱۶- تاریخ مشیر الدوله .

۱۷- ادبیات مزد یسنا پشتها .

۱۸- هه مان سه رچاوه ی پیشه وه .

۱۹- کورد و په یوه سته گی .

۲۰- خوالیخو شیبوو سه ردار ناسری سه رۆکی ئییلی سنجایی ده یوت: من له لای عه بدوللا خانی سه رۆکی كه لور نووسراویكم دیتووه . كه (شه ربانو خاتون)ی كچی به زدیگورد بۆ باوکی نووسیوه له م نامه به دا ئه یوت. (بابووی تارش به بۆچی نامه ی پیغه مبه رت پاره کردی) كه به ته واوی کوردییه .

۲۱- تاریخ بختیاری

۲۲- تاریخ کرد و کردستان ئه مین زکی به گ.

ثایینی ئالارودیان په سهند کرد. خوشیان دهردهوه سهر په گهزی هالدى و ئه و ناوچه په ش که داگير کرابوو. ناویان نا (هاپستان).

به پرتز عهلى ته سغهرى شه ميمى هممه دانى له کتیبى (کرد، کورد) دا دنووسیت:

(له ناوچوونى دهولته تى ئاریائی هۆزه کانى خالدى، یا کاروو به دهه ستى ئارامنه کان بوو ئه و شوپنه واره ی که ئه وان له ماوه ی سى سه ده دا له سهر زه مینى ولاته که یانا پیکیان هیتابوو له ناویان نه برد. به لکو له دواى کوچکردنى هۆزى خالدى، بو ناو چیاکان. ناویان به سهر ناوچه ی باکوورى دهریاچه ی (وان) هوه واته ویلايه تى طرابزونى ئه مپوکه وه مايه وه. ئه م ناوچه په له سهرده مى رۆمى خۆرهللا تدا بیزانس، به خیللات یا ئالخت ده خویندراپه وه.

ئهمپوکه شارىکى دپرين له که ناری باکوورى خۆرناوای دهریاچه ی ناوبراودا هه په که (ئاخلاط) ی ناوه.

کتیبى (ایران نامه، یا، کارنامه ی ایرانیان) له رۆزگارى ئه شکانییه کاند له باره ی ئاراراتیبه کانه وه دنووسیت. (پیش ئه وه ی ئاریاییه کان دهسته لاتداری ئه و سهرزه مینه بن. چهند تیره په کی تورک له ویتدا نیشته جى بووبوون. له وان هس تیره ی (نایری) له کیوه کانى خۆرناوای وان و ههرودو به ری دیجله و (minui) مینوئى له باشوورى خۆرهللاتى دهریاچه ی رومى له نزیکى چیاى زاگروس وارپود urardu له باکوورى خۆرهللاتى خاکی نایری له و سى تیره ی سهره وه دا تیره ی اورادو له هه موویان به هیتزتر بوو له گه ل دهولته تى ئاشووردا هه میشه له جه نگدا بوون ناوئنده که شیان شارى وانى ئیستابوو. له و نووسراوانه ی که سهرۆکه کانیان به یادگار بویان جى هیشته وین. ناوی شه ش که سیان زانراوه. له وه دهچیت که هه موویان له یه ک بنه ماله بووبن. یه ک له دواى یه ک بوون به پاشا. له ناو ئه و پاشانه دا (ارکیستس) یان له سالى ۷۲۰-۷۰۰ پ.ز له گه ل سارگوئى پاشای ئاشووردا به جه نگ هاتوه. (بلاتدرى، یان، سردورسى سیه م) له گه ل ئاشوور بانى پال له سالى ۶۴۴ ناکۆکیان له نیواندا هه بووه.

سنورى ولاتى (اردوتخمینیا) هه موو ئه و ناوچانه ی دهرته وه که له ئیستادا به ناوی ئهرمه نستانه وه ناسراوه. شوپنه وارى ئه و بنه ماله په له مه لاطیه و پالو، میانداودا هه په پاشاکانى ئه و شوپنه خوین به پاشای نایری ناو ده برد.

وتاریک له گوئاریکی فارسیدا له ژیرناو نیشانى (ئهرمه نستان) دا نووسراوو وا له خواره وه ده بیخه په بهرچاو.

«له سه ده ی ۱۹ هه مدا له کاتیکدا خۆرهللاتناسان له چیاکانى ئیران و ئهرمه نستان و

ئاشووردا، نووسراوه نیوه کوژاوه کانیان ده خویندوه. هه ستیان به وه کرد. که له سى هه زار سال پ.ز له به شیکى ئهرمه نستاندا گه لیکی تیدا ده ژیا. که به سوپاری ناسرابوون. له ناو ئه م گه له دا به ره به کانى (خات، هات، خالدى، هیئت، ئالورود)، له میژووی ناوبراودا باسیان لیوه کراوه.

له و سهرده مه دا له ناسیای بچوو کدا چهند فه رمانده په ک به ناوه کانى (اوراردو، بی ئانا، عوسایر، ملید، میل دیس، نائیری و مانا) فه رمانه و بوون. ئه مانه له نووسراوه ئاشووریه کاند به ولاتى نایری ناسراون. له سه ده ی دوايیدا هه موو ئه م فه رمانده رانه په کیان گرت و دهولته تى (ئوزاردو) یان پیک هیتا. پایته خته که یان (طوسیا) بوو. که له ئیستادا به وان ناسراوه. لیته دا ئوزاردو، مانائیبیان به ولاتى نائیری داناه.

تیگلالت پلیسرى پاشای ئاشووریش دنووسیت: «هۆزى نایری له ناوچه کانى سهرچاوه ی دیجله و فورات یانى له ناو نیشتمانى ئاراراتیبه کان ده ژیان که له باکوورى نیفاتسه وه تا وه کو دیاره کر و خه ریوت و دهرسیم و کیوه کانى بتلیس و طوروسیان گرتبوه» (۴). له م روه وه دهرده که ویت که ئاراراتیبه کان له نایره کان بوون. له دوايیدا ئهرمه نبیه کان هاتوون و، ئه و سهرزه مینه یان داگير کردوه.

له سهرده مى ماده کاند فه رمانده ی ئهرمه نستان له لایه نى ماده کانه وه دیارى ده کرا. له دواى له ناو چوونى ماده کان. کۆروشى گه وره ئیمپراتۆریه تى گه وره ی ئیرانى پیکهیتا. ئهرمه نستان بوو به به شیک له ولاتى ئیران. تاکو سهرده مى داریوشى سیه م به و شپوه په ما به وه فه رمانده کانى ئه وى به (وندفرنه) یا (هیدرانس) هه لده بژیردران. به پیى وته کانى ئه سترابون. تاکو سهرده مى ئانتیوکسى گه وره ی پاشای سلوکۆس له ئهرمه نستاندا فه رمانه و ابوون. ۵۵۹-۲۲۳ پ.ز (۵).

ههر چهنده کتیبى ئیران نامه ئه م هۆزانه به تورک ناو ده بات به لام له دوايیدا له لایه نى کارناسانه وه به توپژینه وه ی ورد سه ملیتراهه که له نژادى ئارى بوون. کارناسان میتانییه کانیان به نایری داناه. هیه چ گومانیک له ئارى بوونیاندا نه ماوه ته وه. ئاسووریه کان و مانائیبه کان که ئه و کتیبه به مینوئى ناویان ده بات به خزمى ماده کانیان داده نیئت. ته نانه ت یه که م پاشای ماد (دیاکۆ) سه رۆکی هۆزى مانائى بووه. له بناغه شدا ماد، مانائى، سیت، کیمرى، له میژوودا له ژیر ناوی (اومان - ماندا) دا ناسراون که له یه ک نژاد و ئاریایی بوون سنوره که شیان تا که ناره کانى دهریاى رده س درپژبوو بووه. ئاراراتیبه کانیش ههر له ناو ئه و سنوره دا بوون.

کتیبى ناوبراو دنووسیت: «پاشاکانى ئارارات خوین به شای نایری ناو ده برد. له

رووی دیالیکت و ناوه‌کانیشیانوه دهرده‌که‌ویت ثاریائی بوون. له راستیدا له کۆندا ماده‌کانیشیان ههر بهو هۆزه تورکه یان به‌سامی نژادیان ده‌زانی. له ئەنجامی کینه کردن و گه‌ران به‌دوای راستیدا لهم دوایییه‌دا چه‌ندین به‌لگه‌ دۆزرایه‌وه که ده‌یسه‌لمینیت ئەوانه له نژادی ناری بوون ناخرین پاشای ئارارات ناوی (ناری مینا) بوو. ئەو قەلغانه مه‌فره‌غیانه که ئەم پاشا پیشکەش به‌په‌رستگای کردبوو دۆزراونه‌ته‌وه. وا دهرده‌که‌ویت کاتی فه‌رمانه‌روایی ئەو پاشایه له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی شه‌شه‌می پ.ز بووبیت.

داریووشی به‌که‌م له نووسراوه هه‌لکندراوه‌که‌ی چیا‌ی بیستووندا ئەرمه‌نستان‌ی به‌ئه‌رمینا ناو بردووه.

ئارارات زاراوه‌یه‌کی عیبرییه. هه‌رۆدۆت به‌ئالارود و ئاسووریه‌کانیش (ئۆراتو) یان پی‌وتوه (مایه‌ر) نیشتمانی ئەسلی ئەم هۆزه‌ی به‌ناوندی ئاراس داناهه‌ندیک میژوو ئەو شوینه به‌شوینی نیشته‌جی‌ی (ئارزانت)ه‌کان داده‌نێن. که تیره‌به‌کن له شه‌ش تیره‌که‌ی ماد. له‌وه ده‌چیت زاراوه‌ی ئارارات له‌گه‌ل زاراوه‌ی ئارزانت، دا په‌یوه‌ندیان هه‌بیت له ده‌وروبه‌ری (حزو)دا له کوردستانی باکووردا زنجیره‌ چیا‌یه‌کی بلتد هه‌یه که (ماراراتو)ی ناو‌بووه. له ئیستادا به (مالاطو) ناسراوه. زاراوه‌ی ماراراتو، عه‌ره‌به‌کان به (ردشدم = تیپه‌رین) لیکیان داوه‌ته‌وه. ده‌لین که‌شتیه‌که‌ی نۆج که به‌سه‌ر ئاوه‌که‌وه بوو، ئاو به‌ره‌و نیشته‌وه و که‌میرونه‌وه ده‌رۆشت که‌شتیه‌که‌ به‌سه‌ر دوندی ئەم چیا‌یه‌وه گرسایه‌وه. حه‌زرتی نۆج فه‌رمووی (مررت) به‌فارس‌ی یانی (رد شدم) به‌کوردی یانی (رەت بووین) ئەم زاراوه‌ی (مررت) له دواییدا بوو به‌ناوی چیاکه.

به‌پیتی ئەم ئەفسانه‌یه ده‌توانین بلتین یه‌که‌م جار ئەو زنجیره‌ چیا‌یه هه‌ر ناوی ئۆراتو بووه. عه‌ره‌به‌کان کردویانه به (مررتو). وا دهرده‌که‌ویت که هه‌ر دوو چیاکه به‌ناوی یه‌ک هۆزه‌وه ناو‌نرابن، له راستیشدا شوینه‌واری پاشاکانی ئارارات له مه‌لاطیه و پالودا دۆزراونه‌ته‌وه.

تیگلات پلیمیری ئاشووری له چیاکانی (نازو - حازو) ناوی هۆزی کورطیه‌ی بردووه لهم رووه‌وه کورطیه هۆزیکه له هۆزه‌کانی ئۆراتوو. ئەستراوبون دان به‌مه‌ داده‌نیت و بوونی کورتی، مردامه‌ده‌کان له ئەرمه‌نستان و خاکی ئارارات ده‌سه‌لمینیت. میژوو‌ه‌کانی ئەرمه‌نی له ناوچه‌ی فه‌رمانه‌روایی ئەرمه‌نییه‌کاندا له باره‌ی هۆزیکه‌ی گه‌وره‌وه به‌ناوی (مار) له ئەرمه‌نستان و خاکی ئاراراته‌وه ده‌دووت. ئەم هۆزه له ده‌وروبه‌ری ده‌ریاچه‌ی وان دا بوون. ئەمه‌رۆکه‌ش له نزیکه‌ی شاری (وان)ه‌وه دوورگه‌یه‌کی بچوک هه‌یه. که (اختاماری) ناوه. ویکتۆر لانکلوا، ده‌لتیت: «ئەرمه‌نییه‌کان ماده‌کانیان به‌مار

ده‌خوینده‌وه» به‌زمانی ئەرمه‌نی به‌ناخرین پاشای ماده‌کان که پاشماوه‌ی زوحاک بوو. پیتیان ده‌وت (ئه‌فنده‌هازاده)^(٦) که به‌شینه‌زاری ئەرمه‌نی ده‌کاته (ویشتا بازونگیان). سناخرییه‌ی کوری ساگرۆنی دووه‌م له ویلایه‌تیکه‌ی باکووره‌وه نامه‌یه‌ک بوو باوکی ده‌نووسیت ده‌لتیت: «خه‌لکینکی زۆر له باکووره‌وه فشار ده‌خه‌نه سه‌ر ناوچه‌ی وان. ارکیشتی دووه‌می پاشای وان به‌زه‌حمه‌ت به‌رگرییان لێ ده‌کات به‌م خه‌لکانه‌یان ده‌وت «کامبر» ته‌ورات به‌جومر، و میژوونووسانی یۆنانی به‌کیمی ناویان ده‌به‌نه شاری وان پایته‌ختی ده‌وله‌تی ئارارات بوو. دانیشتووانی له هۆزی (مار)ه‌کان بوون. ئەم مارانه‌ی ئەرمه‌نی هه‌مان مرد و ئەمردی ئەستراوبونه. له دواییدا به‌گشتی ناوی کوردیان له‌خۆ نا. ده‌بیت ئەوه‌ش بلتین ئەم هۆزه‌گه‌لی ئارارات بوون.

له دوای کۆتایی هاتنی ده‌وله‌ته‌که‌یان به‌ده‌ستی ئارامنه‌کان شوینی په‌سه‌نی خۆیان به‌جێ نه‌هێشت. هه‌ر له شوینی خۆیان مانه‌وه. ئەمانه‌ شارستانییه‌تیکه‌ی شیوا و به‌رجاویان هه‌بوو. بیروباوه‌ری ئایینی خۆیان به‌سه‌ر ئەرمه‌نییه‌کاندا سه‌پاند.

له سه‌ده‌کانی سه‌ره‌تای بلا‌بوونه‌وه‌ی ئایینی مه‌سیحدا له سالی ٢٧٥ پ.ز پاشای ئەرمه‌نی (طرات) ئایینی مه‌سیحی هه‌بوو. له ده‌وروبه‌ری موشدا سێ هه‌زار که‌سی له پیشه‌وا ئایینییه‌کانی هالديه‌کان کوشت. دانیشتووانی ده‌کرد به‌مه‌سیحی. له‌و ماوه‌یه‌دا به‌شیک له کورده‌کان چوونه سه‌ر دینی مه‌سیحی. له دواییدا که ئایینی پیروزی ئیسلام بلا‌بووه‌وه. کورده‌کانی هالده‌ش به‌کورده‌هاونژاده‌کانیان‌ه‌وه که له باشوری (تاسی)یه‌وه بوون په‌یوه‌ندیان کرد و ئایینی پیروزی ئیسلامیان په‌سه‌ند کرد.

نه‌ته‌وه‌کانی ژێر ده‌سته له‌ژێر کاریگه‌ری هه‌ستی ئازادبخوازانهدا که غه‌ریزه‌به‌کی سروشتی هه‌ر مرۆفیکه‌ نیازی سه‌رپێچییان له به‌رامبه‌ر نه‌ته‌وه‌ی سته‌مگه‌ری بالا ده‌ستا هه‌یه. هه‌ر بزوتنه‌وه‌یه‌ک که له دژی به‌رژه‌وهندی نه‌ته‌وه‌ی بالا ده‌ستا بیت له‌به‌رجاویانا کاریکی جوامه‌یرانه و په‌سه‌نده‌ چونکه کورده‌کانی ئاراراتیش له‌ژێر ده‌سته‌لاتی ئەرمه‌نییه‌کاندا بوون. ئایینی ئەرمه‌نییه‌کانیش ئایینی مه‌سیحی بوو.

له کاتیکدا که زۆریه‌ی هاونژاده‌کانیان په‌یره‌ی ئایینی نوێی ئیسلامیان ده‌کرد، کورده‌کان زۆر به‌ئاسانی په‌یوه‌ندیان به‌موجاهیدی ئیسلامه‌کانه‌وه کرد. که نه‌یاری ئایینی عیسه‌وی بوون. ژماره‌یه‌کی که‌میان له‌سه‌ر ئایینی مه‌سیح مانه‌وه ئەمه‌رۆ که نه‌وه‌کانیان خۆیان به‌نه‌ته‌وه‌ی ئەرمه‌ن و په‌یره‌ی ئایینی مه‌سیح ده‌ژمیرن.

چونکه له‌وه سه‌رده‌مه‌ دێرینانه‌دا بیروباوه‌ری ئایینی و هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی له یه‌که‌وه ئالابوون به‌ئاره‌زووی خۆیان په‌یوه‌ندیان به‌کۆمه‌لگا ئایینییه‌کانه‌وه ده‌کرد. و هه‌ستی

نه ته وایه تی خۆیان. فهرامۆش دهکرد. ئەمرۆکەش له ناو هەندێ تیره و بهرهبایی کوردا له سههر رووی ته شته هه ویره کانیان وینه (صلیب = خاچ) دهکێشن ئەمهش ئەوه نیشان ده دات که له پێشدا مه سیحی بوون و له دواییدا ئیسلام بوون. سههره رای ئەمهش به پیتی میژوو ده کانی ئەرمه نی له ساله کانی ۱۵۰ تا ۲۰۰ ی زاینی نایینی مه سیح له ناو کوردا به روی هه بوو. ژماره یه کیش له دانیشته وانی چیاکانی کوردۆئین به شتیه به کی نهیینی باوه ری ئایینی مه سیحیان به سه ند کردبوو، ئایینه که یان به رتیه ده برد. ته نانه ت (سوکیاس) که ناوی سه رۆکه عیسه و ییه کورده کان بوو که به نهیینی ئایینه که یان به رتیه ده برد. به دهستی هاوشارییه، بت په رسته کانی خۆیان کوژرا. له راستیدا مه سیحیه کانی دانیشته وی هەندێ چیا ی سه ختی کوردستان له ناوچه کانی خۆره لاتی باشووری ده رباچه ی وان و ده رسیم تا وه کو جهنگی جیهانی یه که م زمانی ئەرمه نییان نه ده زانی و به زمانی کوردی ده وان. ئەمانه ش ئەو کورده انه بوون که باب و باپیرانیان له نێو ئایینی مه سیحیدا ما بوونه وه ئەگینا هیچ نه ته وه یه که له ژێر ده سه لاتی نه ته وه یی خۆیان زمانی خۆیان فه رامۆش ناکات و به زمانی نه ته وه یه که ژێر ده سه تی خۆی گفتوگۆ ناکات. کورده موسولمانه کان ئەو کورده انی که له سه ر ئایینی مه سیحی ما بوونه وه به ئەرمه نییان ناو ده بردن. به لām له بناغه دا کوردی ئەو ده وره به ره بیجگه له ئەرمه نی هیچ په یوه ندییه کیان به دینی مه سیحه وه نه بوو، به هه مو مه سیحیه کانیان ده وت ئەرمه نی ئەمرۆکه ش هه ره به م شتیه ماونه ته وه. له جهنگی جیهانی یه که مدا ده له تی عوسمانی ئەرمه نییه کانی ژێر ده سه لاتی خۆی قه لاجۆ کرد. ئەم کورده مه سیحیه انه ش ژماره به کیان لێ کوژرا ئەوی توانی هه لبیت له سنووری ولاتی عوسمانی ده رچوو و تیکلاوی ئەرمه نییه کانی دیکه بوو. سه ره له نوێ فیتری زمانی ئەرمه نی بوونه وه و زمانه که ی خۆیان فه رامۆش کرد. له سه رده مێکدا نایریه کان له خاکی ئاراراتیه کاندان بوون که ئاراراتیه کانی شمان به به شتیک له وان دانا هه ره ها له وه سه رده مه شدا که موشه کییه کان فه رمان ره وا بوون. ته وای کورده ستانی باکووریان له ژێر ده سه تابوو. شاری مووش یادگاری ئەم هۆزه یه.

ته ورات کتیبی (پیدایش - ۱۰ - ۲۳) ئەم هۆزه ی به (ماش) تۆمار کردوه ده لیت: «ئەمانه له باکووری ئەجزیره دا نیشته جێ بوون. په یوه ندی ره گه زایه تیبیان ده گه رتیه وه بو یافشی کوری نۆج. وا هه ست ده که ن که نه وه ی ئەو هۆزه ناو به راه له نزیک ی سه رچاوه کانی دیجله دا نیشته جێ بوون. زانراوه که موشه کییه کان تا وه کو باکووری جزیره یان له ژێر ده سه تابوو. له سه ده ی هه شته می پێش زاینیدا پاشای لیدی (میتاس) که

له میژوو دا به (میتای) موشکی ناوی به راه ۷۰۰ پ. ز له گه ل (روسا) ی پاشای ئاراراتدا یه کیان گرت و له گه ل سارگۆنی دووه مدا که وتنه جه نگه وه. به پیتی بیرو رای هه ندیک له وه سه رده مدا ئۆرارتو به شتیک ی ماد بوو له پێشه وه باسمان لێوه کرد.

له خاکی ئاراراتدا، دوو هۆز ده ژیان که یه کتیکان ئەرمه نییه کانه و ئەوی دیکه شیان به وته ی هه رودوت (ئالارودیان) بوون له دوا ی چه ندین سه ده دووباره هه ره دوو هۆز بوون که یه کتیکان ئەرمه نی و ئەوی دیکه شیان کورد بوون. چونکه میژوو ده کانی ئەرمه نی بو له ناو چوونی ئالارودیان هیچ ناماژه یه که ناکه ن. له به ره ئەمه هه ره ئەم ئالارودیانه بوون له دواییدا به ته وای ناوی کوردیان له خۆیان نا بیجگه له مه ش میژوو ده پتیه کانی ئەرمه نی له باره ی کورتیه کانه وه ده وین ته نانه ت ده لێن. تاکتیک له چه که می وه زیره کانی کورتی سووربوو ته نها پاشا چه که می سووری له پێ ده کرد. ئەم ئیمتیازه ش به لگه ی ئەوه یه که له پێش ئەرمه نییه کانه وه دانیشته وانی ئارارات کوتی - کورتیه کان بوون. له دوا ی تیکشکانیان که مه کتیکان له ناو ده وه تی ئەرمه نستانا به شتیه ی که مایه تیه کی گرنگ مانه وه. نفوز و ده سه لاتیان گه لێک دا به زیبوو. ماده کانی ش له کۆرتیه کان بوون.

گرنه فۆنیش ده نو سیت: «جهنگیک که ئاستیاگسی پاشای ماد ئەبو سیت له گه ل بابلیه کاندان بیکات له و کاته دا پاشای ئەرمه نستان. باجی به ئاستیاگسی پاشای ماده کان ده دا. له ناردی له شکر بو یارمه تیدانی ئاستیاگس سه ره پیتی کرد کۆروش به له شکر ی ماده وه بو ته میت کردنی پاشای ئەرمه نستان ره وانه کرا. له ئەنجامدا کۆروش له سه ره ئەوه رتیکه وت. چونکه پاشای ئەرمه نستان له گه ل کلدانییه کانا له جه نگدا بوو. به یاریان دا نیوه ی سوپا که ی بو پاراستنی خۆیان به یلێته وه و نیوه که ی دیکه ی یان بو یارمه تیدانی کیا کسار ره وانه بکات».

مه به ستی گه زنه فۆن له کلدانییه کان خالیدییه کانه که له پێش رۆشنتی ئەرمه نییه کان بو ئەو شۆینه، دانیشته وانی بوومی ئەرمه نستان بوون؟! له سه ره وه ناماژه مان بو ئەوه کرد که کلدانییه کان له نژادی جۆریه جۆر بوون که ره گه زتیکان گۆتیه کان و کۆسییه ئاری نژاده کان بوون. گه زنه فۆن ئاراراتیه کانی ش هه ره بان داده نیت. گه زنه فۆن له سنووری ئەرمه نستاندا له باره ی پاشای هینده وه ده ویت. که نازرتیت له کام تیره و هۆز بووه. بو نمونه له شۆیتیکدا ده لیت: «کۆروش داوای چه ند شاره زایه کی له پاشای ئەرمه نستان کرد. تاکو نێردراوێک بو لای پاشای هیند ره وانه بکات. بو ئەوه ی داوای دراوی لێ بکات». له شۆیتیک دیکه شدا ده نو سیت:

(نیردراویکی پاشای هیند هاته لای کیاکسار و پیتی دهلیت بیستوومانه دهتهویت له گه‌ل پاشای ناشور بجه‌نگیت. من ده‌رۆمه لای پاشای ناشور و پرسپاری لی ده‌که‌م کام لاتان له پیشا په‌لامار بدات ئیمه لایه‌نگری په‌لاماردراوه‌که ده‌که‌ین.)

به‌کورتی لیره‌دا ده‌گه‌ینه ئه‌و ئه‌نجامه که گۆتییه‌کان له ده‌ریای ره‌شه‌وه تا باکووری عیلام یان گرتبووه‌وه. ناوچه شاخاوییه‌کانیان له ژیر ده‌ستابوو. له‌گه‌ل تیره و هۆزه‌کانی خۆیاندا ده‌وله‌تی سه‌ره‌خۆیان پیک ده‌هینا. له کاتی‌کدا په‌کیتک له‌و تیرانه ده‌سته‌لاتی په‌یدا ده‌کرد. تیره دراوسیکانی خۆی ده‌هینایه ژیر پکیتی خۆیه‌وه. گه‌لپیک جاریش پیتیان له سنووری نه‌ته‌وه‌یی خۆیان زیاتر راده‌کیشا خاکی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌یان داگیر ده‌کرد. چه‌ندین سه‌ده له‌و ولاته پان و به‌رینه‌دا فه‌رمانه‌وه‌ایییان ده‌کرد. به‌هۆی لپه‌توویی و نازیه‌تی پاشاکانی ئه‌و تیره‌وه له‌ناو ته‌واوی نه‌ته‌وه‌کانی ژیر ده‌ستیانا به‌شاهه‌نشا ده‌ناسران. له گۆزانییه‌کانیاندا باسیان لپه‌وه‌که‌را. شتی‌ک که سه‌لمیتره‌وه ئه‌وه‌یه ئیسک به‌ندی کۆمه‌لگای گۆتییه‌کان له کورتی، نایری، کۆسی، ئه‌ماردییه‌کان پیک ده‌هات. به‌م بۆنه‌یه‌وه پاشاکانیا له‌ناو گۆزانی، گۆزانییه‌که‌کانیاندا جیا‌وازییه‌کی وه‌هیا ناییه. هه‌موویان به‌پاشای خۆیان داناوه. له‌به‌ر ئه‌مه راست و په‌وان وا دپته پیتش چاوه‌که ئاراراتییه‌کان له به‌شیک باکووری کارداکاندا بوون.

هه‌رودۆت له‌نیو سوپای (اکسرس xerces) له‌شکری کورد به‌ناوه‌کانی ئالارادین و ساسپریین ناو ده‌بات. له باکووری ئه‌رزوروم له‌سه‌ر سنووری طرابزۆنی ئیستا شاریکی کۆن هه‌بوو ناوی (اسپیر) بوو. دانیشتوانی ئه‌و ناوچه‌یه هه‌رچه‌نده زمانی کوردییان فه‌رامۆش کردوه، به‌تورکی ده‌دوین. ئه‌وانیش خۆیان به‌کوردی اسپیر ناو ده‌به‌ن.

ناوی کورتی، مرد، امردکان، له هه‌موو شوپنیکدا پیکه‌وه ناو ده‌بران. ته‌نانه‌ت هه‌ندی‌ک میژوونوسی عه‌ره‌ب، ره‌گه‌زنامه‌ی ساخته‌یان دروست کردوه، کورد به‌کوری (مرد = مه‌رد) نیشان ده‌دن. له راستیدا مانای زاراوه‌ی (کورد-مرد = مه‌رد) که مه‌ردایه‌تییه، ده‌بیت به‌یه‌کیان بزاین.

رایسکی خۆره‌لاتناس ده‌لیت: «خالدی، کوردی، کورتی، الکردی، له‌گه‌ل کورده‌کاندا، به‌ناوه‌کانیاندا دیاره‌هاویه‌شن.» (۷).

(دراوی خۆره‌لاتناسی ده‌لیت: «کاردا، کارتوخی، کورتوخی، غوردی، کارداک، سیرتی، کورتی، غوردیای، غوردوئه‌تی، کاردا، کارداویه، کارداه، کارتاویه، له‌گه‌ل کورده‌کانا هه‌ر هه‌موویان یه‌ک نه‌ته‌وه‌ن.» (۸).

تیره‌ی گه‌وره‌ی میلان خۆیان به‌خالدی داده‌نیتن چونکه‌ شاره‌زایی میژوویان نییه،

خۆیان به‌نه‌وه‌ی خالیدی کوری وه‌لید ده‌زانن. له‌حاله‌تیکدا ئه‌گه‌ر خالیدی بن ده‌بیت به‌نه‌وه‌ی خالیدی‌کانی ئاراراتیان دابنیتن. هه‌ر به‌م شپه‌یه به‌ره‌بابی گه‌وره‌ی به‌درخان پاشا و ئه‌میری بۆتانی‌ش!...

میتانییه‌کان له‌هه‌نی شوپندا به‌(میتلانی) خۆپندراوه‌ته‌وه. له‌وه‌ ده‌چیت میلانی له‌ میتلانییه‌وه هاتبیت. نیشتمانی ره‌سه‌نی میلانییه‌کان له‌گه‌ل خالیدییه‌کاندا له‌یه‌ک شوپندا بوون. میتانییه‌کان له‌که‌ناری ده‌ریای ره‌شه‌وه. سه‌ره‌وژیر بوونه‌ته‌وه له‌ سه‌رده‌می بیزانسه‌کاندا واته ئیمپراتۆریه‌تی رۆمدا. له‌که‌ناری ده‌ریای ره‌شدا شوپنیک به‌ناوی خالیدی هه‌بوو. له‌ناوچه‌ی قه‌فقا‌زیشدا ئه‌م ناوه هه‌یه. هه‌موو ئه‌م روونکردنه‌وانه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نن. که په‌یوه‌ندی نژادی تیره‌کانی خالدی، نایری، میتانی، سوپاری، موشکی، له هه‌موویان گرنگتر، گۆتی، کورتی به‌یه‌کتره‌وه ده‌سه‌لمیتت.

***

ره‌شید یاسمی له‌کتیپی کورد و په‌یوه‌سته‌گیدا له‌لاپه‌ره ۱۴ ۱۵ ده‌نووسیت:

(التنبیه و الاشرافی مه‌سه‌وودی که له‌گه‌ل لیکۆلینه‌وه‌کانی هونه‌رمه‌نداندا یه‌کسانه. له‌وه‌ به‌شهی دا که په‌یوه‌ندی به‌ئیرانه‌وه هه‌یه. له‌رووی سه‌رچاوه زۆر و زه‌به‌نده‌کانی ساسانییه‌کانه‌وه وه‌ری گرتوه. زنجیره ره‌گه‌زیک که بۆ کوردی نووسیوه. له شوپنه‌واره‌کانی په‌هله‌وییه‌وه وه‌ری گرتوه مه‌سه‌وودی له‌م کتیبه‌دا تیره‌کانی کوردی ژماردوه و به‌نه‌وه‌ی (کرد = کورد)ی کوری ئه‌سه‌فه‌ندیادی کوری مه‌نوجیه‌ری پیشدا‌ییه‌کانی زانیوه. له راستیدا ئه‌م میژوونوسی هه‌ر سه‌رچاوه‌یه‌ک په‌یوه‌ندی به‌سه‌رچاوه‌کانی په‌هله‌وییه‌وه بوو بیت. له‌ویدا کوردی به‌نه‌وه‌ی پاشاکانی ئیران داناوه.

ئه‌م روونکردنه‌وانه جیا‌وازییه‌کی له‌گه‌ل ئه‌و لیکۆلینه‌وانه‌دا هه‌یه، که له‌م کتیبه‌دا نیشان‌دراون. و ده‌یسه‌لمیتت به‌م مانایه که کورد له‌نه‌وه‌ی سولتانه‌کانی ئیران، نییه. به‌لکو سولتانه‌کانی ئیران له‌نه‌وه‌ی کورد بوون و به‌ره‌بابه‌کانیان به‌گشتی له‌دوا‌ییدا ناوی کوردیان له‌خۆگرتوه.

کیومرتیان: له‌گۆتییه‌کانن.

جه‌مشید: له‌کۆسی، کاسیته‌کانه.

فه‌ره‌یدوون و نه‌وه‌کانی: له‌ئاراراتییه‌کان و مانانییه‌کان و ماده‌کانه.

ماده‌کان: له‌کۆسییه‌کانن.

هاخمه‌نشیه‌کان: له‌کۆسه‌کانن.

په هله و بیهه کان: له پارت، و پرثوه کانن.

ساسانییه کان، له شوانکاره کانن هم موو ئه م تیره و بهر به بابانه، له نیو کۆمه لگای نه ته وهی کوردی ئه مپۆکه دان...

***

میژوو نووسه کانی دیرین. ناوی پاشا و شوینی رووداو هه کانیان به ته و اوای نه نووسیوه. بیانوویان هه بووه. چونکه میژووی ماد، ئاسوور، و عیلام نه ده زانرا چونکه شانامه ناوی ئه مانه ی نه بر دووه. و لیبیان نه داوه.

له سالی ۱۶۲۱ ی زاینی گه شتیاری ئیتالیایی نووسراوه کانی ته ختی جه مشیدی روونوس کرد و له سالی ۱۸۳۵ ی زاینیدا دووباره (بۆتا) ی کونسولی فهره نسی له مووسل له سه ر رووی به ردی که لاهه کانی کۆشکه دیرینه کان. هه ندیک نووسی نی دۆزییه وه. ره وانه ی فهره نسه ی کرد. له دواییدا دهسته یه ک له زانایانی فهره نسی هاتن بۆ مووسل دهستیایان به هه لکه ندن و گه ران کرد. به دوای شوینه واره کاندان گه ران. چه ند نووسراویکی دیرینان دۆزییه وه و خویندیشانه وه به مه ش میژووی ئاسوور و کلده بان روون کرده وه له ناوه رۆکی ئه و نووسیانه شدا میژووی مادیشیان روون کرده وه. چونکه ئه و سه ده یه سه ده ی ئاین و دین بوو کورده کان هه زیان له میژووی نه ته وه یی خوین نه ده کرد له بناغه شدا چونکه به درێژایی چه ندین سه ده ی یه ک له دوای یه ک. له نیعمه تی فهره ننگ و سه ره خۆبی بی به ش بوون هه زیان له زانین و ناسینی میژووی پر له شانازی خوین نه ده کرد. له م رووه وه هیچ توێژینه وه یه کیان نه نجام نه دا. سه باره ت به پاشاکانی ماد هیچ نووسراویکی بنچینه یی نه دۆزرایه وه. وا ده رده که ویت که ئه وانیش. وه کو نه وه کانیان واته کورده کانی ئه مپۆکه له خو ده رخستن به دوور بوون. کرداری جهنگاوه رانه و قاره مانیه تی خوین بۆ ناسینی خوین به لایانه وه به س بوو به هیز و شمشیری خوین ده نازین. بیریان له تاینده نه ده کرده وه.

هه ره چنده هه ندیک ده لێن له باره ی زمانی ماده کانه وه هیچ شتییکمان پی نه گه یشتووه. به لام له به شی تابه ته ی ئه م کتیه به دا روومان کرده وه نمونه شمان هیناوه ته وه. که زمانه که یان زمانی ئه مپۆی کورده بووه. به پیی سه لماندنی خو ره لاتناسان، زمانی کوردی له ئه نجامی گۆرانکارییه کانی زمانی ماده کانه وه پیکه اتوه.

داریوش شا زۆریه ی نووسراوه کانی خو ی به تابه ته ی نووسراوه کانی چیای بیستوونی به سی زمان نووسیوه ته وه. یانی به زمانی ئاشووری و عیلامی و پارسی چونکه بیستوون له ناوه ندی ماده کانا بوو. سه باره ت به نه ته وه ی ماد دووه ئه گه ره زمانی

ماده کان له گه ل ئه و نووسراوانه دا جیاوازی هه بوایه یانی زمانی مادی ئه گه ره زمانی نووسینه کانی بیستووندا جیاوازی هه بوایه ماده کان که زۆریه ی دانیشتوانی ئیرانیان پیکه پینا بۆ له که ناری زمانه کانی ئاشووری و عیلامی و فارسیدا ناچار ده بوون که زمانی مادیش به کار بێنن. هه تا وه کو ئه وانیش تی بگه ن له بهر ئه مه ئه گه ره بلێن نووسراوه که ی بیستوون نه ک به زمانی فارسی به لکو به زمانی ماده کان نووسراوه ئه مه ش زیاتر به عقل و مه نتیق نزیکتره.

بۆ نیشاندانی یه کبونی به مهاله کانی (ماد، ئه نزان) به لگه به ک له مه به شترمان ده ست ناکه ویت، که ماده کان پاشاکه یان که (ئیکه توویکو) ی ناو بوو به دهستی خوین گرتییان و دایانه ده ست کۆروش. نه ته وه ی ماد به ئاره زووی خوین کۆرشیان بۆ سه ر ته ختی (مدیان) بانگ کرد. به پیی دا بونه ریته دیرینه کانی ئیرانیان، ده بیته دانی پیتا بنیین که نه ته وه ی ماد و ئه نزان یه ک نه ته وه بوون. جیاوازییان له نیواندا نه بووه. ئه رنا ئه گه ره نه ته وه ی ماد پاشای خویشیان لایر دبیته پاشایه تیه به کیان نه ده دا یه ده ست دوژمنیکی ده رکه ی، و لاهه کیسه کانیان به پاشای خوین هه لته ده بژارد و قبو لیان نه ده کرد. چونکه کودتا که له لایه ن وه زیر و فه رماندارانی ماده وه ساز درا بوو به ئه نجامیش گه یه رنا. نابوو ئیدی پاشای بابل ده لیت: «ئه و، مه به سستی ئیکه تو و یگه به سوپایه کی کۆکرده وه، چو بۆ جهنگی کۆروش سوپاکه ی لیبی یاخی بوو. جهنگیان بۆ نه کرد پاشاکه ی خوین که ئیکه تووی گوبوو گرتییان و دایانه ده ست کۆروش له دوای ئه وه کوروش هاته هه مه دان، زێر و زیوکی زۆر و سامانیکی بیژماری بۆ (انسان) برد (۹).

ماد و پارس دوو هۆزی هاوتزاد بوون و له دراوسییه تی یه کتردا ده ژیان. تیره کانی کۆرتی، و مرد = مهرد، و ئه مرده کان له هه ر دوو ناوچه که دا نیشته جی بوون. ئه و په ری ناوه نده که یان مادستان بووه. له سه رده می ژیانی کنتزیاسی پزیشکی ئارده شپیری دووه می هاخامه نشییه کاندان ماده کان و فارسه کان زمانی یه کتریان ده زانی به باشی پیی ئه ودان و له یه کتری تی ده گه یشتن.

میژوو داریوشی گه وره ی به زر کوری هۆخشته ری پاشای ماد ناو ده بات. له سایه ی ئه ودا بوو که توانی له پایته ختی مادا له سه ر ته ختی پاشایه تی دابنیشیت و سه ره خۆبی خوازی ماد سه رکوت بکات؟!...

ئه و میژوو وانه ی له دوای ئیسلام سه باره ت به ئیران نووسراوه ته وه. چونکه له و سه رده مه دا نه ته وه ی ماد ناوی کوردی به خووه گرتبوو. له و میژوو وانه دا باسی ناوی ماد نه کراوه. له میژووی پیکه اتنی ده و له تی ئیرانه وه تا دیاکو - که بقیواد - هه موو ئه و

پاشانه که هاتون و پویشتون به چاولیکه ری له (پرزات)ی ئاویتستا له ژیر ناوی پیشدادییه کاندای تۆماریان کردوون، به لام ئه مرۆکه تا ئه ندازه یهک میژوو روونتر بووه تهوه. ئیمه ده توانین به سح زنجیره دابهشیان بکهین.

۱- گۆتییهکان: له به ره به یانی میژووی زاگرووسه وه تا ۲۰۰۰ پ.ز.

۲- کۆسی، کاسیتهکان: ۲۰۰۰ پ.ز تا ۱۱۲۵ پ.ز یانی تا کۆتایی هاتنی دهولهتی کۆسی، کاردونیاش.

۳- خالییدی و ماننایییهکان: له فه ره ییدوونه وه تا که یقویاد- دیاکو نزیکه ی ۹۰۰ تا ۷۰۵ پ.ز.

له م سه ره ده مه دا هیچ گه شه سه ندنیک رووی نه داوه و له دۆخی (ملوک الطوائفی)دا بوون. هه ره چهنده له م سه ره ده مه نه دا سوارییهکان، نایری، میتانی، موشکی، که له گۆتییهکان بوون چهن دین دهولهتی گه وه و به توانایان پیکهینابوو. چونکه ئه مه نه له چیاکانی زاگرووس دا نفوزیان نه بوو، نه چوونه ته ناو زنجیره ی دهولهتهکانی ئیترانه وه. ته نه ا له سه ره ده می سوارییهکاندا سنوره که یان تا وه کو شووش درێژ بووه وه. که ئه مه ش هه ندیک له کارناسان به ناوی جۆگرافایی ناوچه که و خودی نه ته وه که شیان به (گۆتی)یان زانیون.

.....

۱- جودی چیا به کی دیکه به له باکووری شاری موسل.

۲- هه ره چهنده گرکه نده به لام میژووی دوا ته قینه وه ی هیشتا نه زانراوه.

۳- له وه ده چیت کاسیتهکان بووبن.

۴- میژووی ئه ده بی کوردی به پینووسی عه لئه دینی سه جادی.

۵- ایران باستان.

۶- ویشاب ئازۆنه.

۷- انسکلۆپیدی اسلام.

۸- تاریخ کرد و کردستان.

۹- تاریخ ایران باستان.

به شی چواره م

نه مه رو ده کان

کتیبی (القضية الكردية) بلاو کراوه ی خۆبیوون (حقاتا ولات کوردا) = ئه نجومه نی نیشتمانی کوردان ده نووسیت: «له به ره به یانی میژوودا هۆزیک له ناو ئه و چیا یانه دا که به سه ره سووریه دا ده روانیت نیشته جی بوون ناویان (جوتو) بوو. که مانای جه نگاوه ره ده گه به نیت. ئه مه نه گۆتین و له به شی یه که می ئه م کتیبه دا لیبیان دواوین.

ئه م ناوچه یه به زاییه کانی نه مرد بوو. ئاویتیک که له نیوه راستی ئاگریکدا په یدا بوو ده لێن: ئه مرۆکه له نیو نه وه کانی جوتو و کوتوه کاندای گه لیک به پیرۆز ده ژمێردریت. ئه و ماسییه نه ی که له ناو ناوی ئه م کانییه دا ده ژین، هیچ که سیک ناو تیریت راویان بکات. ئه م ئاوه ش له ناوچه ی ئورفه ی تورکیا یه. (قاموسی کتاب مقدس) ده نووسیت. (ارک = ئه رک) شاریتیک بوو له کلده نه مه رو ده له سه ره رۆخی دیجله ئاوه دانی کرده وه. یۆنانییهکان و رۆمییهکان (ارکوی = ئه رکوی) یان پێ دهوت دوور نییه که ئۆرفه ی ئیستاکه بیت که له باشووری خۆره لاتی با بلدایه وه هه ندیکیش به ئۆرفه ی ئیستایان داناوه (۱). دووباره هه ره ئه م قاموسه ده نووسیت:

(بابلیان به شه نغار ناونا، ناوچه ی نه مه رو ده و نه مه رو دیشیان به کوری گوش و سه لته نه ته ی گوش یان به ۷۴ سال نیشان ده دن) هه ره وه له سه ری ده روات و ده لیت:

«له با بلدا په رستگایه کی به ناوبانگ هه بوو. (بیرس نه مه رو د)ی ناو بوو» ناوی ناوچه ی سنجار که له نزیکه ی مووسل دایه و دانیشتمانی له کۆنترین سه ده کانه وه. کورده یه زیدییهکانن. کوردهکان به و ناوچه یه ده لێن (شه نغار) گوشیش ناویتی کۆسییه کانه، ئه و ۷۴ ساله که به ته مه نی فه رمانه وه یی گوشیه کانه نیشاندراوه ده بیت ۷۴۰ سال بیت. له راستیدا ده کاته ده رو به ری ماوه ی فه رمانه وه یی کۆسییهکان له بابل دا.

ده گونجیت (ارک = ئه رک) له ناوچه ی شه نغاردا بیت. که له باکووری خۆره لاتی بابل و که ناری رووباری دیجله دایه، به شوتنی نه مه رو دیان دهوت بابل و نه مه رو دیشیان به کلدانی به نه وه ی ره گه زی سامییهکان داناوه، له هه مان کاتدا قاموسی مقدس نه مه رو دی به کوری گوش داناوه که گوش ناویتی کۆسی و کاسیته کانه، له به ره ئه مه ده بیت بلتین پاشاکانی کاسیت - کاردونیاش - که له با بلدا فه رمانه وه بوون. به جه مشید ناسراون.

میژوونووسانی سامی ئەوانەیان بەنەمرود خویندوووەتەوه. بەئژادی خۆیانیان داناون. لە راستیدا میژوووەکانی ئێران لەسەر ئەو رایەن کە جەمشیدیش داوای خواوەتی کردوو. زیاد لەمەش، بەپیتی فەرمودەکانی قورئانی پیرۆز. ئەو پاشایە کە داوای خواوەتی کرد، نەمرودی ناو بوو. وەزیرەکەشی ئازەری ناو بوو.

یەکەم نەمرود و ئازەر زاراوێهەکی ئاریان. نەمرود یانی نەمر ئازەر یانی ئاگر، کە کوردەکانی ئەمژۆکەش ئاگری پێ دەلێن و لە ئازەرەو وەرگیراوه. ناوی دایکی حەزرتی ئیبراهیم دروودی خۆی لێ بیت (اوشا = ئوشا) بوو، هیندیەکان بەخۆی بەرەیانیان دەوت ئوشا. لە ئاوێستادا ئوشا ناوی خواوەکە کە حەزرتی زەردەشت لە گاتەکانا ناوی بردوو. بۆ نمونە لە شۆتیکادا دەفەرموویت:

۱- (بۆ ستایشی سروشت (عەقڵی پیرۆز) مزدا دەستەکانم بۆ داواکردنی یارمەتی بەرزکردوووەتەوه. لە پێش هەموو شتیکەوه داواکارم ئەم (ئوشا) کە و هومن و پەوانی پەروردگار لە خۆم خۆشوو کەم. (لێرەدا لە فارسییەکەدا لە باتی ژمارە ۲ سێ نووسراوە ئێمەش هەر ژمارە سێمان بەکارهێنا - وەرگێڕ)

۳- منم ئەو کەسە ئەم مزدا ئاهورا ئەم (ئوشا) وای و هومەن بۆ ئێوه و بۆ ئەوانە ی ئازەزوو، نیازەکانیان ولاتی لە بن ئەهاتوو دەپازێننەوه سەروودتان بۆ دەچۆم. (لێرەشدا لەباتی ۳ یان چوار ژمارە ۶ داناوێ ئێمەش هەرۆکەو خۆی ژمارە ۱ شەشەکەمان دانایەوه - وەرگێڕ)

۶- ئەم مزدا بەپیتی پەیمانی دلنیا یی خۆت لەگەڵ هومن و ئوشا بەرەو زەردەشت هاتوو بەندە پایەدار و پەناگەبەکی پتەوم پێ ببەخشە. تاکو لەبەر تیشکی ئەوهدا بەسەر ئازارەکانی دوژمنانی زالیوودا سەرکەوم...

ناوی هاوسەرەکە ئیبراهیم سەلامی خۆی لێ بیت (سارە) بوو زاراوێ سار لە زمانی کوردیدا یانی سارد، لە روونکردنەوهکانی میژوووە دێرینەکانەوه دەردەکەوویت ناوی وەزیرتیکی دیکە نەمرود مەهان بوو (مها، مەهان) ئەمەش زاراوێهەکی سانسکریتییه و یانی (گەرە) لە ئاوێستادا مازا و لە کوردیدا بوو بەمازن = مەزن.

هەندیک لە میژوووەکان دەنووسن آذر = ئازەر باوکی ئیبراهیم (د.خ) نەبوو مامی بوو ئەگەر راست بیت، لەبەر ئەوەی کورد بەمام دەلێن (ناپ ap) ناپی ئاریایی لەگەڵ (اب eb) ی عەرەبەکاندا بەهەڵە بەیەکیان زانیون کە لە راستیدا هەلەیه. ئەم ناوانە هەر هەموویان ئاریاییین. لەبەر ئەوە نەمرود و نەتەوهکەشی بەزمانی ئاریایی دواون و

لەرەگەزی ئاریشن. . قامووس کتاب مقدس، لە (تورات پیدایش ۲۵: ۳، ۴) وە دەگێرێتەوه دەنووسیت: «ئیسماعیلیان لە مەدیان بوون مەدیانییش بەهاوسەری ئیبراهیم سەلامی خۆی لێ بێ بەقەطەرە دەزانیت.!»

لە نەخشەیهکدا کە پاشکۆی ئەم کتێبەیه (مەبەست لەم کتێبە قامووسی کتاب مقدسە - وەرگێڕ) شۆتیک لە کەناری باکووری دەریای سووردا و لەلای خۆرەلاتی کەنداوی (الایلانیشی^(۲) ی دایە (المدیانین) نووسراوه. ئەوتیشیان هەرۆکەو گۆتی، و کۆسی، مادەکان بەبنی حام نیشاندراوه. مادەکانیش لە شۆتیی خۆیان پێیان دەوترا (مەدیان) لەم ڕوووه بۆ نەمرودیش دەبیت لەناو پاشاکانی ئارییەکاندا بۆی بگەرێن. هەرچەندە لە سەدە دێرینەکاندا لە ناوچەی دەستەلاتنداری نەمرودیەکاندا تووشی چەند فەرمانێهەوایهکی سامی ئژاد دەبین. بەلام ئەو حاکمیەتە لە ئەنجامی لەشکرکێشییەکانی سامی ئژادەکاندا روویان دا بەپەله لەناو دەچوون و دەتوانەوه.

کلدانییەکان لە ئژادە جۆرەجۆرەکان پتیکهاتبوون و سێ هەزار ساڵ پ.ز هەر یەکیان پاشایەکیان هەبوو. هەرچەندە هەر یەکیان ماوێهەک بەسەر ئەوانی دیکەدا زال دەبوو خۆشی بەپاشای چوار گۆشەیی جیهان ناو دەبرد (۳) بەلام یەکیک لەو پاشایانە لە نووی گۆتییە ئاری ئژادەکان بوو. کە لە باکووری کلدەدا و لە بەشێکی بابلدا دەژیان ئەو پاشایەش کە خۆی بەپاشای چوار گۆشەیی جیهان دادەنا. (گاندیش) بوو. پاشای کۆسیبە ئاری ڕەگەزەکان بوو. کە لە بابل و نێوان دوو ڕووباردا دەولەتی کاردونیشی دامەزراند. دائرە المعاریفی یههود لە دایکبوونی حەزرتی ئیبراهیم دروودی خۆی لێ بیت. لە دەورەبەری سالی ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ پ.ز دەستنیشان دەکات. لەبەر ئەمە پتییستە نەمرودەکان لەو سەدانەدا بۆیان بگەرێن.؟!

لە سەدەیی هەژدەهەمی پ.ز بوو، کاسیتەکان پەلاماری بابلیان دا و داگیریان کرد و نزیکی حەوت سەدە بابلیان کردە پایتەختی خۆیان و لەو ناوچەدا فەرمانێهەوابوون.

لەم سەدانەدا میتانییەکان لە باکووری بابلدا دەولەتیکیان پتیک هێنا، بۆ ماوێهەک نەوهی ئیسرایلییەکانیان هێنایە ژێر ریکیفی خۆیانەوه. میتانییەکان لە کاسیت و نەوهکانی سۆتاریهکان بوون. پاشاکانی کاسیت و کۆسییەکان لە میژوووی ئێراندا هەر هەموویان بەجەمشید ناسراون. جەمشیدیش بوو کە داوای پەلهی خواوەتی کرد. خۆی بەخوا دەژمارد. کتێبەکانی (وودا، و ئاوێستا) بەنەمر، و ژیانی جاویدانی ناویان بردوو. تەورات ئیسماعیلییەکان بە (مدیان) ناو دەبات و مادەکانیش لە کۆسییەکان بوون.

زهردهشتیهکان زهردهشتی سیتههم بهئیراهیم دهران. بهپیتی بیروباوهریان مههاباد زهردهشتی یهکهمه (هوشهنگ - ایکیش هوش) زهردهشتی دووهمه ناوی زهردهشتی سیتههمیش (آبرام، آوام) یشی پی دهلین که له عهرهبیدا بووه بهئیراهیم لهبهر ئهمه بهبیروباوهری پارسیان ئیبراهیم دروودی خوی لی بیت زهردهشتی ئاخره که له سهردهمی کۆسییهکاندا هاتوو.

سهراهی یهکسانی و ریکهوتنی کات و شوتین:

۱- داوی خویتهتی کردنی نهمرود و فهرموودهکانی قورئانی پیروز داوی خویتهتی کردنی جهمشید و ناسینی بهجاویدانی لهلایهک.

۲- دهرکهوتن و هاتنی سوپای (پشه) له خۆرههلاتهوه و کوشتنی نهمرود و فهرموودهکانی قورئانی پیروز و، پهلاماری له ناکاوی عیلامییهکان له خۆرههلاتهوه و تالانکردنی بابل که زانیارییهکی میژووویییه لهگهڵ پروونکردنهوه و زانیارییهکی که له قاموسمی مقدسدا نووسراوه لهلایهکی دیکهوه رهچاو بکهین. ئهتوانین دانی پیا بنیین که نهمرودهکان پاشاکانی کاسیت بوون یانی له زنجیرههی نهوهکانی جهمشید بوون.

ئهگهر بهپیتچهوانهی ئاگادارییهکانی (دائرة المعارف) ی یههود که نهمرودی بهکوری گوش و بهکوسی دادهنیت، دهبیت نهمرود له پیش سهردهمی کاسیتهکانهوه هاتبیت.

کهوا بیت سی ههزار سال پیش زاینی تیرههک له هۆزی گۆتی بهناوی سویری سوپاو، له بهرزایییهکانی نهمروددا، دهولهتیان ههبووبیت نایرییهکانیش له نهوهی ئهه سۆناریانهن که له سهردهمی نارام سین پاشاکهیان، (پوتی مادال) بوو ئهیالهتهکهشیان (نمر) ی پی دهوترا. له بهشی تاییهتی نایرییهکاندا بهو ئهنجامه گهیشتین که پوتیمادال یانی خوی بچکۆله ئهههه لهگهڵ داوکردنی خویتهیهکهی نهمروددا یهک دهگریتهوه. ناوی ئهیالهتهکهشیان (نمر = نهمر) بووه که له گهڵ ناوی نهمروددا یهکیتکه.

چیایهک له کهناری باشووری خۆرتاوی دهرباچهی وان دا ههیه بهچیا ی نهمرود بهناویانگه، دهلین هاوینههههاری نهمرود بووه. ئهه ناچهیهه له نیسو سنووری قهلهمههی نهمرودهکاندا بووه.

میژووی شههرفنامه که بهشیکه له میژووی هۆز و بهرهبا به کوردهکان لهلایهن ئهه میر شههرفخانی بتلیسییهوه نووسراوه له بارهی چیا ی نهمرود وه نووسیویهتی دهلیت: «بهپیتی رازه زارهکییهکانی ناو خهڵک زستانان نهمرود چوههته گهرمیان و بههاوینیشا دهرۆیشتهوه بۆ کویستان بۆ ئهه چیا به، لهسهه چیا کهش کۆشک و تهلار و بالهخانهی

پاشاهانهی دروست کردوه. زۆریه ی کاتی لهو شوتینهدا بهسهه بردوه. یزدان غهزهبی لی گرت و لهسهه چیا که سههنگوم بوو یانی بز بوو. بهشپوههک بهناخی چیا کهدا رۆچوهه که له شوتین کۆشک و تهلارهکهیدا ئاو هاتووته دهرهوه. ههه چهنده چیا که نزیکه ی دوو ههزار (زراع = له نوکی پهنجه ی دهستهوه تا ئهئیشک زراعیکه - وهگرپ) له رووی زهویییهوه بلندتر بووه. نزیکه ی ۱۵۰۰ زراعیدا چوهه دهرباچهیهکی گهوهی پر له ئاو له شوتینهکهیدا پهیدا بووه که تیرهکه ی نزیکه ی پینج ههزار زراعی شهههیه و درۆیاییهکهشی گهلیک زۆره.»

هههچهنده دیاریکردنی کهسایهتی نهمرود و سهردهمی فهرمانزدهایییهکهشی و زیاد لهمهش دانانی ئیبراهیم بهزهردهشت بۆ ئیسه گهلیک گرانه بهلام بهپیتی شوتین و ناوی نهمرودییهکان پتویسته دانی پیا بنیین که نهمرود و نهتهوهکهشی له تیرهکانی گۆتی و، کۆسی، کرد = کورد و له رهگهزی ئارییهکان بوون.

لهه پرووهه دهبیت بلتین: ئیبراهیم دروودی خوی لی بیت بهپیتی باوهری یهکتا پههستی خۆی له پاشای سهردهمهکهی جیا بووهوه چوو بۆ عهرههستان و لهویشدا نهشتهجی بوو، له راگهیاندن و بلاوکردنهوی ئایینی یهکتا پههستییهکهی دهکۆشا نهوهکانیشی بههۆی پهران و دوورکهوتنهوهیان له کۆمههنگای هاوهرهگهزهکانی خۆیان بهتهواوی له نژادی خۆیان دهران و بوون بهعهرهه. بهه هۆیهوه نهمرودیشیان بهرهگهزی سامی له قهلهمداوه. تهنانهت قورئانی پیروز بهه ئایهته پیروزه ی خوارهوه لایهنگری ئهه بۆچونه دهکات که دهههرویت: (ما کان ابراهیماً یهودا)

لهه ئایهته پیروزهوه دهردهکهویت که ئیبراهیم دروودی خوی لی بیت له یههوده رهگهز سامییهکان نیسه. بهلکو باوکی یههودییهکان ئیمانی پی هیناوه تهنانهت محهمهدی پیغهمههه دروودی خوی لی بیت که له نهوهی ئیبراهیمه فهرموویهتی: «العرب مني واني ليس من الاعراب».

یانی عهرهه له منه و من له عهرهه نیم. تهنانهت لهه بارهوه لیتی دهگرپنهوه که فهرموویهتی: «له دوا ی من جیکه دارم له قورهیشدا و ئهگهر له قورهیشدا کهسیکی شیوا نهبوو له تیره ی بنی قهحتان ئهگهر له ناو قهحتانییهکانیشدا کهستان دهست نهکهوت له ناو عهجهمدا بۆی بگههین و ههلی بترین» لیرههه ئاماره ی بۆ رهگهزی خۆی کردوه.

***

له ناو برد و کۆتایییان پێ هینا. خوشیان به پاشای چوار گۆشە ی جیهان دادەنا. دەوڵەتێکیان به ناوی دەوڵەتی کاردۆنیاش دامەزراند له راستیدا دەوڵەتی شکۆداری گۆتی زیندوکردووه. که موکورتیبه کانی ئەم دەوڵەتەش (ناگۆم کاکریم) له شکرکیشیی کۆسییه کانی جێبه جێ کرد و پێکی خست.

له سەر دەمه دا له ناو کۆسییه کاندای خانەدانیک که ناوه که ی له ناوی خواکه یه وه که میترا بوو، وه گر تیبوو. له باکووری سوریه دا دەوڵەتی میتانی پێک هینا بوو. ئەم دەوڵەتە له بهردهم میسر ییه کاندای سەنگەر به ندییه کی مه حکه میان دروست کرد هۆزی به نی ئیسرا ئیلی بۆ ماوه ی ههشت سال له ژێر دهسته لاتیاندا بوون. دهستیشیان به سههه ئاشوورستاندا گرتبوو. سنووری فه رمانه واییه که یان تا کو که رکوک رویشته و فراوان بوو.

هه ندیک جار پاشای ولاتی ئاشوور له هۆزی گۆتو و لۆلۆ بووه. له بناغه دا دانیشته وانی بوومی ئاشوورستان گۆتیبه کانی بوون. ئاشوور به کانی له سه رده می فه رمانه واییه کاسیته کانی له با بلدا، له ده وریه ی نه ی نه وادا په ی دا بوون. ده بیته ده وڵته تی ئاشوور به ده وڵته تی هاویه شی ئاشوور و کاردا دا بنی پێن. ده وڵته تی کۆسی له سالی ۱۱۷۱ پ. ز به ده سته ی پاشای عیلام کۆتایی هات ئەم زنجیره ی کۆسی و کاسیته که نزیکه ی چهوت سه د سال له با بلدا فه رمانه وای بوون. له میترووی دیرینی ئیراندا به جه مشید ناسا ران.

به پۆچوونیک میته کانی - کاسیته کانی دووباره به پۆچوونیک دیکه ش نه مری - نایر به کانی له قورئانی پیرۆزدا به نه مرود ناسراون. ئەم نه ته وه که وه ره به بیجگه له نۆح دروودی خوی لی بیته (ناورام - ئیسرا هیم) یشی به دیاری پیشکه شی جیهان کردووه. له نه وه کانی شی محمه د (د. خ) بووه به جێگه ی شانازی عه ره ب و عه جه م.

۱۱۰۰ سال پ. ز تیره ی موشکی ده وڵته تیکیان پێک هینا و ده ستیان به سه ر ته وای کورده ستانی باکووردا گرت. به سه ر (قباده کیه و کلیکیا) شدا زال بوون. تیره به ک له تیره کانی گۆتی به ناوی خالیدی، له ناراراتی باکووری کارداکیه ناو و ناویانگی په ی دا کرد. پاشاکه شی ناوی (ساردریس) بوو (۷۸۳-۷۷۳ پ. ز) سه مان نه سری سیته می پاشای ئاشووریه کانی شکان (منواش) ی پاشای نارارات که ده بیته مه نوچیهری ناو شانامه و (منوش چترای) ناویسته بیته ناویانگیکی گه وری هه بوو. ناوچه کانی پارسی و مانئای له ژێر ده ست ئاشووریه کانی ده ره ینا.

ناوی گۆتی له نووسینه کانی پاشای ئاشوور (توکولتی اینورتا) وه تی ده گه ی که بووه

به کۆرتی یان کۆرتی گه وره ترین تیره ی گۆتیبه کانی بووه. له ناو هه موو تیره کانی گۆتیدا و له ناوچانه دا که ده ستیان به سه ردا گرتوه. تیره به کی به رجه سته و گه وره و کاربگه ر بوون. به شیکێ گۆتیبه کانی خۆره لاتی ئیران که هه ندیک له میتروونوسان به (سیرتی) ناویان بردوون. به ره و خۆرئاوا رویشته وون. تیکلاوی کورتبیه کانی خۆرئاوا بوون که میتروو روونتر بووه وه، ناوه جۆره جۆره کانی گۆتیبه کانی روونتر به رچاومان ده که ویت له وانه ش پارثوا، مانناییه کانی بوون که په کیکیان له خۆرئاوا و ئەوی تریان له باشووری خۆرئاوای ده ریاچه ی ره زانیه دا نیشته جێ بوو بوون.

پارثواکان و پارت، په هله وین و له دواییدا به ره و خۆره لات کۆچیان کرد داریوشی گه وره ئەمانه ی به (پرثو) نازده کردوه، مانناییه کانی به تیبه رپوونی روژگار بوون به (مانی، مانژ، ماژکور، ماژ، کرمانج). پاشاکانی هۆزه کانی زاگروس زۆریه یان له به نه ماله ی سه رۆکه کانی مانناییه کانی بوون. (ایرانز، نازا) پاشای مانئای بوون. که له شانامه دا به شیوه ی (زو، زاب) ناویان براوه.

(دیاکو - دیجوس) کوری سه رۆکی مانئای بوو که به له شکرێ ناراراته وه په لاماری باشووری داوه. له لایه ن پاشای ئاشووره وه به دیل گه راوه و دوور خراوه ته وه بۆ سووریه له دواییدا به هۆی میتانییه کانی - ماده کانی باشووری سووریه هه له هات و هاته وه بۆ ناو نه ته وه که ی خۆی و له سالی ۷۰۵ پ. ز ده وڵته تی مادی دامه زراند و له سه ر ته خته ی پاشایه تی ماد دانیشته. به پێی وته کانی شانامه زال روسته می نارد و که یقویدی هینا گه ل تیکرا هه لیان بژارد و کردیان به پاشا. له وه ده چیت که دانیشته وانی (کاک ماد) یان پێ و تیبته له دواییدا بووه به که یقوید. له گه ل ئە وه شدا له ناویسته دا ناوی ئەم پاشایه (کوات) بووه که به تیبه رپوونی روژگار بووه به قوید به پێی ناوه ژوو کردنی زاراوه ی دیاکو که ده بیته (کواید) ده توانین بلێین که زاراوه ی که یقویدیان، به پێچه وانه خۆتند بیته وه و بووبیت به دیاکو.

۶۵۰ سال پ. ز فره وهر تیشی پاشای ماد ناوچه ی (انزان) ی داگیر کرد و ناوچه ی (پارس) یشی خسته سه ر ولاته که ی خۆی. به پێی وته کانی هه رودۆت ده سته به سه ر هه موو ئیراندا گرت.

ئەم پاشایه له گه ل (تره اتئون = تره ئەتئون) ی ناویسته دا به هه له به (فه ره ی دوون) یان دا ناوه. سه رده می فه رمانه واییه که شی به هه له تۆمار کراوه. یانی له باتی ئە وه به کوری که یقوید بناسریت به باوکی ئیرج نیشاندراوه.

هۆخشته ری کوری له ۶۶۳ پ. ز بوو به پاشای سه رۆکه کانی کیمری و سکاییه کانی.

که له سهردهمی فهردمانه وایی باوکیا هاتبوونه ولاتی مادهوه بۆ ماوهی ۲۸ سال له ولاتی ماددا هیتمنی و ئاسایشیان شتیواندبوو. له یهک شهوودا ههموویانی کوشت، ولاتهکهی لهو بهلایه رزگارکرد و گهلیک لهوه دهچیت جهزنی تول ههلدان که مانای تۆلهسهندنهوه دهگهیهنیت و کرمانجهکان یادی دهکهنهوه و بهجهزنی کوشتنی زوحاک بهدهستی فهردیدوونی دهزانن، پهیوهندی بهکوشتنی سهروکی ئەم تیره تالانگهروهه بیت. که بهدهستی هۆخشتهر بهئهنجام گهیهنرا. له سالی ۶۱۲ پ. ز هۆخشتهر لهگهله دهولهتی بابل دا پهیمانی دۆستایهتی بهست و یهکیان گرت و دهولهتی ئاشووریان لهناویرد. له کاتی جهنگکردن لهگهله دهولهتی لیدییدا رۆژگیرا جیهان تاریک بوو. ئەم رۆژگیرانهیان بهغهزهیی خوا زانی پهیمانی ناشتییان بهست. (قزیل ایرمق = رووباری هالیس) له ناوچهی سیواس له نیوان ئەم دوو دهولهتهدا بوو، بوو بهسنووری نیوانیان.

هۆخشتهر جموجوولی کیشوره گوشادی کۆسییهکانی زیندووکردهوه، گهورهیی و فهردمانه وایی ئارییهکان که ماوهی چهند سهدهیهک کهوتبووه دهستی کورپهکانی سام دووباره گوژیابهوه بۆ ژیر دهستهلاتی ئارییهکان، سنووری ولاتی ماد له قزیل ئیرمهقهوه تاوهکو بهلخ و له دهریای خزهوه تاپارس، خوزستان فراوان بووه.

کورپهکەشی (ئیکتوویکو) بهداخهوه توانای پاراستنی ئەم ئیمپراتۆریهتهی نهبوو، گهلی له خۆی رهنجان کۆروشی پاشای ئەنزان که نهوهی کچی ئیکتوویکو بوو. لیبی یاخی بوو، وهزیر و پیاو گهوران و کاربهدهستانی ئیکتوویکو دایانه پال کوروش، ئیکتوویکوبان گرت و دایانه دهست کۆروش و کۆروشی هاخامنهشی بوو بهپاشا له سالی ۵۵۰ پ. ز لهسهه تهختی پاشایهتی دانیشت.

ناوی ناخرین پاشای کۆسی (ئانلیل - نادین - ناخه) بوو. دهگونجیت ناخه مهنش یان له نهوهی ئەم ناخه بووبن که له تیرهکانی کۆسی و گۆتی بوو. له بناغهدا هاخامنهشی پاشای ئەنزان، ئەنزانی بووبیت، دانیشتوانی ئەنزان بهگشتی کۆسی و گۆتی بوون. نووسراوهکانی مالا میر و ئەشکهوتی سلیمان که بهپیتی میخی نووسراون و ماونهتهوه و له تخی خی گۆتو ئەماری پاشای ئەنزان بهجۆ ماوه ئەوه دهگهیهنیت که دانیشتوانی ئەو ناوچهیه گۆتوهکان و ئەماریهکان بووبن که تیرهیهکن له رگهزی کورد، نزیکهی ۶۰۰ سال پ. ز ههم ئهرمه نییهکانیش خاکی ئاراراتییهکانیان داگیر کرد و باج و سهراهنهیان لێ وهردهگرتن.

نازترین و بههیتزترین تیرهی کورتی، زاکروتییهکان بوون ئەمانه ههم بهناوی ساکارتییهوه ناو دهربان، که ساکارتار، زاکارتا، لهگهله کارتادا پاش و پیتش کراوی

یهکترین. ئەم ساکارتییهکانه له cyrte کۆرتییهکانن. و شوینی دانیشتیان. بهخۆرهلالاتی ئیران دهستنیشان کراوه. له کام سهردهمدا هاتوونهته چیاکانی زاگروس بهراستی نازارتیت، ئەمانه له دامینی خۆرناوای زاگروس له دهروبهری ههلپیر نیشتهجی بوون. ناوی خۆشیان له چیا ی زاگروس (زاگروت - زاگروس) ناوه و ناوهکانیان له یهکترییهوه وهرگیراوه.

سهروکی ئەم هۆزه (چتر تخمه) له سهردهمی داریوش یاخی بوون خۆشی بهنهوهی هۆخشتهر دانا. ویستی تاج و تهختی له دهستچووی مادهکان وهرگریتهوه بهلام بهدیل گیرا و کوشتییبیان. یهکیکی دیکهش که ناوی فرهوهرتیس بوو ئهویش خۆی بهنهوهی هۆخشتهر دانا و بهشیک له دانیشتوانی ماد بهپاشای خۆیان قبوولیان کرد. فرهوهرتیش چهندنین جهنگی دلیرانهی کرد سهردارهکانی داریوش که ئهرمهنی بوون. یهک لههوا یهک دهشکان داریوش خۆی هاته جهنگی فرهوهرتیشهوه فرهوهرتیش ههلات چوو بۆ رهی لهوئ گرتیان و هینایانهوه بۆ ههمهدان و له سیدارهیان دا. ئەمانه بهپیتی وتهکانی خۆیان له شازادهکانی ماد بوون. که له ریگای وهرگرتنهوهی مافی زهوترکرایان واته فهردمانه وایی بنهمالهکهیانا کوژان.

له سهردهمی سهردارهکانی ئەسکهندهردا پارتەکان بهناوی پههلوهییهوه سهریان بلتند کرد و فهردمانه وایی نهتهوهییبیان وهرگرتوه. ۵۰۰ سالییک له ناوچهیهکی فراواندا فهردمانه واییان کرد. لههوا ییبدا:

ئاردهشیری بابک که له کوردهکانی دانیشتووی فارس بوو له تیره ی شوانکاره بوو. یاخی بوو. پاشایهتی له دهستی ئوردوانی ئەشکانی دهرهینا و دهولهتی شکۆمهندی ساسانی پیتک هینا. وا دیتسه بهرچاو که ئەم تیره ی شوانکاره خۆیان بهئهندامی کۆمهلگای کورد و بهنهوهی تیرهیهکی کورد خۆیان ناساندووه.

له کۆتایی دهستهلاتی ساسانییهکان و سهرهتای ئیسلام، عهره بهکان پهیوهندییهکی زۆریان بهئیرانهوه پهیدا کردووه. تیره کوردهکانی ناوچهی فارس لهگهله ههمو تیرهکانی گۆتی، کۆسی، ماد لهژیر ناوی گشتی ئەمرۆکه یاندا یانی لهژیر ناوی کوردا ناو و ناوبانگیان بلا بووهوه.

چۆن زاراهوی ماد بوو بهکورد؟ تا ئیستتاش بهتهواوی نازارتیت لهم رووهوه سی بۆچوونمان له بهردهستدایه.

۱- له سهردهمی ساسانییهکاندا بهخهلهک و لهشکریان دهوت (کارا) دانیشتوان و لهشکری مادیان به (کاراماد) ئەخوتندهوه زاراهوی کارا بهتیهپهروونی رۆژگار بوو

به (کور) تیکلاو بوون بوو به (کورمد) زاراوهی کورمدیش له گه‌ل زاراوه‌کانی کورتی، زاکروتی. کاردۆ کۆسیبانی له گه‌ل ناوی تیره هاوئاژاده‌کاندا تیکه‌ل بوو. بوو به (گورد) و ناوی هه‌موو نه‌ته‌وه‌که.

۲- کورتییبه‌کان له مادستاندا زۆرایه‌تییان پیک ده‌هینا و له هه‌موو شوپنیکیی مادستاندا هه‌بوون له گه‌ل چه‌ندین تیره‌ی دیکه‌شدا له لایه‌نی عه‌ره‌به‌کانه‌وه به‌هه‌موویان ده‌وتن (اکراد).

۳- له کاتی بلاووبونه‌وه‌ی ئایینی ئیسلامدا عه‌ره‌به‌کان بۆ یه‌که‌م جار له گه‌ل تیره‌کانی کۆرتی، کاردا، زاکروتی په‌په‌ندییان په‌یدا کردبوو. ئیترانییه‌کانیش به‌جه‌نگاوه‌ر و پالنه‌وانه‌کانییان ده‌وت (گرد = گورد) نه‌و تیرانه‌ی که پالنه‌وانه‌کانیان ده‌چوونه مه‌یدانی جه‌نگ و داوای رووبه‌رووبوونه‌وه‌یان ده‌کرد. ناوی گوردیان ده‌کرده پاشکۆی ناوه‌که‌ی خۆیان وه‌کو، رۆسته‌می گورد، نه‌فراسیابی گورد، به‌م شپۆیه‌یه خۆیان به‌گورد ناو ده‌برد. له راستیشدا نه‌مه‌وه‌یه جه‌نگاوه‌رتین و قاره‌مانترین خه‌لکێک بوون. که رووبه‌رووی عه‌ره‌به‌کان بوونه‌وه. له‌به‌ر نه‌مه‌وه‌یه هه‌م سه‌بارت به‌نازناوی گورد که له‌گه‌ل شپۆزی په‌فتاریاندا! به‌رامبه‌ر بوو دووباره‌ش به‌لیکچوونی زاراوه‌ی گورد له‌گه‌ل ناوی تیره‌کانی کوردا ئیتر عه‌ره‌به‌کان هه‌موویان پیکه‌وه به‌گورد ناو ده‌برد و به‌گوردیان ده‌خوینده‌وه. تیره‌کانی دیکه‌ی نه‌مه‌وه‌یه‌وه‌شپان هه‌ر به‌م ناوه‌ ناساند. له سه‌رده‌می ساسانییه‌کاندا زاراوه‌ی ماد، به‌ (مای) و له سه‌رده‌می عه‌ره‌به‌کانیشدا زاراوه‌ی مای بوو به‌ (ماه)، له‌به‌ر نه‌مه‌وه‌ بۆ نووسینی میژووی کورد. پێویسته‌ میژووی نه‌مه‌وه‌یه‌وه‌کو گۆتی، سووباری، لۆلۆ، کۆسی، میتانی، نابری، موشکی، خالیدی، ماننای، ماد، که هه‌ر هه‌موویان باب و باپیرانی نه‌ته‌وه‌ی کوردن له یه‌ک میژووی گه‌وره‌دا کۆ بکرتیه‌وه‌ بنوسرتیه‌وه. له نه‌جمادا ده‌بیت بلێین میژووی کورد سه‌ره‌رای نه‌وه‌ ده‌سته‌لات و فه‌رمانه‌وااییه‌ که له کۆندا له کورده‌ستانی نه‌مه‌وه‌یه‌وه‌ توره‌که‌ی توره‌که‌یه‌وه‌ هه‌یان بووه به‌شیکه‌ له میژووی ئیرانی کۆن و له ته‌واوی نه‌وه‌ شانا‌زیبانه‌ی ئیراندا به‌شدارن.

***

له کۆتاییدا بۆ نه‌وه‌ی خوینده‌وارانی به‌رێز له جوامیری و شکۆداری رۆحی نه‌مه‌وه‌ نازا و دلیره‌ ناگادار بن دوو نمونه‌ ده‌هینینه‌وه. یه‌کیکیان له باره‌ی که‌سایه‌تی یه‌که‌م کوردیک که له دوا‌ی ئیسلام هاته سه‌ر شانۆی میژوو و فه‌رمانه‌واایی. نه‌وه‌ی دیکه‌شپان ژنیکیی هه‌ژار و بیچاره‌ی کورده‌ و له‌م سه‌رده‌مه‌ی دوا‌ییدا ده‌ژیا سه‌ربه‌ده‌کانیان

ده‌گیتیه‌وه.

یه‌که‌میان سه‌لاحه‌ددینی ئه‌یوویی که جیگه‌ی شانازی هه‌موو موسولمانه‌کانی جیهانه له نه‌ته‌وه‌ی کورد بوو. پاشای میسر و حیجاز و سووبه‌ بوو. له‌وه‌ جه‌نگه‌دا که له‌گه‌ل سه‌لیبیه‌کاندا کردی، سه‌رکرده‌ی له‌شکری خاچ په‌رسته‌کان (ریشارد شپردل) ی پاشای به‌ریتانیا بوو.

له جه‌نگی عرسوف سه‌لاحه‌ددین له‌گه‌ل عادلێ برای دا له‌سه‌ر گردیک راوه‌ستا بوون. ته‌ماشای شانۆی جه‌نگه‌که‌یان ده‌کرد. و به‌ریتانیا ده‌برد.

له‌وه‌ رۆژهدا خودی ریشارد هاته ناو شانۆی جه‌نگه‌که‌وه. نه‌سه‌په‌که‌ی بریندار بوو که‌وت. ریشارد پیاده‌ که‌وت به‌په‌یاده‌یی درێژه‌ی به‌جه‌نگه‌که‌ ده‌دا و به‌نا‌زایه‌تییه‌کی که‌م وینه‌ به‌رگری له‌ خۆی ده‌کرد.

سه‌لاحه‌ددین و براکه‌ی ئافه‌رینی نه‌مه‌وه‌یه‌ی ریشاردیان ده‌کرد. به‌ره‌وا‌یان نه‌زانی نه‌مه‌وه‌یه‌مانه‌ هه‌رچه‌نده‌ که‌ به‌هه‌زترین و گه‌وره‌ترین دۆزمنیان بوو به‌هۆی نه‌بوونی نه‌سه‌په‌ه‌ بشکیت و له‌ناو بچیت؟!...

هه‌ر له‌ویا دوو نه‌سه‌پی په‌سه‌نی عه‌ره‌بییان بۆ په‌وانه‌ کرد. له کاتی نه‌مه‌وه‌ جه‌نگ و پیک‌دادانه‌دا یه‌کیک له‌وه‌ نه‌سه‌ره‌انه‌ی پارێزگاری عادل شای ده‌کرد به‌ده‌نگی به‌رز فه‌رمانی دا بینه‌ دواوه‌ له پاشای مه‌سیحی دوورکه‌ونه‌وه. نه‌سه‌ره‌تیک که‌ په‌شوه‌ی هه‌ردوو نه‌سه‌په‌که‌ی به‌ده‌سته‌وه‌ بوو. له ریشارد نزیک بووه‌وه‌ سه‌لامی لێ کرد و وتی (نه‌ی شای سه‌لیب سه‌لاحه‌ددینی گه‌وره‌مان و شا عادلێ برای نازایه‌تی و قاره‌مانیه‌تی تو‌یان دی و ئافه‌رینیان کردی سه‌لامت لێ ده‌که‌ن و ده‌لێن په‌وا نییه‌ که‌ قاره‌مانیکیی وه‌کو به‌ریتان. به‌په‌یاده‌ جه‌نگ بکات نه‌مه‌وه‌یه‌وه‌ سه‌په‌ په‌سه‌نه‌یان بۆ ناردیت. (تارک) که‌که‌یان سوولتان سه‌لاحه‌ددین و (مارک) که‌که‌شپان شا عادل به‌دیاری پێشکه‌شپان کردیت و بۆیان ناردیت.

ریشارد له به‌رامبه‌ر نه‌مه‌وه‌یه‌ی جوامیرییه‌دا زمانی به‌سترا له دوا‌ی که‌مکێک وه‌ستان وتی: «بگه‌رێه‌وه‌ بۆ لای نا‌گاکه‌ت سه‌لام و شوکرانه‌ی منی پێشکه‌ش بکه‌ و پیتی بلێن ریشارد له هه‌موو شوپنیکدا به‌ده‌نگی به‌رز ده‌لێت: سه‌رکه‌وتنه‌م له جه‌نگی عرسوفدا به‌وامداری و به‌خشنده‌یی و گه‌وره‌یی رۆحی نه‌وه‌ دوو براهه‌ ده‌زانم (۷)

۲- سه‌ربه‌ده‌ی دووه‌م:

له جه‌نگه‌کانی نازادی به‌خشی کورده‌کاندا که ناوه‌نده‌که‌ی چیاکانی ئارارات بوو له

ساله‌کانی ۱۹۲۶-۱۹۳۰ زاینی له‌ژیر سه‌کردایه‌تی نووسه‌ری ئەم کتیبه که له‌گه‌ل ده‌وله‌تی تورکیه‌دا درێژه‌ی هه‌بوو. ئەگه‌ر ته‌نها یه‌ک پێشمه‌رگه‌ی کورد بکه‌وتایه‌ته به‌رده‌ستی سه‌ربازه‌کانی تورک یان سه‌ریان ده‌بری، یان به‌هه‌موو شێوه‌یه‌ک ئەشکه‌نجه و نازاریان دده‌ا و ئەیان کوشته‌.

له‌ زستانی سالی ۱۹۲۹ له‌ جه‌نگێکدا که له‌ ناوچه‌ی (ئۆر تولو) رووی دا تورکه‌کان شکان ئەو سه‌ربازه‌ تورکانه که له‌ لایه‌ن کورده‌کانه‌وه به‌ دیل گیرایوون له‌ به‌ر که‌می خۆراک له‌ ئارات، ره‌وانه‌ی ناو خاکی ئێیران کران کورده‌کان سه‌ره‌رای ئەوه‌ش که نانی ده‌می منداڵه‌کانی خۆیان به‌ دیله‌کان ده‌به‌خشی پیره‌ژنێک که ناوی (هوریک) بوو بپه‌ژن و هه‌ژاریش بوو له‌ تیره‌ی (حسه‌ سووری جه‌لالی بوو) که بینی گۆره‌وییه‌کانی سه‌ربازێکی به‌ دیل گیراو دراه، گۆره‌وییه‌کانی پیتی خۆی دا که‌ند کردیه‌ پیتی ئەو سه‌ربازه‌ دیله، تاوه‌کو پیتکانی سه‌رما نه‌یانبا. ژنه‌که به‌ پیتی رووتی مایه‌وه.

به‌لام ئەم ژنه‌ قاره‌مانه له‌ دواییدا پاداشتی ئەم کورده‌وه جوامێرانه‌ی خۆی که نیشانه‌ی گه‌وره‌یه‌تی رۆحی نه‌ته‌وه‌ی نه‌جیبی کورده له‌ نه‌ته‌وه‌ی کوردی وه‌رگرتوه‌؟! .....

۱- ئورفه له‌ باکووری خۆرئاوای سه‌رچاوه‌ی فوراته نه‌ک دیجله‌.

۲- ده‌بیت که‌نداوی عه‌قه‌به‌ بیت.

۳- تاریخ ایران قدیم.

۴- گۆتیبه‌کان.

۵- ماده‌کان.

۶- له‌ گۆقاریکدا خوێندوو مه‌ته‌وه به‌داخه‌وه ناوی نووسه‌ره‌که‌م له‌یاد چووه. ده‌بیت یه‌کیک بیت له‌م دوو ناوه‌ کورده یا همزه‌ی سه‌ردارور، یان پسپان بیت.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- شانامه‌ی فیرده‌وسی.
- ۲- تاریخ ایران باستان - مشیر الدوله‌.
- ۳- تاریخ قدیم ایران - میرزا عباس خان اقبال.
- ۴- مزد یسنا پشتها - نووسینی به‌رێز پوورداود.
- ۵- گات ها - نووسینی به‌رێز پوورداود.
- ۶- تاریخ کورد و کوردستان - ئەمین زه‌کی به‌گ.
- ۷- میژووی ئەده‌بی کوردی - عه‌لاه‌دینی سه‌جادی.
- ۸- روضة الصفا.
- ۹- مجمل التواریخ.
- ۱۰- کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او - ره‌شید یاسمی.
- ۱۱- تاریخ بختیاری، سه‌ردار اسعد.
- ۱۲- ایران نامه یا کارنامه‌ ایرانیان در عهد اشکانی - عباس محمد علی شوشتری.
- ۱۳- تاریخ سرجان ملکم.
- ۱۴- شرفنامه - امیر شرفخان بتلیسی.
- ۱۵- کتاب کرد = کورد شمیم همدانی.
- ۱۶- نوروژنامه - عمری خیام.
- ۱۷- اسکندرنامه - ئارستوولس.
- ۱۸- مجله‌ ایران کوده‌.

ئەم دوو وێنە بە لە کتێبی مێژووی جلویەریگ لە نووسینی روت ترنوبیل کس، لە وەرگێردراوی شیرین بزنی مەر - چاپی دووهم ۱۳۸۰ کۆچی لاپەرە ۵۶ وەرگێراوە

پاسەوانیکی دەولەتی ماد
بە جلویەریگی رەسمیی سەریازییەو

گەرەپیاوکی مادی بە بەریگی
ئەوسای کوردی و کلاوکی
قووچی نەخشدارەو

ناوەرۆک

پیشوتار 5

بەشی یەكەم: ریشەى نژادى كورد 7

بەشی دووهمەم: مێژووی كورد 26

بەشی سێهەم: ئاراراتییەكان 92

بەشی چوارەم: نەمرودەكان 104

كورتەى ناوەرۆكى ئەم كتیبە: 109